

3 14+

Hun
232

F. M. O.

MINERVA.

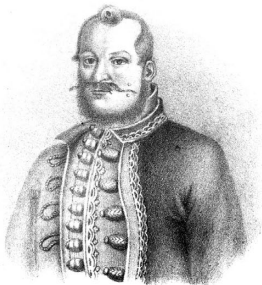
1834.

Kilenczedik évi Folyamat.

HARMADIK KÖTET.

MONYORÓKERÉKI
GRÓF ERDEŐDY GYÖRGY,

*Holtgy hegység és Várad, Várm. örökös To-
ispánja, Cs. Kir. Tan. Kam. és Magyar. orsz. kir.*

Komornok-Mestere. 1651.

Melius addere, quam auferre.

DEK Hun
232
303-520.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Kilenczedik évi Folyamat.

1834.

(HARMADIK KÖTET.)

A' Felsőges kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' Cs. Kir. priv. Könyvnyomató és Áros'
betűivel 's költségein.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

1945 3003

I.

É S Z és S Z Í V.

Az Alkotónak legjelesebb ajándéka nemünkre nézve az érzékeny szív, mert az adja meg eltűnknek becsét, 's e' nélkül a' növevényekhez, vagy egy oly műszerhez hasonlítanánk, melly szövevényes mozdulati által bámulásra ragadja a' nézőket; — jeles tulajdonságait pedig nem érzi; ugyan is mit ér a' legfellebbezőbb ész? ha munkállatit boldogító érzelmek nyomban nem követik; áttörhet ez a' láthatatlanokon, bójárulhat a' fentebbi lények országába, behathat a' titkok' titkaiba; de ha a' szív nem érez, minden munkálkodása hideg; csudálkozást szülhet ugyan, de semmi gyönyörűséget; mi az élet pedig gyönyörűség nélkül? — Az érzékeny szív az: melly minden ereinket feszíti, 's magát az észet is foglalatoskodtatja; e' nélkül a' társalkodásra képtelenek, tehát a' társaságos örömökre is készületlenek vagyunk; ebből folynak mind azon erények, mellyeket a' polgári életben magasztalunk, sőt bámulunk is — mennél érzékenyebb a' szív, annál fogékonyabbak vagyunk az élet' örömeire, annál hajlandóbbak a' jótéteményekre, 's másoknak felsegállításokra. Mi emberek soha sem élünk egyedül magunknak, minden munkáink kihatnak másokra, 's többnyire mások határoznak el valaminek elkezdésére, 's végre hajtására; dicsekszünk lelki szabadságunkkal,

mellynek lételét megismérjük ugyan, véle azonban csak úgy élünk, mint másoknak erántunk viszonyaik megkívánják; vagy legalább megengedik — lelki békességünk ugyan csak sajátunk, azzal mindazonáltal nem élhetünk, ha csak nem tapasztaljuk mások' békességét is, nyugalmat is, a' legszerencsésebb és legholdogabb ember is elkomorodik, ha könnyező szemeket lát, a' legnagyobb vígságot is egy szomorú eset megkeseríti; töbnyire sírni szeretünk a' sírókkal, örvendezni az örvendezőkkel, és ez annyira igaz: hogy ilyenkor a' békételesség, elkomorodás, és sírás szinte kellemetes, és valami természetünk elleni dolog látszatnék történni, ha ez így nem történe — 's honnént legyen ezen tulajdonságunk? azt mondjuk: hogy a' természet míveli ezt; mivel pedig természeti, tehát az Alkotótul öntetett belénk az érzékeny szív.

Különös az, hogy a' földi állatok között egyedül az embernek adatott ezen tulajdonság, mert az a' részvétel, mellyet az oktan állatok' apródjaik, vagy a' hím nőténye eránt mutat, csak addig tart, míg az apródok fel nem nevednek, és a' természeti ösztönnek elég nem tétetik, azután még nyoma is elenyézik; — mi emberek azonban nem csak kedves mieinkért, hanem más ismerős vagy ismeretlenekért is rokon érzelmeket áldozunk; sebzik szívünket a' tűz vagy víz által kárvallottak; sőt még a' gonosztévők' kivégeztetésök is fájdalmat okoznak, a' mi több, ha az állatokat látjuk kínlódni, megcsik rajtok szívünk, és csak azok eránt vagyunk hideg vérűek, mellyek fájdalmokat valami jelekkel tudunkra nem adhatják, millyenek a' lepkék, bogarak, halak, rákok 's a' t. Figye-

lemre méltó még az is, hogy a' föld leghatalmasabb lakójának adatott ezen tulajdonság egyedül, a' fene vadaktól pedig megtagadtatott; pedig talán ez által kellett volna zabolázni ezeknek erejüket, 's vérengző dühüket; azonban az örök Bölcsesség ezeket zabolátlan engedte dühöngni; mert, bár rettenetesekek legyenek is izmaik, és erőik, mindazonáltal nagy pusztítást a' természetben nem okozhatnak; ellenben az ember, ámbár csekély az állati tehetsége, az alkotásnak zsarnok bitanglója, a' természetnek pusztítója, sőt tulajdon nemének öldöklője lenne, ha csak olly valamivel nem zaboláztatnék, mert éles látása mindenben keresztül hat, telhetetlen kívánsága mindent felül mul, heves indulatja mindenben keresztül tör, 's így az egész természetet mozgásba teszi; ezen észrevétel-még azon is alapszik, hogy az embernél mennél jobban nyó az erő és hatalom, annál inkább nevededik szívének érzékenysége; ugyan is azt tapasztaljuk, mennél műveltebb valamelly Nemzet, vagy egyes ember is, annál több jeleit mutatja a' jótévőségnek, és gyengébb érzelmeknek, pedig a' czélerányos műveltség által nevededik az erő és hatalom — midőn ezen állításnak bizonyosságát mindennap látjuk a' művelt európaiaknál; ugyan akkor elszörnyedve haljuk a' vad Nemzeteknek gyengébb érzelmeket kizáró kegyetlenségöket; a' Néger hideg vérrel tépi szét legyőzött ellenségének testét, 's irgalmaságból veri agyon, vagy éhségtől engedi megemésztetni elaggott apját, ne talán az öregség bajait sokáig kinteleníttessék szenvedni. Azonban ezen állításnak valóságát egyes esetek el nem döntik, mert midőn természetről van szó, azt kell felvennünk, a' mi általyánosan történik;

az egyes tünemények kétség kívül kivételt engednek; midőn itt, ott a' művelt Nemzetek közt némelly dühönczök' ostoraik a' gyengébb érzelműeknek; midőn itt, ott a' vadnépek közt szelidség mutatkozik, abból csak az következik; hogy az ember állati és lelkes lény, 's amott az állatiság forgatja fel a' természetnek egyszerű járását; itt pedig a' lelkeség szabadult fel durva bilincseiből, és így itt is, ott is mint különös tünemények jelennek meg. — Azonban midőn az érzékeny szívnek illy jeles tüneményeit emlegetem, nem azt akarom állítani, mint ha egyedül a' szív lenne erénycink' forrása; vagy hogy ha a' szívet elérzékenyítjük, már lettük talpkövé a' emberi tökéletességnek; távol légyen ezen gondolat tőlem; én az emberiséget, és ennek dicsőségét a' kimívelt észben találom, és ha ennek kimíveltségéből érzékenykedik a' szív, akkor fog gerjedni igazán nemes és emberhez illő tettekre; máskülömben csupán az érzékiségnek vonzódását fogja tüneményeiben előállítani, mellyek még fentebbi tökéletességre nem mutatnak.

A' jelenkornak legfőbb erénye az érzékeny szívűség; ide czéloznak a' nevelőknek mesterkelt fogásaik, ez eszközlik a' költőknek ábrándozó, és őrjüngésig kicsapongó fellengzéseik; ide mutatnak a' színjátszóknak egész hitetlenségig felcsigázott érzékeny mutatványik, ezt jelenti a' mulatságos társaságnak szelídebb hangja; itt alapszanak a' jótévőségnek legőzímerebb áldozati; ide ütnek ki a' beszélgetés, és társaságos elfogadás ezer kellemeikkel hímezett czikornyái; szóval: mindenki érzékeny szívű akar lenni, vagy ha nem lenni is, legalább látszani — leginkább dicsértetni gondolja magát

kiki, ha érzékeny szívűnek kiáltatik ki, mert már minálunk érzékeny szívűnek lenni annyi, mint a' tökéletesség' és erkölcsiség' polczára fellépni. —

Vannak valóban az érzékeny szívűségnek sok és jeles mutatványi, munkálkodásai, és tettei; én azonban az erkölcsiséget közel sem tudom néki tulajdonítani, mert az csak egyedül zabolája az emberi szenvedélyeknek, és gátja a' kicsapongó erőszakos hatalmaskodásnak; tehát nem valami tettleges, hanem csak nemleges eszköze az erénynek; ugy annyira, hogy ha egyedül néki engedjük a' kormányzást, szelidséget szül ugyan, de nem munkásságot, 's lomha sopánkodással eltölti a' füleket, de tettekre nem indul, vagy ha indul is, gyakorla érzékenysége' tárgyát mások' szerelmével segíti, ápolgatja, és emeli; vagy talán önmagában boldog az érzékeny szív? vannak ugyan boldogító érzelmei, de ha felettébb ellágyult, szintannyi, vagy talán számosabb is veszedelme, gyötrelme, és keserve. — Adjuk tehát meg az észnek, a' mi az észé; a' szívnek is, a' mi a' szivé, 's egyiket se ültessük másiknak elmellőzésével a' határtalan kormányzókra, mert az első egyesén észszörnyeket szül, a' másik pedig pulyasági rémeknek nyit utat, pedig mind a' kettő távoztat bennünket a' tökély' és erkölcsiség' józan utjától, következendőképpen a' boldogságtól is — a' kifejlett ész, és érzékeny szív az, melly nemünket díszesíti és emeli; én tehát azt kívánám, hogy a' jelenkornak jelszava lenne: ész és szív, nem pedig egymástól elkülönözve akár egyik, akár másik; emberhez illik, sőt az embernek sajátja mind a' kettő; de csak öszvesen hatólag teszik az embert ember-

ré; boldog az, kinél a' nevelés mind a' kettőt egyeztette.

Igaz, hogy az érzékeny szív heves szeretettel öleli embertársát, megindul a' könnyezőkön, az éhezőknek kenyerét szegi, az esedezőket részvétellel halgatja, mindenütt a' békességet és egyességet keresi — valóban szép, és boldogító tulajdonságok, de csak úgy; ha egyszer'smind az úgy nevezett hideg észnek kormánya rendelgeti őket, mert vallyon minden könnyek és esedezések igazságosok e? a' gonosztévő könnyez, hogy az igazság' fenytékét elkerülhesse, a' bévádoltatott kártévő térdre esik ítélő bírāja előtt, és az ellágyuló szív amannak megkegyelmez, ezt büntetlen bocsájtja el, hát a' sértettek és kárvallottak fogják e magasztalni az illy érzékeny szívet? jaj annak a' köztársaságnak, hol az ítélő-széken a' pulyaságnak illy fia ülnek! csak könnyez: gonosztévőből ártatlan, bitanglóból egyenes szívű lehetsz. — Nemes tulajdonság valóban az éhezőknek kenyeret szegni, de vallyon minden nyomorgók megérdemlik e a' könyörületességet? mert sokan számítanak az érzékeny szívűségre, 's így a' lomhaságnak, 's korcs czudarságnak serege nevededik; hány nyomorgót láthatni utzákról utzákra, házokról házakra ép testtel, 's egészséges vérrel csatangolni, 's fülsértő kiabállással a' jótéményt kizsarolni? kik éjszakánkint a' pazarló jószívűségnek ajándékin a' bordélyházakban doboznak. — Szép tulajdonság a' békeszeretet; hát csak engedjük a' zsarlókat poczkározni; a' bitanglókat igazainkon tipródni, 's gyenge szívűségünk mellett magunkat emberi jogainkból kitiltatni; lesznek mindenkoron, vannak is, kik mások romlásán örömet építenek;

könnyezhetünk azután, sőt megrepedhet fájdalomában érzékeny szívünk, 's ezen sír-verset készíthetjük magunknak: „*az érzékeny szívnek áldozatja*,” de mind a' mellett távol estünk a' tökéletesség' polczától, és a' boldogságtól; ha csak mások zsarnok bitanglásának áldozatjává lenni nem erkölcs és nem boldogság, mellyet legalább józan észszel nem lehet állítani. Az érzékeny férj nője pazárlása, és esztelensége miatt házát tönkre tenni engedi; az érzékeny anya gyermekei' kicsapongásait békes szemmel nézi, miért? mert érzékeny szívűsége nem engedi a' csendet, és békét legkevesebbé is háborgatni; távol van ezektől a' jólét, mert majd a' kevés békételenséget, mellyet olly ügyesen távoztattak, sokáig tartó csatázás, vagy talán örök nyughatatlanság is fogja követni. — A' felhevült szerelemnek szikrái majd elhamvadnak, ha a' pazárlás miatt, örömök helyett sanyarúságok köszöntenek bé az elrongyolt házba; mert könnyű a' bőségben érzékenykedni, de nehéz az elbitanglott javakat csendes lélekkel nézni, könnyű a' pompás csarnokban a' kellemetes de begyes hölgyet ölelgetni, de nehéz a' hölgy' begyessége miatt, a' pompás csarnokból alacsony kalibává vált szugolyában szorokodni; szívemelők továbbá a' virgoncz és vider magzatok, de elkeserítők a' szilaj és bárdolatlan ifjak, gyönyörűségei a' háznak az eleven, és rózsza arcú ifjak, de engedjük őket kicsapongani, majd az eleven és rózsza színű arcok helyett elsáppadt rémalakokat foguuk szemlélni; így az érzékeny anya-örömök helyett könnyekben fogja fürösztetni semeit, 's átkozza engedékenységet, de fájdalom! későn. — Igaz ugyan, hogy nincs vigasztalóbb, mint egy em-

beri szeretettel tellyes bíró elejbe vinni ügyünket; igaz, hogy egy nyájas férj istene házá-
nak; tagadhatatlan, hogy egy kegyes anya áldása a nevelésnek; de csak úgy, ha az érzékeny szívűséget mindegyiknél okosság vezérli, mert más különben a bíró igazságtalan, a férj balgatag, az anya gyermekei boldogtalanságának remekelője léssen.

A nagyon érzékeny szív mindenkor veszedelmes a társaságnak, mert a törvények szent-
ségét kijátsza, a szoros kötelességeket elmel-
lőzi, az igazságot ingadozóvá teszi; ugyan is, midőn az egyik rész az érzékeny lágyság miatt nyér, a másik rész eltapodtatik, midőn amaz elbízottan érzékeny bábja palástja alatt renden kívül is csapong, ez eltapodtatva iszsza könnyeit, 's kétségbe esve unja életét: vagy talán mi gyarló emberek a hideg észnek ki nem áthatjuk kormányát? talán a szoros igazság alatt leroskadunk? — ne alacsonyítsuk le magunkat, gyarlóságunkat tehetetlenséggé változtatván, 's hiányainkat képzelt hiánnyal palástolván, bizonyára a józan érzékenységtől vezérlett észnek ítéletei boldogítók, a szoros igazságnak hatásai szívemelők lesznek. Gyakorta idvességesek reánk nézve a kedv, és észbeli surlódások, mellyeket köztünk a hideg ész, és szoros igazság szokott támasztani, mert lomhaságunknak indítványt, tehetségünknek ingert adnak 's önszeretetünkől megvakított szemünk elé fáklyát nyujtanak, 's olyakat látunk általok, mellyeket egyéberánt nem láttunk volna. Igaz marad ugyan mindenkor, hogy a felforgatott csendnek üszkei sokáig füstölögnek, és a szíveket mardossák; de végre eltikkadnak, és áldás szárnyal nyomokon, mert vagy az egyik, vagy a

másik fél, előbb-utóbb legyőzzetetik az igazságtól, a megismert és fogadott igazság pedig csendet és boldogságot áraszt. — Az érzékeny szíveknek nem csak a jelenben, hanem a jövőben is kell élni, tehát úgy érzékenykedjék, hogy a boldog jelennel egy boldogabb jövőt alapítson, ez pedig csak úgy foghat megtörténni, hogyha az érzékeny szív a hideg észszel párosul, és a lány bábbul egy igazán kiképzett embert alkot.

A társaságos élet nemünknek egy saját tulajdona, úgy annyira; hogy e nélkül semmi gyönyörűség, semmi öröm, semmi vigasztalás nem derülhet egünkre, boldog az, kit a sors olly állapotba helyeztetett, hogy mindenütt, és minduntalan feltalálhatja azt, kinek kebelén kimosolyoghatja örömeit, és kinyilváníthatja szíve'érzelmeit; de boldogtalan az, kinek minden lépteit mások méregetik, minden szavait fontolgatják, 's ártatlan örömeit kárhozzatják, mind ezt, mind amazt a társaságos életben feltalálhatjuk; tehát ugyan azon egy eszköz egyiknek Édenit nyit, másiknak poklot készít. — Sokan azt vitatják, hogy egyedül az érzékeny szív varázsolhatja a társaságot mennyé, mert ez senkit megbántani nem képes, sőt inkább ez egyedül alkalmas a legédesebb örömöket szülő barátságra is — örömet kezdet fogok ezen állítással, minthogy természetünkben látszatik gyökerezni, mindazonáltal csak úgy, ha az érzékeny embert nem csak a szív, hanem az ész is kormányozza, mert máskülömben szül ugyan ideig 's óráiglan örömöket, de majd mélyebb keserveket is áraszt; és így az érzékeny szív lehet ugyan koszorúja a társaságnak, de lehet kínzó gyilka is. — Ne rettenj vissza érzékeny

lélek állításomra! nem újság, nem észkoholmány ez, hanem okfökön alapult igazság. —

Az érzékeny szívű meg nem háborítja ugyan a' társaságnak jelen tagjait, sőt inkább részvételével mindenkinek véleményére símulván, szeretetre méltónak mutatja magát; ugyan is önszeretetünknek az illyes bánásmód nagyon hízelkedő, 's kiváltképpen az uralkodni vágyóknak kényőkre van az olyan, ki bár melly fonák állításaikat, bár melly visszás helyheztetésöket is helyben hagyja, és magasztalja; de éppen itt alapszik a' hiány, hogy minden jelenvalónak tömjénez érzékenységgel, mert ha a' jelenvalók olyakat kívánnak is tőle, mellyek a' távollévőknek károkra, veszedelmökre, sőt gyaláztatásokra szolgálnak, mosolyogva enged a' kérőknek csak azért, hogy megne bántassanak; örvendenek így a' jelenvalók, de keseregnek a' távollévők; pedig a' társaságos élet nem egyházi vagy udvari körre vagy szorítva, hanem kiterjed a' távollévőkre is; tehát csak az olly érzékeny szív lehet dísze a' társaságnak, mellynek befolyása az egészszet örvendezteti. — Itt egy korcs életű kalóz sompolyog öszszekúcsolt kezekkel, és ég felé szegett hazug szemekkel az érzékeny szívű lábaihoz, 's hamis vádokat indít a' távolban serénykedő józan, de nem képmutató társ ellen; megbukik a' jámbor, felmagasztaltatik a' korcs csak azért, mert a' hazug' könnyei a' jelenben győztek — ott egy szemtelen semmirekellő bókolvá nyuladoz az érzékeny kezek után, hogy mérget okádó szájával csókolhassa azokat; 's íme a' távollévő ártatlannak becsülete, és jóléte felforgatva süllyedez, a' semmikellő pedig célját éri, mert az távol, e' pedig jelen van, — amott egy érzékeny társa-

ságban hahotával mardossák egy távollévőnek hírét és nevét, felbonczolják tetétől fogva talpig hiányait, éles csípésekkel karczolják komolyabb viseletét; 's íme a' jelenben karczólnak elmés gúnyolásai tapsoltatnak, a' távollévő pedig megvetésre kárhoztatik — itt egy csalárdfi cselszűvényével utat nyit az érzékeny kebelbe, 's elfoglalja azt ámító beszédjeivel; ez beveszi ostromlásaival az ész kormányátul elesett szívet, a' távollévő pedig egyszerű hűségének áldozatja lesz; — ott egy kontárkodó áltudományával, szentelen dicsekedésével nemcsak bámultatja, de szerencsésitti is magát a' lágy szív udvarában; a' józan ész' szüleménye pedig csak azért, mert távol van, gunymosolygással elvettetik, 's kigúnyoltatik — szerencsétlen boldogság az, melly más kárán épül, boldogtalan előlépés az, melly másnak igazságtalan megbuktatásával történik; kárhozatos öröm az, melly más szeméből kiszajtott könnyek' árjából ömledez. —

Az igaz barátságunk elromolhatatlannak és örökösnek kell lenni; azért olly alapokon épüljön, mellyek megrendíthetetlenek legyenek; mert csak így szívároghat belőle a' lelkeket égi vigasztalással enyhítő forrás; ha ezen édes folyam megszűnik, nem dugul ugyan bé a' forrás, de szívreszkedtető, 's fájdalmakkal bővelkedő folyam zúdul belőle, mellynek keserősége sokkal nagyobb, mint volt amannak édessége, és éppen a' nagyon érzéken szív az, melly képes ily kettős de egymástól különböző folyamat csörgedeztetni. Nyitva áll mindenkinek az érzékeny kebel — ha gyengébb belátásom, mellynek emberi gyarlóságom miatt alája vagyok vetve, feléje vezet, elragadtatva merülök belé, 's barátomnak választom azt, kinek vonzódását erántam

olly nyíltan tapasztalom, már rózsza kötelekkel érzem szívünket öszszekapcsolva lenni; annál inkább, minthogy édesek szoktak lenni az érzékeny szívnek ömledezései, 's az öszszehangzó érzelmek miatt már azt gondolom, hogy feltaláltam azt, kit szívem annyira keresett; ölelem tehát a' kedvest, kinyitom előtte szívem' belsejét, közlöm véle azokat, mellyeket csak barátomnak szabad tudni, ő bírja egyedül bizodal-mamat, szívemet, 's mindenemet, be boldog csillagzat ragyog felettem! van, kivel megoszszam örömeimet; kinek részvevő kebelében kísírijam könnyeimet, van, ki bádjadtságomban vigasztaljon, felemeljen, 's egy szíves öleléssel boldogítson; bételleyesítem mindazokat, mellyeket kívánnak a' bölcsek az igaz barátságtól: szeretni inkább mint szerettetni óhajtók, érzelmeihez szabom érzelmeimet, szelíd erkölcsihez símitom erkölcsömet, kerülöm mind azt, a' mē engemet véle meg untatna, szóval csak igazságosakat kívánok tőle; azonban a' nyílt kebel valamint nékem tárva állott, úgy másoknak is azt tapasztalom, hogy egem borulni kezd, fényes csillagom béhomályosodik, szívem' titkait már bírják mások is, terveimnek akadályokat vetnek, gúnymosolygással beszélnek érzélgéseimet, kaczagják tőlem táplált reményeimet, hiányaimat hirdetgetik, hibás lépéseimet dobra ütik: tódulnak fejemre mindenhonnént a' fellegek, repedezett sajkám elmerüléssel fenyeget; könnyul-latva futok vélt barátom' ölébe, ki könnyekkel idvezli keserveimet, mert megbukásom, ámbár ő légyen is oka, érdeklő érzékeny szívét, ölelései mindazonáltal hidegebbek; 's jelenti, hogy új barátjának érdeke is szívén fekszik, tehát engedjek meg érzékeny szívűségének, hogy olly

lépést tett, mely nékem nem lehet kellemetes, ő úgy is megunván barátságomat, új szövetsége néki sokkal kényelmesebb — íme! az édes cseppek keserű itallá váltak, pedig annál keserűbbé, mennél inkább látom felforgatva lenni volt jóléteimet. — Isten hozzád érzékeny szív! én már megbuktam, majd sorsosim is nyomdokomat fogják követni, ha káromon nem tanulnak. — Ugyan is, minthogy a' nagyon érzékeny szív szüntelen tárva áll, az fogja elfoglalni őt, ki legutoljában merül belé, ennek áldozza most érzelmeit, megfelejtkezővén az előbbeniről, 's mivel az ész nála nem kormányoz, kevés gondja, mi múlt el, vagy mi fog következni; ő csak a' jelennek örvend, a' multak, 's jövődők nem érdeklik őt. Hideg észről kormányzott szív kívánthatik tehát az édes barátságra, 's ekkor nem félek, hogy a' lágy öleléseket megbánjam, és az édes érzelmeket keservesen megsirassam.

Távol légyen tőlem, hogy kárhoztassam azon nevelésnek elveit, mely a' gyenge fiút úgy vezetgeti, hogy szíve érzékeny légyen a' széphez, nagyhoz, kellemeteshez, 's örvendeztetőhöz; sőt inkább azt állítom, hogyha a' fiúból boldog embert akarunk nevelni, a' durvaságnak, keménységnek, 's pájkos szeszéllességnek magvait irtsuk ki, mert ezek nemcsak üszkei a' mostani kényesebb kornak, hanem általjában az emberiség' míveletlenségének béltyegei is; azonban mégsem akarom azt, hogy nevendékünkől csupa szív váljék, mert én az embert embernek szeretem látni, nem pedig csupa szívnek. A' nagyon érzékeny szív képes ugyan a' jót, szépet, 's kellemetést egész elragadtatással érezni, 's ez által magát boldoggá varázsolni; de a' mennyire érzékeny ezekhez, éppen annyira fogja a'

kellemetlen benyomásokat is elfogadni, boldogtalansága pedig annyival nagyobb lesz; menél kevesebb vigasztalást adhat a' parragon hagyatott ész, ki nem tudja pedig? hogy életünk nem csak gyönyöröket, hanem kellemetlenségeket is szokott osztani. — Az érzékeny szív a' társaságos életnek kellemeit tellyes mivóltokban érzi, de vannak a' társaságos életben rossz emberek is, kiknek áldozatjuk lesz, mert ezeknek bitanglásait ki nem álhatván, végre még ott is sérelmeket sejt, hol örömet szedhetett volna, 's majd a' nagyon felvont húr elpattan, és a' nagyon érzékeny szívüből ember-gyűlölő lesz; itt már készen a' sír, melly boldogságának még reményét is elnyeli — ugyan is, valamint az igen elkényesztetett test a' levegőnek legkevesebb változására is gyengélkedik, gyakran betegeskedik is; ugy a' nagyon érzékeny szívnek a' legcsekélyebb bánás is halálos seb, 's ebből az következik; hogy csak kevés tapasztalás után is már mindent darabosnak, tökéletlennek, durvának és kellemetlennek fog látni, és így semmiben sem találhatja örömét 's megelégedését; ugy jár ez, mint kinek *microscopiumi* éles szeme lenne, mellyel minden ételeit és italait ocsmány férgekkel rakva találná, 's azért mindentől elundorodnék, vagy a' legremekebb képeknek is elrejtett darabosságát szemlélvén, semmi mestermív néki nem tetszenék, — legtöbb ember azért boldogtalan, mert érzékenysége annyira van feszítve, hogy már a' földi örömek nékie csekélyek, fanyarok és durvák, tehát nem is kielégítők; ide tartoznak a' román kórságban nyavalygók, kik néha annyira érzelegnek, hogy román hőseik szemeiket szüntelen kápráztatják, a' jelenvalókat megvetvén ábrándozásaikban azok-

kal társalkodnak, végre magokat a' képzelt édes halál' tőrével oldalaik mellé helyheztesztik; ugyan is e' földön mindenütt keresvén a' képzelt gyönyöröket, 's azokat fel nem találván azt gondolják: hogy e' föld nékik már lakhatatlan; pedig igazságok is van, mert a' föld csak emberek, nem pedig csupa érzélgő lények' számára vagyon alkotva. — Az érzékeny szív minden ingerekre könnyen felgyullad, de minden ingerek jók e? vagy talán azt gondoljuk? hogy egyedül a' jókra vet lobbót; de ki kívánhatja azt? hogy az esső, és szántás által vetésre megpuhított föld kő keménységű legyen; ne talán egy kalóz csoportnak nyomai által a' gyenge vetemény' gyökeréből kitiportassék, vagy az árvíz dühének ellene áljon; melly föld a' jó magot bujálkodva termi, bujálkodva neveli a' gazokat is, ha csak emberi szorgalom el nem fojtja az ártalmas kórókat; bévesz a' lágy szív minden bényomást, az erkölcsös őt erkölcsre vezérli, a' vétkes vétkekre ragadja; ő emberi tekintetből buzgó, vallásos, adakozó, és szemérmes; de fújjon a' szél ellenkezőképpen, majd istentagadó, vallásbitangló és szemtelen léssen; itt hevül a' háza' javára, amott kész léssen hazáját elárulni. — Észnek kell tehát a' szívet kormányozni, mert máskülömben a' jóra ugy gerjedez, mint a' roszra; sőt a' roszra majd inkább, mert ez a' testiségnek kedvezőbb, és ugy kell a' szívet simíttani és lágyítani, hogy egészen el ne simíttassék és lágyíttassék; mert így csak sovárogni, de élni nem; csak sohajrozni, de örülni nem fog tudni. Érzékenykedjék tehát a' szív, de az észnek világánál; így fog a' kellemetesben gyönyörködni, és a' kellemetlenek által le nem vezettedik, fog gerjedezni a' jóra,

de a' rosszszat legyózi; szóval az léssen, a' mi-
nek lennie kell.

Kárhoztatják némellyek a' hideg észtlől ve-
zérlett szívet, mert ugy mondják: ez nem érez-
heti nagy mennyiségben az élet' kellemeit és
örömeit; nem ragadtathatik el a' szívet egész-
len bétöltő gyönyörökben; de én azt gondolom,
jobb éltünknek nagyobb részét keresztül örülni,
mint egy két pillantásba egész éltünk' virágit
bétemetni; minden kornak vannak tulajdon örö-
mei, de azok csak ugy virulhatnak, ha pazarló
kézzel le nem szaggatjuk előbb bimbaikat, vagy
nagyobb heveséggel le nem forrázzuk virágjai-
kat; a' nagyon elragadó örömök gyakorta egész
éltünk' tengerére zajt borítanak, 's csendet csak
a' partnál ígérnek, szomorú vigasztalás! ha csak
a' halál vethet gátot éltünk' zajló hulláminak —
a' természet ugrást vagy erőltetést nem szokott
tenni, ha rendes járásából kicsapongunk, erős
fenyítéssel iparkodik helyre hozni az erősza-
kot, mely által a' szív, ha egészen elpuhult,
az ember néha leroskad, sőt egészen is leron-
tatik. Nem kecsgetetik ugyan a' hideg észtlől
kormányzott szívet létünk és állapotunkon túl
ragadó remények; de annál rendesebben örven-
deztetik őt alapított eszközei által elért céljai,
's nem háborítják a' légben épült arany várok-
nak romjai; nem gyönyörködtetik ugyan őt szá-
mos, de ledér barátjai, 's ezeknek egész imá-
dásig terjengő tömjénezéseik; de annál boldo-
gabb egy igaz barátnek karjai között, 's nem
is sebzik szívet a' színlett barátságnak keserű
cseppekké vált édességei; nem pazarolja ugyan
kirekesztőleg egy két kedvenceire kegyeit, de
annál foganatosabb szeretettel öleli az egész em-
beriséget; nem üríti ki ugyan egy két szemte-

len koldus' dobzódásaira javait, de annál nagyobb kegyességgel ápolgatja a' szenvedő emberiséget; nem bámészkodik ugyan el a' kontárkodóknak csillagokat verdeső, de még is alacsonyagságtól büszhődő míveiken, de annál mélyebben csudálja és tiszteli a' természetnek pompás alkotmányát, és a' felséges elméknek remek szüleményeit; azok örülnek egy két pillantásig, ez húzamosan szedi minden óráinak virágait, azok elrészegülve örvöngenek sebesen elreppelő gyönyöreikben; ez józanon éli minden korának saját örömeit, azok vigasztalatlan fanyalognak koporsójokig; ez még a' halál' angyalát is mosolyogva üdvözli. — Ész! te isteni szikra! bár nevezzenek hidegnek, még is te vagy mindenünk, a' te szeszéletlen járásod vet gátot a' szív szeszélyeinek; a' te komolyságod józanítja ki a' szív' tántorgását; a' te rendes hatóságod egyengeti a' szívnek rendetlen kicsapongásait; a' te eszmélkedéseid igazítják meg a' szívnek tévedéseit; szóval a' te sérthetetlen parancsaid zabolázzák a' gondatlan szívet; légy bár számküüzve némellyeknek kegyelméből, végre majd még is hozzád fognak járulni tanácsért, és csak azok lesznek egészen szerencsétlenek, kik bilincseidet már le nem oldhatják; kik csillámlásodat vakságok miatt többé nem láthatják; te vagy valóban az uralkodó, jaj annak ki tégedet megfoszt thrónodtól, mert a' pulyaság' pálczája senkit nem boldogíthat; de annál nagyobb terjedésben árasztja a' zavart, békétleniséget; tehát a' boldogtalanságot is.

Mennél érzékenyebb a' szív, annál mélyebb fészke a' különbözőféle szenvedélyeknek, mert a' lágy anyag a' benyomást mind könnyen felfogja, mind mélyen hatni enged; pedig nincs vesze-

delmesebb, mintha egyszer már a szív szenvedélyeknek fészkévé változott, minthogy a szenvedélyek mindenkor homályosító fellegei egünknek, mert béleplezván lelkünk napját az ész, arra ragadtatunk, mellyre a bódító fények látشانak csillámlani, ki nem tudja pedig? hogy a bódító fények legbizonyosabban örvénybe vezetnek, — tapasztalás bizonyítja, hogy azon emberek, kik jó, és lágyszívűségökrül híresek, gyakorta olly haragra lobbannak, melly öldöklő villámhoz inkább, mint fenyítő szellemhez hasonlít; jaj annak, kit megsujt, mert a különben lágy szív' kegyelme, örökre csukva van előtte; vagy ha megnyílik is, keserves szemrehányásokkal vegyesen ömíti kegyeit — szív- vigasztalók e ezek? jól tudják, kik részesültek bennök; valamint hevesen tud szeretni az érzékeny szív, olly hevesen tud gyűlölni is; inént vagyon az is, hogy a legczégéresebb gonosztévők érzékeny szívűeket szoktak választani ördögi tervök' kivitelére, ha ezeket egyszer beszöttek hallójokba, készek akármelly lrtóztató tervnek bevégzésére és pedig az érzékeny szívűség' leple alatt, mellyre ök igazságos színt tudnak elég ügyesen ruházni, 's így lelkiismeretökkal is iparkodnak a gonosz szándékot meggyegetetni; sőt ha czélt érnek, azt gondolják, hogy cselekedetök erényes, tehát szükséges is volt — a legfertelmesebb vétkeknek a nagy érzékenység szülő anyja, a legnagyobb tévedések' érzékeny szívűségből származtak, az országokat pusztító háboruk szenvedélyeknek szüleményök — a' jaj szök által ébred fel az ész veszedelmes álmából, midön látja maga körül az ártatlan áldozatokat, és a' pusztulás' szomorú romjait, akkor ragadja a féktelenséget ko-

molyabb ítélő széke' elébe, 's nagy fáradsággal csillapítgatja a' felzúdult szív' tengerét, 's hatalmas parancsával csendet és békét terjeszt; ha hideg észtól kormányoztatott volna a' szív, olly szörnyetegek, se nem reteggették, se nem pusztították volna az emberiséget; romlás nélkül tehát nem lehet az ész és szívet egymástól elválasztani; ha pedig együtt munkálkodnak, áldást terjesztenek egünkre.

Mindennek vagyon jobb és rosszszabb oldala, de ha a' rosszszabb oldal úgy elmérgesedhetik, hogy a' jobbikat egészen elnyomja; úgy kell vigyáznunk, hogy az ellensully hatalmunkban legyen, ne talán erőre kapván, a' jólét mérlegét egészen felforgassa; az érzékeny szívűség is magában igen jó, de ha határon túl csapong, megszűnik jó lenni. Melly sokszor gondoljuk magunkat boldogtalanoknak lenni, és ezen véleményben egészen elmerülve valóban boldogtalanok vagyunk; azonban gyakorta az érzékeny szívnek, nem pedig az észnek szava ez, ha hideg észszel megvizsgálnók valónkat, úgy találánk, hogy csak tévedésben és csalódásban szenvedünk, de ezen szenvedés is sujtja létünket; itt már az egyenlet' mérlege felfordult, az észnek kell tehát helyre igazítani, mert máskülömben a' képzelt szenvedések' sullyától egészen elnyomattatunk. — A' szív csak érezhet, de nem ítélhet, ha az ész szívtől hagyja magát egészen vezetetni, ítéleteit ennek érzelmeire alapítja, ekkor még jobban felzúdulnak hullámai, mert az ész is pártolja őket; ellenben ha az ész tulajdon fénye után indul, és bódító fényektől magát nem engedi elvakíttatni, a' szívnek érzelmei nyugalmasan folydogálnak a' tiszta forrásból, 's zajt nem tapasztalván, csendesen érzeleg.

Felséges két nevezet az Ész, és Szív! bár soha egymástól el ne választatnának, úgy bizonyára mind magunk boldogok lennénk, vagy legalább fél annyi szenvedéseket sem éreznénk, mint érzünk, mind másokat boldogoknak lenni engednék; de nagy veszedelme nemünknek az, hogy már a' nevendékekben mesterséges fogásokkal különböztetnek el, 's pedig úgy, hogy az észet elaltatván, egyedül a' szív palléroztatik és helyheztesztődik hatóságba, megcsalattatván azon előítélettől, hogy egyedül az érzékeny szív teszi az embert jóva és erényessé. — Azon dicséret tehát, mellyet a' mai kor-szellem szokott hangoztatni arról, kit jóságáruul akar magasztalni, tudniillik, hogy „jó szíve vagyon“ nem vétetett a' józan philosophiának tárábul, pedig annál kevesebbé, minthogy ezen dicséret alatt lágy szívet ért, a' lágy szív pedig még nem elegendő arra, hogy az ember jó legyen; mert a' lágy szív egyeránt vezeti az embert jóra és rosszra — nevezze inkább a' mostani kor-szellem jónak azt, kiben az ész és szív úgy vannak kimívelve, hogy az ész parancsa alatt érzelegjen a' szív, 's ezen nevezet a' józan philosophia tárábul fog vétetni, melly azt is mondja, hogy csak azon kor-szellem áraszthat boldogságot, mellynek jel szava léssen: *Ész*, és *Szív*.

Körmendy Kamill,

2.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

*Harmincznyolczadik Levél. — Polyklét
Crantorhoz.**Egy gazdag Rómainak napszáma. — Nyilvános és magános mulatságok.*

Eddig Leveleimben a' Rómaiak' polgári igazgatását, törvényeit és közönségre nézve való életet akarom veled meg esmertetni; most ezen fontos tárgyokról minden-napibb észrevételekre térvén, az ő minden-napi szokásaikat szándékozom le rajzolni. Soká halasztottam ezen szándékom' tellyesítését; attól féltem, hogy a' vele sietés által öszve keverhetném az állandó és uralkodó szokásokkal a' csak különös környülményekben előfordulókat, vagy ki hagyhatnám, 's a' csupa történetnek tulajdonithatnám a' minduntalani előfordulókat. Most, midőn egy elég drágán vásárlott tapasztalás, és sokszori társalkodás azokat velem jobban megismerette, igazabban le fogom egy Rómainak mindennapi életét festeni. Azt szükségtelen megjegyeznem, hogy a' kép tulajdonképpen a' főbb rendűekhez fog hasonlítani; de ezeknek erkölcei, ha szintén a' népétől több tekintetben különböznek is, még is némelly pontokban csak

ugyan hasonlók ezéhez, 's csak némelly vonásokat kell képzelődésedben ki hagynod, ha a' társaság legalsó tagjaihoz le akarsz gondolatodban ereszkedni. Fogsz itt Athene sőt minden Görög városok' lakosaihoz is hasonlítókat is találni; a' származás' egyenlősége 's az ujj öszve-kapcsoltatás, győzőinket bizonyos tekintetben hasonlókká tette hozzánk; de tartottak meg olyan szokásokat is, mellyek eleitől fogva sajátjaik voltak; 's példa nélkül való szerencséjék olyanokat is vetétt fel velek, mellyeket csak magok birhatnak; 's leginkább az ilyenekről fogok szóllani.

A' Nap' fel költe jeleli a' nap' első óráját, az mindenkor a' vallásbeli kötelességeknek van szentelve. A' nép seregesen fut a' Templomokba az Istenektől a' mindennapi szükséges dolgokat kérni; 's ezen alázatos kérést azok mindenkor meg is halgatják. A' főbb rendűek ezen kötelességet rendszerint otthon viszik véghez, hol házi oltárok fogadják el az áldozatot. Reggel az égi Istenekhez intézetnek a' könyörgések; az estvéliek pedig az alsó világbeliekhez. Mihelyt ezen kötelesség véghez megyen, fel nyitnak az ajtók; a' cliensek vagy védettek nagy számmal megjelennek: némellyek mindennapi kötelességeiket tellyesíteni, mások Pátronusaiknál vagy védő Uraiknál udvarolni, leg többen pedig az ennek nevében naponként osztogatni szokott alamizsnát el venni. Elfogadtatások mindenkor értésökhöz, vagy azon fontossághoz van mérsékelve, mellyet magoknak adni tudnak. Némellyek egészen véduraik' szobájáig hatnak, mulatságaiban részesitetnek, 's asztalaihoz bocsáttatnak; de a' nagyobb szám soha sem megy a' tornácznál tovább; 's megelégedvén azzal, hogy a' rabszolgáktól vagy valamelly szabadostul észre vétetik, ismét vissza tér tulajdon napszámára.

A' Nap' harmadik órája a' birákat 's az ügyes bajosokat a' törvény-székekhez hívja. Ha az ügy

fontos, 's a' szolnok hires, mindenfelől tódul a' Nép' látni és hallani. Ugyan azon látványság egyszerre több helyen is mutatja magát; sokszor a' halgató figyelme, egy közel más törvény-széknél más ügyet védelmezőnek szava által akadályoztatik. Itt egy végső rendelésnek vagy Testamentomnak törvényes volta hoztattik kétségbe, amott egy csalárd adós vádoltatik; ismét tovább egy másik, Polgár nép nyomorgatásért áll a' törvényszék előtt; a' vádoló elől adja környülményesen a' vétek' mivoltát 's bizonyságokat hoz elő a' Praetornak és a' Biráknak. Ha fontos személy a' bévádolt, mindenek mozgásba vagnak, azt megmenteni vagy elveszteni. Ha homályos származású Plebejus, Patronusa mindenképpen igyekezik őt győzdelmeskedtetni, 's annál is inkább igyekezik, minthogy sokszor maga szedte azon véteknek gyümölcseit, mellyel cliense vádoltatik. Ezen különös okokhoz add hozzájok még a' Rómaiaknak az ékes szóllás eránt való indulatos hajlandóságát, azt a' forró részvételt, mellyet benne, a' minden indulatjaikat felelevenítő ügy folytatás támaszt, 's azt a' meg magyarázhatatlan kívánságot; melly szerint minden emberek szeretnek valamelly nevezetes vétkest szemlélni, 's elgondolhatod melly buzgósággal sietnek minden rendű Polgárok a' törvény-székekhez.

Ma nép gyűlés van, holnap vásár lessz; most törvényes ítélet hirdettetik ki, majd az ország tartat kótya-vetyét, másszor ismét Isteni tiszteletbeli vagy katonai czeremonia lattatik; végre a' circusi vagy színjátékok és mindenféle mulatságok ritkán hagynak egy napot is egészen szabadon. Ha a' foglalatosságnak vagy inkább mulatságnak ezen nagy tárgyai elmaradnak, akkor a' Forumon sétálás vétetik elő 's a' beszélgetésnek mindenkor elég tárgy találtatik az olyan emberek között, kiknek a' magános és kö-

zős dolgokban való részvétele a' legtávolabb lévő országokra is ki terjed. A' szemlélő és vizsgálódó mosolyog, midőn látja, mint vagynak a' neveikben vagy titulusaikban, olly igen kevélykedő Patriciusok körülvéve attól a' néptől, mellyet meg vetnek, 's még is kémélni kéntelenek. Ezzel, bánások a' barátságos nyájosságnak és a' megvető fellengzésnek egy különös vegyülését mutatja. Ezen két érzésnek valamelyike mindenkor gondosan és kiszabott mértékben van alkalmaztatva annak, a' kivel beszélnek, rangjához, gazdagságához vagy tekintetéhez, 's a' mi társalkodásokban egy tüzes és heves emberre nézve sértő és megbántó lehetne, az egy bizonyos szintett szívesség által mérsékeltetik; hijjában akarná valaki az érzett sérelmet vissza fizetni; olly finom az, hogy észre sem lehet venni; a' sebesített éri az ember a' nélkül, hogy panaszolkozhatnék. Az a' mesterség, melly a' kevélységet udvarisággal párosítja, kiken kinek azt a' mit meg várhat, illendő mértékben megadja, a' maga felsőbbtségét, a' nélkül, hogy róla valaha szóllana, minden szempillantásban érezteti, — ez a' nagy mesterség ugy lát-szik kirekesztőleg csak a' régi familiák' sajátja. Egy akármelly gazdag Plebejus is hijjában igyekezik az erkölcsöknek ezen mindenkor természetinek 's könnyűnek látszó csinosságát utolérni; csak annak esetlen utánnozását tudja mutatni, melly a' magához hasonolókat megsérti, 's a' nagyokat mosolygásra indítja. Még ha a' legnagyobb méltóságokra jut is, ha esze van, rényei és talentomai által kell magát megkülömböztetnie; az urbanitás' kellemeivel való tündöklést másokra kell bízni.

Ezen különbségek, mellyeket az emberek' legnagyobb része észre sem vesz, éppen nem gátolják az egy mással való lételt és társalkodást, 's közös hajlandóságaik szüntelen öszve hívják, 's öszve gyűj-

tik őket. Sokszor mikor fontos dolog felett látszott is a' beszélgetés folyni, láttam, hogy Patronusok és Cliensek együtt siettek egy kötélen tánczolóznak, Afrikai majomnak, vagy Helvetzia hegyiről hozott medvének nézésére. — Az alatt a' Lovagok, a' gazdagság' Istenéhez mindenkor hivek lévén, a' Forumot körülvevő boltozatok alatt tartják üléseiket. Itt fizetéseiket el rendelik, számvetésőket végbe viszik, keyés Pénzt adnak ki, 's annál többet vesznek bé, körül lévén véve számtalan költsönözöktül vagy adósoktól, kiket mind terhesebb és terhesebb feltételekre köteleznek, 's mig nekik szolgálatot tenni látszanak, tökéletesen megrontanak. Ők szüntelen egyetlen egy tárgyal foglalatoskodván, semmivel mással nem gondolnak, semmi által el nem vonattatnak, vagy ragadtatnak; sőt még azon multságokra sem ügyelnek, mellyek után a' sokaság olly nyugtalanul siet.

Minekutánna a' meggazdagodás' mesterségében egynehány esztendő eltöltöttek, akkor megváltoztatják magok viseletét, 's az öszve gyűjtött kincsek' tékozlása által utat nyitnak magoknak a' tisztégekre.

Ezen már ugy is igen külömbféle képek, minden szempillantatban felváltatnak váratlan és véletlen környülmények által. Egy fő tisztviselő, ki Provinciájának kormányozásából vissza tér, vagy oda most szándékozik menni, a' nép előtt akarja magát mutatni, a' Forumra megyen rangjához illő késérsereggel; minden felől hozzá fut a' sokaság, körülveszi őt; Barátjai szerencsét kívánnak neki; egyebek is ezekhez csatolják magokat, 's mindnyájan örömkialtások között elkisélni vagy a' város' kapujáig, vagy a' maga házáig.

Kétség kívül azt fogod gondolni, hogy az életnek ezen neme, mellyet életnek sem méltó nevezni,

csak a' vagyonos emberek által gyakoroltathatik, 's hogy a' köznépnek, mellyet szüntelen megújuló szükségek és gondok szorongatnak hasznosabb dolgokban kell foglalatoskodnia; de Romában a' köznép minden egyéb országbelitől különbözik. A' mi városainkban, ha élni akar, dolgoznia kell; a' henyélés elvesztené. Egyedül Lacaedemon tesz e' részben kifogást; de ezen különös országban nincs is tulajdonképpen köznép, már maga a' Spártai név egy bizonyos méltóságot foglal magában; a' ki azt viseli, minden Polgár társaival egyenlő, de a' kiknek száma igen kicsiny még Rómában, hol a' rang és gazdagság az emberek között szörnyű különbséget tart fenn, számtalan szegény sorsuak és más segedelmére szorulóak a' nap' örömeiben 's mulatságaiban részesülnek, semmit nem aggódván a' holnapi napról. A' szegényebb sorsu Polgárok azon gabonával, mellyet ki rendelt időkben számokra mindenkor, még pedig alkalmas bőségben osztogatnak, 's Pátronusaik' adakozásai mindennapi főbb szükségeiket kielégíthetik és semmi adót nem fizetnek. Bizonyos minduntalan előforduló környülmények között p. o. a' fő hivatalokra való neveztetésnek, temetési ceremóniának, 's győzdelmi pompának alkalmával szokások a' Nagyoknak őket gazdagon megajándékozni. Ha ezen hasznokhoz még azt a' rut 's igen sokszor történő nyerekedést is, mellyet gyűléskori voksaiknak eladásával gyakorolnak, hozzájuk szám-lálod, könnyen által fogod látni, miért nem iparkodnak tisztességesebb eszközök által független lételre szert tenni. Ha mind ennyi segedelem kulfők mellett még is egészen elszegényednek; akkor az elfoglalt földek osztogatataok ki közöttök, 's a' kik még reggel kinosan nyomorgó Polgárok voltak, azokban az este vagyonos birtokosokat lát.

A' munkától való meggyőzhetetlen idegenkedésen kívül a' Rómait még Polgári méltósága is vissza tartóztatja némelly mesterségektől p. o. a' mészáros-ságtól, főtt hus-árulástól, halászságtól, hallal kereskedéstől 's. a. t. Egyéb mesterségek csak nem egészen szabadosoktól üzettenek. Csak a' kenyér sütők birnak egy kevés megkülönböztetéssel, melly hihetőképpen mesterségeknek mindenek által érzett szükséges voltán épül. Ezek, (kik római nyelven Pistor nevet viselnek) egy különös czéht formálnak, mellynek sok jussai vagynak; attól sem magok sem gyermekeik más mesterségre lépés véget el nem válhatnak. Nyereségök közös, és hogy a' Czéh' becsülete fenn tartathassék, tagjainak nem szabad Gladiátorokkal, szinjátszókkal, vagy akármelly disztelennek tartott mesterség - gyakorlójával szorosán társalkodni.

Ez a' dologtalan, 's minden szükséges munkától üres életmód olly frivolitással bélyegezi a' Római lakosokat, melly valóságos fontosságokkal igen különös ellenkezést formál. Mindnyájan kivétel nélkül házaikon kívül töltik idejüket; 's valamint a' főrendűeket sem lelkök' kimivelésének óhajta, sem a' tudományok' 's mesterségek' szeretete otthon nem tartóztatja, ugy a' szükségét nem látó 's ugyan azért dologtalan köznép is hiu multságokban éli napjait, 's bizonyos tekintetben annak vak eszközévé lessz, ki azokat neki szerzi.

E' részben a' városiaktól tökéletesen különbözik a' falusi lakos; ki huzamosan azt a' munkás és hasznos életet gyakorolja, mellyre a' földmivelés kedvet is szokást is ad, 's mellyet az Istenek ugy látszik első kötelességül irtak az embernek eleibe. Ez még most is ugyan az, a' mi régi elei voltak, majd katona majd földmivelő. A' város' lakosai is soká ilyenek voltak. Róma' kapuin kívül azon he-

lyeken, mellyek most palotákkal vagynak megterhelve, aratókat lehetett látni. A' hiú pompa elűzte a' hasznos egyszerűséget, 's az igaz nagyságából kivetköztetett nép, a' henyélést elunván érezni nem tudó lelkét szüntelen a' tárgyak' külömbfélésege által akarja ki elégíteni. Innét van a' mindenféle játékok' kívánása vagy inkább indulatos szeretete; 's még szerencsés volna ha mulatságaiban csak hiú 's haszontalan pihenéssel megelégednék, 's ha azokat sokszor rendtelenségben, vétkes fortélyosságokban, 's olyan zendülésekben is nem keresné, mellyek mind magára mind az országra nézve veszedelmesek.

De már a' dél közelget, kiki haza megy rövid ebédet enni, 's egy óráig nyugodni. A' déli álomtul fogva vacsorákorig az idő mindenkor mulatságra van szentelve. Azok, kiket éltségek komolyokká tett, vagy valamely fontos hivatal komolyságot mutatni kényszerít; csendes örömeiket keresnek; a' közös vagy magánosabb sétáló helyekre mennek, 's válogatott társaságokban kóstolják a' barátságos beszélgetés' édességét. Ha rossz idő van, vagy az évszakasz nem hágy az ég alatt sétálni, tágos boltozatos folyosók, hol a' jó izlés pompával ékesül, szolgálnak nekik alkalmas és kellemes menedékül. A' kölcsönös látogatások is ilyenkor tétetnek. Ezekre nézve szokás egy inas által magát bójelentetni, kivévén Januárius' 1-ső napját és a' születési napot, midőn kiki külömbség nélkül bébocsáttatik.

Az ifjak elevenebb örömeiket keresnek; lovasgólnak, a' Mars' mezején versent futnak, nyilazásban, dárda haitásban 's több efféle játékokban, mellyek fontosabb testi foglalatosságokra készítettnek, gyakorolják magokat. Itt újj katonáknak adatnak leczkék a' hadakozás' mesterségében. Koros Centuriók őket hadi lépésekre tanítják 's velek ostromláskori karókat vitetnek, újj sánczokat csináltatnak.

Amott a' már tanultabb sereg nehezebb hadi - mesterségeket gyakorol; vetélkedését eleveníti a' Vezérek' jelenléte, kik nem tartják "Mletlennek az efféle gyakorlásokat nézni, 's mindjárt helyben egyszer 's másszor biztató szókat mondani. Tovább "nevelők' vigyázása alatt gyermekek játszanak külfömből labdával vagy csigával: némelyek a' Mars' mezején sebesen futva egy réz abroncsot hajtának magok előtt. Mások versen - futásra hívják - ki egymást; egy rendbe állanak; a' cél kijegyeztetik, a' tanító int nekik, 's mindnyájan egyszerre kezdenek szaladni; 's lábaik alatt porfelhő emelkedik fel. Sokszor ezen fürgencz fiatalság hirtelen a' Tiberis felé rohan, 's verejtékes testtel belé ugornak, 's azt által uszni próbálják. Ezen idő alatt a' viz' másik partján magas nyárfák' árnyékában sok öregek mosolyogva nézik törekedéseiket; a' gyengébbeket szavokkal 's ábrázatok' jeleivel biztatják, a' szerencsésebbeknek tapsolnak, 's győzedelmeiken magokban örülnek. Ezen lefolyó hosszas öltözetben lévő meg öszült öregek' látására azt lehetne gondolni, hogy a' folyóvíz lste-neik ki jöttek hirtelen mély lakokból 's egy fiatal 's pajkos Triton sereg' játékaik kormányozzák.

A' Nap' tizedik órája üt: mindenek sietnek le-tett tógáikat magokra venni, 's kiki úgy indul vagy másokhoz vendégségbe menni, vagy magánál vendégeket látni. Itt a' néző - játék egészen megváltozik; a' nagyok a' rajtok alkalmatlankodó 's őket egyszer's-mind zabolában tartó néptől el távozván, szabadon által engedik magokat annak a' pompának', mellyet leginkább szeretnek. Az utcákon, 's piaczkon kó-maiak, házaiknál Sybariták. Itt tisztelet, figyelmező udvariság 's lekötelező barátság uralkodik, 's minden kellemeiben tündöklük az az urbanitás, melly a' fő rendü Polgárokat olly igen meg-külömbözteti. Ha nagy rangu személy hivattatik vendégségbe, a' hi-

vás az ő nevében történik 's a' vendégek' kiválasztása reá hagyatik. Ezek mindnyájan méltóságokhoz illő ünnepi öltözeteikben jelennek meg a' kiszabott órára; mikor a' vendégség' hőse megjelenik, helyökből felkelnek; azok kik rangokra vagy idejőkre nézve rajta alul vagynak, kezét megcsókolják; a' hozzá hasonlók a' csókot szájára vagy szemére adják; legbelsőbb barátjai őt távolrul köszöntik; 's a' nélkül, hogy helyöket elhagynák, saját kezeket csókolják meg, 's azzal intenek feléje különös kellemes módon; ugy látszik, mintha a' csókot, melyet neki adni akartak hozzá küldenék. Az illendőség' ezen rendszabása mindég megtartatik, 's a' ki attól eltávolznék, abba a' gyanuba esuék, hogy nincs jó nevelése. Egy történetetske, melyet hallottam, megmutatja, melly fontosnak tartatik ezen társaságbeli kötelesség. A' híres Flavius, egy szabadosnak uo-kája, azon szolgálatért, melyet a' népnek a' Fastások' titkának kinyilatkoztatása által tett háladatosságbul Curiális Aedilissé neveztetett. Egykor, midőn beteg tiszti társát meglátogatta, némelly fiatal Patriciusok, kik az ágy mellett ültek oda érkezésekor nem keltek fel helyökből. Megneheztelvén ezen illetlenségen, oda vitette Curulis székét, 's arról, mint valamelly királyi székről megvetve mosolygott ezen hiu kérkedésű ifjakra. — — Mihelyt étkek felvagnak adva, a' vendégek vacsoráló szobába (Coenatio) mennek. A' házi Úr ezeket elrendeli helyökre. Mindeniknek azt a' helyet kell elfoglalni, melyet számára kimutat; illetlenség volna színes alázatossággal alább való helyre ülni, mint a' melly ki van mutatva. A' vendégek virágokkal vagynak koszoruzva, 's ha a' természet tőlök ezen diszes ékesseget megtagadja, szarvak vékony 's többféle színekkel festett forgácsaiból készítettnek mesterséges virágok. Minden csupa örömet lehell, 's örömet fejez ki. Étel

közben a vendégek egymás egészségéért isznak. Gyakran két jó barát azon egy pohárból iszik egy harmadik távollévőnek egészségéért, 's azok annyiszor üritik ki a poharat, a hány betüből ennek neve áll. Néha míg egyik fogás után a másik vitetik, kockával is szokás játszani. Az aszszonyok 's gyermekek az Ionepi vendégségekben rendszerint nincsenek az asztalnál, a családi vendégségekben is csak az ágy-székek szélein ülnek, 's a második fogás után el mennek, hogy a vendégeknek nagyobb szabadságot adjanak. Ha az evésnek vége van is, illetlennek tartanak az asztalt felszedetni 's a mécseket eloltatni; attól félvén, hogy valamely vendég találna még jönni, 's akkor azt nem lehetne illendőképpen elfogadni.

Észre vétetlenül az éjtszaka lép a nap helyébe, 's még zabolátlanabb örömökre szolgál jeladásul; Mimusok, tánczó aszszonyszemélyek, sipósok 's néha Gladiátorok is lépnek fel, kik az ilyen alkalmakkal kegyetlen játékaikat csak tréfából 's vérontás nélkül mutatják.

Végre elérkezik a háza menés ideje; a vendégek bucsu poharat isznak, meg köszönik a vendéglő szivességét, 's égő fáklyákat számos rabszolgáktól késértetve kiki a maga háza felé indul. Itt a férj reá várakozó feleségét 's gyermekeit találja; közikbe ül, 's csendes beszélgetés között kitsingenként el álmosodik, háza népe jó éjtszakát mond neki. Szabadosai 's rabszolgái rendben elmennek urok előtt, ki köszöntésöket 's jó kívánságokat elfogadja 's végre a hálószobába (Cubiculum) megyen. Lefekvése után a nappali foglalatosságokat 's multságokat még egyszer végig gondolja; 's kellemes álmadozásoktól rengettetve elszunnyad, 's az álom megújítja erejét a másnapi multságokra.

O szerencsés Rómaiak, mennyi fáradságába, iz-

zadozásába 's könnyhullatásába kerülnek a' világnak a' ti örömeitek! minthogy így végezte a' sors, ám legyetek gazdagok és büszkék, míg az emberi Nemzet' egyéb része szerencsétlen és rab; de legalább a!-jatok neki illy sok áldozatok' jutalmául békességet; 's minthogy az egész föld' kincsével nektek kell birni, legyen elég ezen adót erőszakítétel nélkül elvennetek 's oszszátok-meg azt a' visszavonás' dühösége nélkül magatok között. De már megvagytok részegedve, kivanságaitok nem ösmernek határt, a' végetlen nagyra vágyáshoz telhetetlen fősvénység kapcsolja magát, minden óráu kívülről nem lesznek ellenségeitek, 's Rómában magában fognak azok találtatni. Magatok fogjátok magatokat marczangolni; egymás' kezei által veszték el, 's a' hallatlan szerencse végre a' veszedelem' legmélyebb örvényébe süllyeszt titeket! —

De Rómának végig kell pályáját futni, minek-előtte büntetése elkezdődne; 's míg meggyőzni való Népek lesznek, addig szünetnélkül nevelkedik hatalma. Elhiheted e? ezen emberek, kik torkig a' gyönyörökbe látszanak lenni, a' lágy és puha életről csudálkozásra méltó könnyűséggel által mennek a' háboru' bajjaira. A' Senátusnak egy végzése a' haza' védelmére szállítja őket; tüstént háborui szokás lép a' hiú multságok' helyibe; a' polgári nagyravágyás' fortélyoskodására hirtelen a' hadi-mesterség' fortélyai következnek, 's ezen csuda változás semmi fáradságba sem látszik nekik kerülni. Megkell vallani: a' Rómaiak el vannak romolva, de még közel sintsenek le alatsyodva. Mikor a' multságok' tengerében usznak is, egyszerre megelevenedik lelki erejük azon férjfiás nevelés' következtében, melyet gyermekségökben nyertek. Jóllehet minden vétkekbe elvagnak merülve, még is óriási benne minden, 's azon szempillantatban is, melyben őket meg akarjuk

vetni, kéntelenek vagyunk lelkök' csudaerejét bámulni. Vétkeiknek is parancsolnak, mint minden Nemzeteknek. El fog ugyan kétség kívül az az idő jönni, mellyben őket saját terhek le nyomja; de addig a' világ kéntelen halgatni, 's jármok alá hajolni.

Baranyay Ferencz.

3.

Folytatása a' Magyar-nyelv természetének, és a' Magyar-szók eredetének.

Vagynak *é* vokálissal járó szók a' Magyar-nyelvben, (Segolátumok) mellyek azon Vokálist megtartani szeretik mint: beteges; elegyes; engemet; felleges 's a' t.

Vagynak, mellyek az első Syllabájokban lévő vokálisokat megtartják akkor is, mikor több Syllabákra nyújtatnak, mint: fejemnek; lábamnak; karamnak; körmömnek; orromnak; nem mondjuk hát: körmemnek; karomnak.

Némelly Magyar-szókban, az első Syllabában is, az azt követőkben is az *ó* Vokális helyett *á* Vokális vétetik fel, mint: havamnak; javamnak; másokban az első Vokálisban az *o* megmarad, mint: Lovamnak; némellyekben az *o* cserélgetve jön elő, mint: Honapomnak.

Mint a' Scheva a' 'Sidóban, hol kimondatik, hol elnyeletik: ugy esik a' Magyar-nyelvben is, mint: cselekeszem, cselekszem; igyekezem, igyekszem; ez így

van a' pataknak vagy á vokálissal is, mint: vágyakozom, vágyakszom.

A' veress jó a' vértől; jobb hát így mondani ki; mint mások szerint vöröss.

Vagynak a' szókban nyugvó betűk, mellyek sokszor előjönnek, mint: Buár, Buvár; Bujár, Buhár; Riaszt, rijaszt, rihaszt, rivaszt, ribaszt. — Lő, löv, lövök; szó - szev - szövök.

Esik a' magyar szókban betűk helye' változtatása, mint: fekete, feteke; sárga, a' Székelyeknél sárig; majorán, maroján; kalán, kanál; vakmerő, makverő; malosa, ma'sola; Doktor, dotkor; dio, divo. — Pecsét megfordítva cseppet, a' csepről, cseppentésről. Terch, terü.

Borju helyett mondunk bornyut; a' Magyar erősen szeretvén a' kettős betűket, mint a' 'Sidó a' gnoint.

A' Magyar néha rövidít kettőből egygyet tsinálva; mint: sarkantyú, sarkan-tok; karmantyú, karan-tok.

Néha hosszabbít, mint a' parancsoló szókban ezen francia szótskát vévén fel; ça — ugymint: add-sza; hozd-sza.

A' Verbumokban az harmadik személy sokszor hosszabbodik, mint: pök, pökik; köp, köpik; pökdös, pök-dösik; köpdös, köpdösik. — Szok, szokik; szök, szökik; dolgoz, dolgozik.

Sokszor pedig megrövidítetik mint: teve, tön; leve, lön; a' végire az *n* betűt felvéve.

Sok szókban a' Magyar tetszése szerint elváltoztatja a' Vokálisokat, mint: beretva, borotva; ebből jöven a' szó: büröt-vág; fő, tú; szóts - szűts; parancsol, paroncsol.

A' Magyar két Consonánsok vagy eleibe, vagy közibe Vokálist teszen, mint: Sten, Isten; Spán, Ispán; Stéfán, Istéfán; Strang, Istrang; Spanyol-viasz, Ispi-

nyol-viasz; — másokban: kreuczár, karajczár; Klári, Kalári; próbál, porobál; drága, darága — ismét Spi-on, ispi-on; Spongia, ispongyia; grádics, garádics; globus, golyobis; christall, kiristáll; prádé, parádé; prázna, parázna; prém, perém; pornyi, parányi; Spital, ispotály; fröhstück, felestekem; kreutz, kereszt; Francz, Ferencz; gross, garas; Petrus, Péter; Clemens, Kelemen; petreselyem, peterselyem; pribék, piribék; borzos, boros; borna, borona; krone, korona.

Sok szóban a' Magyar betűket cserél, a' mint ezekben: Vervex, berbécs; Vienna, Bécs; foldozok, foltozok.

Sok szót a' Magyar hosszabbít, mint: Scorpio, iskorpio; Skumpia, iskumpia; Stall, istálló; lovaglok, lovagolok; gyalaglok, gyalagolok; javaslom, javasolom; tanácslom, tanácsolom; Arszlán, Oroszlán.

Másokat megrövidít, mint: voltanak, voltak; holtanak, holtak vagy haltak; potolom, potlom.

A' Napkeleti nyelvek' természete szerint mondatik a' fazék' szája; fazék' ajaka; fazék' füle.

Egy különös idiotismus, mikor a' Magyar így szól: jobb szeretek, e' helyett jobban szeretek.

Udvarhely-Széki szóllás ez: Uraim! Uram-fia! különös megrövidítéssel élnek a' Székelyek ezekben: megkötted a' lovat, megköttötted; eddig eljuttak a' czélra, eljutottak; elvetted a' rosot, elvetetted; megütted jól, megütötted; étőt adott neki, étetőt.

Egy nyelv sem teszi olly természetesen ki a' esendesítő szót mint a' Magyar, mikor így szól: lassan.

Ez a' szó: leszek, kezdetitől fogva végig, mind futurum, jövőendő; azért annak sem praesensének, sem perfectumának nem kellene lenni.

Ezen szóban: minden, befoglaltatik minden; azért annak plurálissának nem kéne lenni.

Ezen szó: megholtam, nem lehet szokásban; mert a' ki megholt, nem szólhat.

Vagynak balvélekedést jelentő szók, mint: szívárvány a' szívástól; babonálás, a' babvetéstől.

Pitvar jó a' pitmalliktól, az az: a' pitvar máhlik, a' nap' sugáritól megsüttetve.

Ezen francia szótul *FEM*, jön a' fa, fazék, főzők, fázom; — a' Fedő a' fedéstől; a' lábas a' lábtól; serpenyő, a' serpitéléstől, perczegéstől.

A' Székelyek magokról sokat 's nagyot állítván, egyebeket mind Diminutivummal neveznek ki, mint: emberke, emberecske; fiúcska, leányka, szépecske, jótska, diótska, kutyátska 's a' t.

A' Magyar-nyelvben ugyan ezen egyformájú szókban az accentus különböző értelmet szerez, mint: Báb, bab; kár, kar; mák, mak; már, mar; szár, szar; vár, var; rak, rak; fáj, faj; sás, sas.

Ugyan azon egy dolgot a' Magyar sokképpen teszen ki, mint: munkálkodó, munkálkodván, munkálkodva, a' ki munkálkodik.

A' Magyar-nyelvben sok kétértelmű szók vagynak, mellyek a' szókat egybekötő rendbe még is megértetnek, mint: Ég, coelum; ég, ardet; szél, terminus; szél, ventus; szán, traha; szán, dolet; vár, arx; vár, exspectat; Nap, Sol; nap vagy nappal, dies; levél, folium; levél, epistola; teve, camelus; teve vagy tón, ponebat; olló, forfex; olló, kecskefiú, hoedulus; szem, oculus; szem, granum; kar, brachium; kar, chorus; szék, sella; szék, onus naturae; vékony, gracilis; vékony vagy vékayok, lumbi; és, et; es, esik, pluit; új, novus; újj; digitus; kés, culter; kés, késik, tardat; fő, caput; fő, fervet 's a' t.

A' Magyar-nyelvben az eredeti szók egy Syllabájuk. ilyenek az esztendő: négy részei: Tél, tavasz.

nyár, ősz; a' számlálás' első mértékei a' számok: egy, két, három, négy, öt, hat, hét, nyolcz, kilencz, a' tíz lett a' dise-ből; a' száz a' cent-ből; ilyenek az elementumok 's égi testek' nevei: tűz, víz, föld, ég, nap, hold, ilyenek az emberi test' részei; különösen a' főnek részei: Fő, nyak, váll, kar, kéz, ujj, hát, has, mony vagy fasz, czomb, szár, láb, térd, sark, talp; a' fejen: haj, szem, orr, száj, fog, nyelv, arcz, áll; — ilyenek sok állatoknak nevei: juh, ökl vagy ököl, ökör, tejn, tején, tehén, ló, nyüh, nyűv; ilyenek a' közönségesebb érczek' nevei: vas, réz; ilyenek az eredeti színek' nevei: féhr, feér, fejér, zöld, kék, sárg.

Az eredeti szókban szűk a' nyelv; de a' Derivatívumokban igen gazdag: a' szagból lett a' szagos, szaglom, szaglás, szagoskodom, szagosítom; a' kedvből lett a' kedves, kedvesen, kedvesség, kedvezek, kedvezés, kedveskedem; a' bűből lett a' bűv, bűvös, dűdös, bűdösen, bűdösség, bűz, bűzhött; a' szaruból lett a' szarvas; farkból a farkas; varból a' varasbeka; tekenőbül a' tekenősbeka; ágból lett ágos, ágas, ágazok, ágazás, ágoskodom, ágoskodás; a' bogból lett; bogos, bogozom, bogzás, bok vagy bak, bagzik; a' dobbul lett a' dobos, bobolok, dobolás, dobzódik, dobzódás, dorbézol, dorbézolás; — bérből lett a' béres, béreskedem, béreskedés, bérelek, béreles; a' bőrből lett: bőrelek, bőreles, béreles vagy béllés; Bélből lett: bélés, beles, bélpokol, bélpoklos; Bendő lett ebből: beandög, barázda mintegy bérázda, bérázta, bezárta; kard lett a' karról, puska a' pu hangról, pistally a' puskától; fegyver a' fogy-vér-től; szablya a' szabástól; a' láb-ból lett a' lábas, lábbeli, lépek, lépés, lépdelek, lépdelés, lépdegelek, lépdegelés; a' bokától bakkancs, a' nádrától nadrág; — a' nyálból lett nyálas, nyaláson, nyájason, nyálosság, nyájasság, nyálazom, nyalakodom; a' nedv-

ből lett: nedves, nedvesen, nedvesség, nedvesedem, nedvesítem, nedvesedés, nedvesítés; az odvból lett odvos, odvoson, odvosság; a' sírból lett síros, sírosan, sírosság; a' perből lett perlés, perelés, perlő, perelő, perlek, perelek, perlekedem; az ügyből lett ügyes, ügyetlen, ügyesség, ügyelek, ügyelés, ügyekszem, ügyekszem; a' ránczból lett ránczos, ránczolom, ránczolás, ránczasítom, ránczasítás; varból lett varas, varasság; a' varrból, varrok, varrás, varga; a' restből lett restes, resteség, restesség, restség, restellem, restelés, restelkedem, restelkedés; a' fagyból lett fagyas, fagyasság, fagyak, fagyás, fagylalt, fagylalom, fagylalás; rongyból lett rongyos, rongyosság, rongyosodom, rongyosodás, rongyosítom, rongyosítás, rongyolok, rongyollás, ringyó; rendből lett rendes, rendezem, rendesség, rendetlen, rendetlenség, rendelem, rendelés; csendből lett csendes, csendesen, csendesség, csendesedem, csendesedés, csendesítem, csendesítés, csendítek, csendítés, csengetek, csengetés.

A' Magyar maga nevezte el ezeket: esztendő, hónap, holdnap; hét, Vasárnap, vásárnap, Hétfő, Kedd, Szerda, Csütörtök, Péntek, ötödik a' pentétől; Szombat, a' Sabbauhtól.

Maga csinálta ezen atyafiság' neveit: lány, leány, leánka; meny, menyetske; anya, anyos, ángy; sógor, vő, báty, bács, bátya, bácsi; nén, néne, hug; férj, férfi, feleség.

Idegenektől vette ezeket: rusnya, a' rusznyáktól, russionsoktól; ocsmán, az ossmantól; muskotály, a' muscatumtól; a' paterből lett a' papa, apa, apo, após, napa; a' materből; mama, anya.

A' Németektől vette ezeket: Retek, rettich; piacz, placz; ház, haus; mester, meiszter; klastrom, klosszter; Szász, Sax; lajbi, leib; mente, mantel; krajczár,

kreutzer; garas, gross; forint, floren; tallér, thaler;
kert, garten; **k**artoffel — gartenapfel, kártsfiol — garten-
 fiol, eper — erdbeer, babér — lorbeer, drót — dráth,
 pléh — blech.

A' Rómaiaktól vette ezeket: piross a' pyrból, py-
 ritesből; kapitány, capitaneus; száz, centum; konyha,
 culina; agár, vertagus; száraz, siccus; vén, senex;
 szappan, sapo; usora, usura; kapuczán, capistrum; bár-
 sony, byssus; torony, turris; 'Sinat, Synodus; már-
 vány, marmor; kappan, capus; páva, pavo; fáczán, pha-
 sianus. Tollmány, tolomány; dolmány, dolomány, tu-
 nica; ing, indusium; innen lett az ingally, pendelly a'
 pendenstől; keszkenő, kézkenő, kendő a' kenéstől; ro-
 kollya, rokallya; szokmány, szoknya, a' 'sáktól; ko-
 ponya, a' caput-tól; saru megfordítva lett a' surá-tól;
 Iábikra, ettől lett a' Salavári is.

A' Rómaiaktól vette továbbá ezeket: Gavia, gólya;
 cuculus, kakuk; rapum, répa; petroselynum, petrese-
 lyem; vitium, vétek; sputum, pök; mortarium, mozsár;
 pixis, piksis; az Atéből, melly Isten 's emberek közt
 háborúságot szerző Homérus' Isten-aszszonya volt, lett
 az átok, átkozom, átkozódás; capio, kapom; fugio,
 futok; pár, páros; porrum, párhagyma; beatus, bodog
 vagy bóldog; thus, tömjén; syphár, sugár; altare, ol-
 tár; gradus, grádics; embryo, ember; oleum, olaj; má-
 zá, szegény alávaló közkenyér; ebből lett a' mázoló,
 mázolás, mocskolás; clavis, kulcs; latro, lator; fuga,
 futás; sella, szék; caminus, kémény; innen kéménke,
 kemencze; hordeum, árpa; horreum, csűr; janua, ajtó;
 cló, adok; nomen, név; nomino, nevezem; Uriásból
 lett Orjás; turpeból, törpe; puj-pujból, pujka; papy-
 rus, papiros; charta, kárta, kártya; acetum, eczet; ta-
 bacum, tobák; caco, kakálok; saccus, zsák; Spion, Spi-
 on; spongia, spongyia; globus, golyóbis; christallum-

Sin Rába = répa ismét

kristály; hospital, ispotály; privilegium, privilégium; testamentum, testamentom; buxus, puzspáng, pestis, pestis; Fusus-osso, orsó; copia, kép, kopja; hio, hiu; morsellum, morzsa; mordeo, marom; hauro, üríték; vigorosus, virgoncz; curta, kurta, rövid; rudens, rúd; virago, virág; theca, téka; scortum, kurva; calamusból, kalamáris; tingoból, ténta; penna, penna, toll; a' könyüből lett a' könyv, dupla, duffa; a' miliumból lett a' malé; puls, pép; parvus, parányi.

A' Hónapok' nevei a' Magyarnál a' régi Római nevek: Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Május, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

A' Rómaiaktól jött némelly. érczek' neve is: az arany az aurumból, az ezüst az argentumból, az ón a' stannumból.

A' drága kövek' nevei is onnan jöttek: Smaragd, rubin, kálcedon, berillus, topás, jáspis, hiacint; a' gyémánt a' Diamantból.

Az asztali eszközöket a' Magyar vette a' Rómaiaktól: Mensa a' metiortól; osztály, asztal; culter, kés; furcella, vella, villa; cochlear, kálán; patella, tál; tálas, tányér; sella, szék; szekrény; szuszék, pohárszék.

A' Németektől ezeket: abrosz, abrisz; láda, láde; kasztn.

A' virágok 's élőfák' nevei is a' Rómaiaktól valók: rosa, viola, liliom, rosmarin, menta, isop, ruta, lavenderula, majorán, citrus, cziprus, myrtus, cupressus, olaj-fa, tulipán, muskáta, büziok, bisziok, jáczint, nárczissus, kásia, feniszter, anis, kőmény.

Maga nevezte el a' szekfüt, felfolyót, gyöngy-virágot, basa-ró'sát, tuba-ró'sát.

A' gyümölcsök, magvak, vetemények' neveit, a' Rómaiaktól vette: cseresznye, cerasum; barack, persicum; alma, malum; narancs, aurantium; citrom, citro-nium; fige, ficus; mandola, amygdalum; malozsa, muscatum; árpa, hordeum; len linum, lencse, lens; csicseri-borsó, cicer; bab, faba; kender, cannabis; borsó, pisum.

A' négylábu állatoknak neveit hol idegen nyelvből vette a' Magyar, hol maga csinálta: Arszlán, orosz-lán, a' persia nyelvből; tigris, párducz, crocodilus, scorio, elefánt, hiéna, castor, a' deákból maga formálta ezeket: ló, csitkó, kancza, ökl, ököl, ökör, tjén, tehén, borju, juh, kos, bárány, sertés, disznó, malacz, egér, patkány, mókus, menyet, görény, borz, nyuszt, nest, szarvas, kecske, őz, teve, medve, majom, bial, bihal, bival, farkas, róka, bika, nyúl, béka.

Berbécs lett a' vervexből, kutya a' künből.

A' szárnyas állatok' neveit hol idegen nyelvből vette, hol maga tsinálta: páva a' pavoból; strucz a' struchioból, kánári a' canariból, papeli a' papageyból, sneff a' snepfből, gólya a' gaviából, kakuk a' cuculusból, filemile a' philomelából, — maga tsinálta ezeket: pujka, lud, récze, kacsa, tyúk, kakas, csirke, holló, sas, varjú, csóka, szarka, banka, seregély, húros-madár, fogoly-madár, császár-madár, pacsirta, fecske, rigó, pinty, tengelicz, veres-begy, zódiike, veréb, barázda - billegető vagy leányka-madár, fűrj, karuj, sas, bagoly, ökör-szem.

A' férgeknek 's bogaraknak neveit többnyire maga tsinálta ki a' Magyar: kigyó, gyék, geleszta, hernyó, pillangó, moj, szú, légy, muslicza, szunyog, cserebogar, szarvasbogar, lótetű, balha, tetű, serke, dongó,

méh, saska, palaczk-féreg, pók, csimaz, csiga, szabó-bogár 's a' t.

Az élőlőknek neveit is többnyire a' Magyar maga tsinálta ki: csere-fa, bik-fa, nyár-fa, hárs-fa, eger-fa, zádog-fa, gertyán-fa, fenyő-fa, szil-fa, mogyoró-fa, Istent-fa, galagonya-fa, csipke-fa, kecskerágó-fa, kökén-fa, körtvély-fa, alma-fa, szilva-fa, dió-fa, baraczk-fa 's a' t.

A' nyavalyáknak neveit is a' Magyar maga tsinálta ki: Fő-fájás, fog-fájás, torok-fájás, has-fájás, láb-fájás 's a' t. torok-gyék, golyva, pokol-var, rüh, var, himlő, tüdő-gyuladás, has-menés, arany-ér, hideglelés, köszvény, vízkórság, száraz-betegség, oldal-fújás, oldal-kelés, szél-ütés, kilis, kelés vagy kelevény, ájulás, hagymáz, görts, orbáncz, eb-semereg, szeplő, falat a' nyelven, daganatok, sebek, vér, vér-folyás, sárgaság, köhögés, hurut, nátha, ottvar, tájog 's a' t.

A' Patikai szerek többnyire idegen nyelvből valók: Jalep, szirup, spiritusok, essenciák, kámfor, rhabarbara, khina, alkermes, gummi, galles; purgáló-laxáló szerek: vomitorium; tincturák, vinum-medicatum, carminativa, anodinus-liquor, Hoffmann'sche Tropfen; narancs 's többféle essenciák: Schwedische Tinctur 's a' t.

A' Hivataloknak nevei is többnyire idegen nyelvből valók: Pápa, Kárdinál, Abbás, Prépost, Lévíta, Kántor, Generál, Obester, Adjutánt, Consiliárius, Administrátor, Secretárius, Concipista, Assessor, Préses, Protocollista, Archivarius; Director, Cancellista, Janitor, Senátor, Orátor, Prokátor 's a' t.

A' Mesterségek 's Mester-emberek' nevei vétettek a' mesterség' tárgyáról, vagy annak eszközéről, matériájáról: Csizmadia a' csizmáról, Szabó a' szabásról, Szóts a' szőrös bőrről, Varga a' varrásról, azután lett talp-

csináló' neve, Tímár a' mártásról, festésről, Asztalos az asztalról, Fazekas a' fazékról, szíj-on-üst-Kerekgyártó a' szíjuról, onról, üstről, kerékről; Pléhes a' pléhről, Üveges az üvegről, Szappanos a' szappanról, Fésűs a' fésűről, Kádár a' kádról, Hegedűs a' hegedűről; Gombkötő a' gombról, Mészáros a' messerről, késről; Ótves az olvasztásról, Kalapos a' kalapról 's a' t.

A' Bóti portékák' nevei külföldiek: Batiz, pergál, levantin, karton, flánel, kanafác, moldon, atlatz, creditor, tafota, bagazia, rása, vapore, spanyolet, schál, 's a' t.

A' Tudományok' nevei többnyire a' Diákból valók: Historia, Geographia, Philosophia, Phisica, Aesthetica, Antropologia, Somatologia, Statistica, Theologia, Poësis, Rhetorica 's a' t.

Ezen rövid értekezésekből lehet látni, hogy a' Magyar-nyelvben, mint minden nyelvekben sok idegen szók vagynak elegyedve; mellyeket vagy lehetetlen, vagy nem is szükséges, nem is hasznos mind kimastrálni; 's hogy a' Magyar-nyelv' pallérozása inkább áll, a' szóknak helyes leírásokban, tiszta kimondásokban, 's az az egybeköttetéskor mindeniknek a' maga tulajdon 's illendő helyére való rakásában; ugy a' dolgok neveinek melléje ugyan a' dolgok természetéből kikeresett epithetumoknak, természeti tulajdonságot jelentő szóknak rakosgatásában. Adja Isten, hogy kevés jegyzéseim a' nemes Magyar nemzetnek ínye szerint valók legyenek; nem külömben nyelvének pallérozásának, sőt tulajdon boldogságának szívem kívánsága szerint való eszközei!

Készítette *Szigethi Gy. Mihály*,
Philosophiat Professor.

4.

Voltaire Temetési pompája.

Micsoda lelkesedéssel 's hódolati tisztelkedéssel tevő meg, az érdemet becsülni tudó Francia hős Nemzet, nemzeti kevélykedése nagy tárgyának a' halhatatlan Voltaire pantheonbani nyugalomra érdemesített hamvainak, a' végtiszteletet, láthatni az itt következő rövid rajzolatból:

Meghatároztatott, hogy a' Voltaire *) hamvai az örök feledékenység' homályából kiragadtassanak, 's azok a' Nemzeti Pantheonba helyezettődjenek. Az ő lelketlen teste tehát, Sellieresből **) hol az, a' vakbuzgóság' üldözései elől elrejtetve feküdt, előhozatott. Július' 10-kén, Mahometnek ***) a' Játékszínen lett előszöri megjelenése napján, érkezett az meg a' Páris' sorompójához.

*) Voltaire (Ferencz, Mária Arouet de) született Chatenayban Páris mellett 1694-dik Esztendőben, Febr. 20-dikán.

**) Sellieres, falu Francia-országban Nogent és Troyes között.

***) Mahomet, egy Dráma. Ezt írta Voltaire 1741-dik Eszt. melly midőn Lillében a' Játékszínre vivődött, az ellen némellyek rettenetes kiáltást indítottak. A' Fleury Minister' tanácsára tehát azt vissza vette; hanem aztán csakugyan kinyomtatta 's a' Római Papanak ajánlotta, a' ki azt olly kedvesen vette, hogy a' Szerzőt Rómába magához hívta. — Lásd L. Advocat Dict. Art. Voltaire.

A' városi Tanács pompa ruhában fogadta 's vette le azt a' szekérről, 's egy római izléssel ékesített győzedelmi szekerre helyeztetve és a' nemzeti Testőr-Sereg-től környülvétetve, a' hajdani Bastille *) piaczára vivődött, melly ünnepi módon vala felékesítve.

A' nevezett piac' közepén emelkedett fel egy a' Bastille omladékaiból készült talap, ezen felyül irással:

Itt, hol egykor Téged a' zsarnokság (Despotismus) fogva tartott, itt várd oh Voltaire! azt a' tiszteletet, melyet néked a' Hon meghatározott.

Itt három nap nyugodott a' maga pompa-ágyra helyeztetett koporsójában a' Voltaire' holt teste.

Július 13-dik napján kezdődött el a' pompás temetés. Háromszáz ágyúk' durrogási hirdetéek annak elkezdődését, mellyre a' Városnak és a' környülfekvő Vidéknek minden harangjai megszóllaltak, felséges 's ünnepi öszvehangzással.

A' városi Tanács ötvenkét gyász-kocsiban indult meg a' Bastille piaczára. Innen indúla ki a' tisztelkedő Sereg.

*) Bastille, volt egy nemzeti Fenyítő-ház Pári'sban. Ebben fogolyként kétszer ült Voltaire. Először azért: hogy a' kormányszéket egy verszetében kigányolva, csipős kifejezéseivel megsértette. Másodszor pedig azért: hogy egy Rohan nevű Gavallért párviadalra hívott ki, a' ki a' Királytól parancsolatot eszközölt ki a' Voltaire elfogatására. Ekkor hat hólnapig ült a' Bastillébe. Midőn a' Lettres philosophiques című munkáját kiadván, az, a' Párisi Parlament által tűzre ítéltetett; kevés híjja volt, hogy maga is harmadszor is el nem fogattatott, de Pári'st elhagyván, Campaniába, Cyreybe Vassy mellett du Chatelet Marquisné óltalma alatt élt titkon egy darabig, 's az alatt írta Elemens de la Philosophie de Newton című munkáját.

- A) A' nemzeti Lovasság.
 B) Egy osztáljok a' nemzeti Sáncz-ásóknak.
 C) A' Hadi-ifjúság (a' Hon' reménye) a' maga muzsika-tévé szerszámival 's Zászlójával.

D) A' szövethkezett Társaságok, korjok rangja szerint, Zászlóikkal. *)

E) A' Bastillei Fertály vagy Tized (La Section des plantes) melly azon Kómüvesekből, Ácsokból, 'Sindelyezőkől 's egyéb más Mesteremberekből állott, kik a' Bastille' lerontásában részt vettek.

F) Az Antal nevű külváros' Polgárjai (mellynek körében volt a' Bastille.)

G) Egy Amazon, kezében tartván egy dárdát, mellynek végén e' szók valának olvashatók:

Ultima ratio populi.

H) Egy, négy Rómaiaktól hordozott gyalog hintó (Brankard), mellyen a' Hon' koronája nyugodt.

I) A' körül-belől fekvő Helységek' és közönségek' Birái (Maires.)

K) Egy, négy Szirakusaiaktól vitetett gyalog hintó, mellyen a' Bastille' megvételéről szólló, 1789-ben Július 14-dik napján költ Jegyző-könyv (Protocollum) feküdt.

L) A' Sánczot legelőször meghágot Dus saulx Úr, az őt ebben segített polgárokkal.

M) Egy gyalog hintó négy Spártaiaktól vitetve, a' Bastille' elnyert fegyvereivel.

*) A la Société fraternelle nevű Társaság' Zászlóján e' választott mondás vala olvasható:

Grands dieux! exterminex de la terre où nous sommes;
 Quicunque avec plaisir repand le sang des hommes.

*Nagy Isten! irtsd ki azt lakásunk' földéből;
 Ki gyönyörrel ont vért az ember' testéből.*

S) A' száz Helvéták (Les cent Suisses.)

T) A' nemzeti fegyveres Lovasság (Gendarmerie.)

Itt egy kevéssé megszakadt a' sor, a' melyet bizonyos távolságra ismét követett:

A) A' Constitutio Barátnak Társasága.

B) A' Valasztó Tanácsbeli Férfiak (Electeurs.)

C) A' Fertályok' vagy Tizedek' Elöljárói.

D) A' Színjátzók.

E) A' Voltaire' emlék-szobra, a' metsző- és festő Académia Nevendékjeitől környülvétetve, mindenik régi pompa-ruhába öltözködve, 's mindenik a' halhatatlan munkáinak egy-egy czírnjével jelelt emlék-pénzt viselve. — (Ezután következtek az ő munkái, és ő ezek között középbm diadalmaskodott az irígységen és a' fortélyoskodás' kórságán.)

F) A' Literatura, mint a' Voltaire' családja, gyászfátyolosan.

G) Két Géníusok, kik egy aranyos ládácskában — mellyen egy Lant és egy Borostyán-koszorú feküdt, — a' Voltaire munkáinak egy pompásan kötött kiadását hordozták.

H) A' halotti Hangászok, régi pompa-öltözetben, kik az ezen ünnepre különösen készített Hymnusokat és Énekeket játszották.

I) A' Muzsák, az ő pompa-ruhájokban gyászfátyolosan.

K) A' Koporsó (Sarkophag) egy régi gyászkocsira helyheztetve, melly 12 hófejérségű, egy sorjában négyesen fogott lovaktól vonattatott. A' Test a' nyílt koporsóban feküdt ábrázattal az Ég felé helyheztetve, 's feje felett lebegett a' Dicsőség, melly egy koronát tartott felette. A' koporsó' jobb oldalán arany betűkkel e' vala írva:

*Ő bosszút állott
Calazért, La Barréért, Sirvenért
és Montbailllyért.*

A' bal oldalán ez:

*Ő az, a' ki szabadságunkat
előre készítette.*

L) A' Páris Városa' Jegyzője.

M) A' Városi Tanács' tömege, a' Bíró (Maire)
Baillly Ur által vezetve.

N) A' Nemzeti Gyűlésnek egy kiküldöttsége.

O) A' Városi Tisztviselők 's Hivatalbeliek.

P) Vidéki Hivatalbeli Személyek.

Q) A' Veteránusok' Osztálya.

Ezzel a' renddel ment ez a' pompás Sereg a' Boulevard mentébe az új Híd felé. A' mint az, az énekes Játekszín' tájára ért, az előtt megállapodott. Ennek kapuja alatt állott az egész Éneklő-kar, az ezen nagy Lélek egy Lyricus szüleményegek *Sámsonnak* pompa-ruhájában öltözködve, körülvévén a' Voltaire mejjképét és Hymnusokat énekelvén. — Melly egy igen érzékeny és ünnepi jelenet vala.

Ez az ő fogadott leányának Villette Aszszonynak a' háza előtt történt. Ez a' ház, különösen fel vala ékesítve. Egy örökké zöldellő tornác — mellynek boltozatjárul egy körülkoszorúzott polgári korona függött — formálta a' bemenetelt. Ebben a' tornácban ült, fél karikát formálva, a' Nimfáknak tiszta fehér ruhába öltözködött, rózsákoszorús fővel 's derekaikat égszín övvel felékesített seregök. Ezen kör' középpontján ült a' Voltaire, magától jónak és szépnek (la bonne et belle) nevezett fogadott leánya, Villette Aszszony, mély gyászban, fehér rózsákkal felkoszorúzott fejét lehajtva —

egy fehér rózsából font sinór folyván le vállain és esípein, 's egy fehér keszkenőt tartván kezében. Hasonló öltözetben ült mellette a' leánya, a' szerencsétlen 's elefelejthetetlen Calas' két leányi között. Ez az ábrázolat felette érdekes volt.

A' Tornác úgy vala elkészítve, hogy a' Seregnek azon kellett keresztül menni. — Midón a' Voltaire, Hondon vésője után készített emlék-oszlopa, a' Tornác-boltozatja alá ért, az egész Sereg megállapodott. Ekkor Villette Aszszony, az Amphitheatrumról ünnepi kegygyel szállott alá; magát mélyen meghajtván, ellágyulva közelített a' képhez 's fejét annak mejjére hajtva, néhány perczenetig ájuldozó fájdalomban láttatott merengeni. Ekkor ragadván a' polgári koronát, azt a' képre tevé.

E' vala az a' percz, mellyben a' Közönségnek örömben merengő elragadtatása, hangos zajra fakadt. Álmélkodva bámulta minden a' Villette Aszszony' illő magaviseletét, megilletődését és tisztelkedését. E' legépületesb jelenet volt e' világon.

Minekutánna leányát áltkárolva megölelte, és a' halhatatlan emlékezetű férjfiú' képét néki a' megcsókolás végett által adta volna, 's azt egyszer'smind az erénynek, bölcsességnek és szabadságnak szentelte volna; magát a' Nimfák' karjával a' gyász-sereghez csatlá, melyet az által rendkívül való módon díszesített.

Az új hidon, az egész Sereg, most már harmadszor állapodott meg, hogy a' nézőkben a' hely' alkalmas fekvésénél fogva, az egésznek felséges 's elragadó ritka látása, annál nagyobb bényomást szerezhessen. Ide tolongott a' millionra telő sokaság, és itt az egész ritka pompáju tüneményt tellyes erejében látta. A' nemzeti érzés itt mutata ki magát az ünnepi mély csend és tisztelet által. Itt látta a' Közönség, az egész gyász-

sereget 's az egésznek elrendeltetését 's itt tette nyilvánvalóvá, a' maga azzal való megelégedését.

De itt tűnt ki legszebb 's legfelségesebb vonása is az egész szomorú jelenetnek. Az a' fellengős Óda, melyet *Chesnier Úr* ezen ünnepre készített; *Grossec Úr* pedig hangászatra alkalmaztatott, itt játszódott el. Ez, az ezen szép mesterségek mindenik nemében a' láng észnek mesterműve volt: mert a' versszerző Voltairének, mint az emberi Nemzet jóltévőjének, nem csak dicséretét fejezte ki, a' legfellengősebb versekben; hanem a' hangászat is, a' Tráján emlék-oszlopáról lemásolt hangász szerekből állott, a' mellyekben a' hangások különös ügyességet szereztek magoknak. Ennek a' képezetnek, nem csak új, hanem megkülömböztetett bényomású sikere is lett.

Most már az egész gyász-sereg, a' mindig előre haladó és az utat virágokkal hintő töméntelen sokaság' tolongásai között, a' régi Játékszín előtt vonult el. — Egy festett vászon fedezte annak előhomlokát. A' Voltaire mejjképét, két Génuszok koszorúzák cserfa koszorúval. Lejjebb e' vala írva:

Életének tizenhetedik évében írta ő Oedipet.

Már alkonyodott, midőn a' gyász-sereg, a' nemzeti Játékszínhez érkezett. Egy csoport ünnepi pompával, 's a' legfinomabb ízléssel felczifrázott 's felékesített oszlop tűnt itt a' szembe. Mindenik oszlop tündöklött, a' megboldogult Drámai munkáinak, p. o. Meropének *)

*) Midőn 1743-ban ezt a' Drámát játszották, olly nagy taps volt a' Játékszínen, hogy Voltairének a' Közönség előtt meg kellett magát mutatni. És e' vala a' legelső példa, hogy a' közkedvet nyert Játékszíni darab' Szerzőjét a' közönség előszóllítsa 's annak a' maga előtti megjelenését kívánja. Ez az első Drama, mellyben szerelem nem fordul elő. — A' Navarrai Hercegné cím alatt írt mun-

Alzirnak, Mahometnek 's a' t. emlékpéznz forma körben foglalt czímjével. Felyül e' vala írva:

kaja készült a' Dauphin házasságára. — Semiramis és Orestes Darabját Lunevillében írta, a' hova Chatelet Marquisnéval ment a' Szaniszló Király' udvarába. A' dérek Chatelet 1749-ben meghalván, elhagyta Lunevillét 's Párisba visszatért, de ott nem soká mulatott, mert 1750-ben Fridriknek a' Porosz Királynak sürgető hívására Potsdámba ment, a' hol 22,000 livra évi fizetést, a' Király' szobái közt lakhelyet, szabad asztalt 's a' t. nyert. — A' Berlini Academia' Elölülője, és a' Király' egr Mathematicussa közt támadt újronásba lett ögyeledte, őt a' Király' kedvéből kiejtette, ki néki az útlevelet megküldvén, ez is a' kamarás-kulcsot 's rendczímert visszaküldötte néhány verssel, mellybe magát ahoz a' szeretőhöz hasonlítja, kinek szeretője' mejjképét visszaküldi. Ménu: Frankfurtba érvén, ott a' Fridrik parancsolatjára letartóztatott, minthogy némelly írást magával elvivén, a' Király attól tartott, hogy azokkal az ő gyalázatjára visszafelelénd. — Megnem nyerhetvén a' Párisban lakhatási engedelmet, minthogy a' *Pucelle d'Orleans* című munkájával, sok ellenséget szerzett magának; Colmárba vonta meg magát, a' hol írta *Orphelin de la Chine* című munkáját. Innen a' Genuai Köztársaságba mentvén, közel Genuához vett egy jószágot. De az itt kiütött polgári zavarba bonyolodván, és sok Fő-emberekkel özveháborodván, jónak látta ezen lakhelyét elhagyni. A' Pays de Gex nevű Tartományban tehát egy Ferney nevű Jószágot vett. Itt csendes nyugalomban élvén 's másokkal jól tévén írta *Candidejét*. — 1757-ben jelentek meg, tulajdon felügyelése alatt minden munkái. Ugyan ezen évben kezdett a' Nagy Fridrikkel is özvegyalálódni, a' ki a' vélevaló levelezést megújítván, porcellánból készült szobrát néki megküldötte ezen aláírással: *Immortali*. 1778-ban csendes lakhelyét Ferneyt elhagyván, ismét Párisba ment, hol valamint sok csudállókra, úgy sok ellenségekre is talált. *Ta-credet*, életének 66-odik évében írta. *Iréniéje* 1778-ban Majus 16-kán vívődöttja

Életének nyolczvanharmadik évében írta ő Irénét.

A' gyász-sereg egy kevéssé megállapodott. A' Hangászkar, Sámsonból egy éneket hangoztatott, nevezetesen azt, mellyben a' szabadságot dicsérte.

Mindezeknek utánna a' holt Test megszentelődött, és a' Pantheon sírboltjába (melly hajdan a' Sz. Genova Temploma volt) a' Mirabeau hamu vedre mellé helyeztetődött.

A' lángésznek, ritka illy áldozati tömjénezését tünnet előnkbe valamint a' régi, ugy az új História. Az örök homály fedte vak tudatlanság, remegve vonja magát ez elől vissza; a' menyből alászállott philosophia pedig szent borzadással megilletődvén, nyilván bizonyítja: hogy az e'féle tiszteletbeli vonások, csak a' józan és tiszta szabadság' 's emberiség' diadalát illetik. Miolta a' tündöklő napot, a' roppant világ körül futja; talán sohasem adódott egy halandónak is ily győzedelmi

Játékszínpire. Jelen volt ezen az egész királyi család, és ez a' darabja közönséges kedvet nyert. A' Francia Academia exért őt megköszöntötte, és mejjképét a' Cornellejé mellé helyeztette. Midőn ez a' Darab hatodszor játszódott, egy Színjátészó, a' Szín-erkelyben (Loge) ült Voltairehez járulván, egy borostyán-koszorút nyujtott neki által, és a' Darab' eljátszása után, az ő mejjképe a' Játékszínen megkoronáztatott. Nem sokára azután, 1778-ban 85 esztendő korában megholt, a' nélkül, hogy a' R. Cath. Anyaszentegyház' haldoklók körül véghez vinni szokott szertartásai körülötte elkövetődtek volna, mellyből a' lett, hogy a' rendszeres tisztességes eltemetés tőle megtagadódott 's baráti, holt testét, titkon vitték ki 's temették el Sellieresbe; hanem 1791-ben a' Nemzeti Gyűlés' egy végzése szerint, hamvai Párisba vitettek 's az itt előadott ritka tüneményű pompával, a' nemzeti Pantheonba, a' Hon több nagy embereinek holt tetemeik mellé helyeztetődtek.

pompa: hanem ha az újabb időkben kiveszszük, a törvények és szabadság védelmében elhunyt Júliusi Polgároknak, a múlt év Júliusa 27-dik, 28-dik és 29-dik napjain ugyan csak Párisban tartott temetési pompájokat; különösen pedig, az említett három nap középsőjén, a Napoleon újonnan öntött kis kalapú, s maren-gói köpönyeges réz szobrának a Vendôme téren lett felavattatását. Mert ha gondolóra vesszük azt a diadali pompát, mellyet ez alkalommal, a Franczi Nemzet elhunyt nagy Császárnak tisztelkedve előtüntetett; — a szobrot elfedező lepel lelebbentekor, a Király, Filep Lajos s fényes kísérete tisztelkedését; a száz meg száz dob ropogását — a száz meg száz trombita harsány harsogását; — azt a lelkesedést, mellyel erre száz meg száz-ezer kéz tetszés tapsai közben, száz meg száz-ezer torok „éljen a Császár!” örömjajú harsogással üdvözlé a Császár képét — és a mellyel a száz-ezer főre telő tisztelkedő Sergek, menydörgést felyülmuló riadalmaikkal hangoztaták a Császár képin örömlüket — és kivált a mellyel a Király és szobor előtt három óráig léptető nemzeti Órség csapati, a Császár képe előszőri megpillantására, minden tagok s tetemökbül indulatosan kitörő enthusiasmmussal kiáltozák a dicsőség Napoleonnak! „dicsőség a Császárnak!” sok közzülök virág-füzért, bokrétát, koszorút vagy koronát tűzvén fegyverére s azt az oszlop lábához tévén le hódolat jelül; — ha gondolóra vesszük a Tuilleriák kertjét, ekkor ellepett nép tömeget, mellynek négyszáz dob ada jelt: az ötszáz személyű óriási hangverseny kezdetére, melly nagyságos zengedelmet, csak némi távolyságban is a fülnek tisztán hallani lehetetlen vala; mivel, az nem vala képes elnémítani a végtelenül hullámzó ember Ocean zajongását; — ha meggondoljuk azt a lélekható és szív rendítő hasonlíthatatlan bényomást, mellyet a Mar-

seillei Dallnak, a' nagy hangász-kar által lett megzen-
dítése okozott; legalább is ötven-ezer kíséző szózat
harsanván zengzetébe; ha végre gondolóra vesszük az
akkori világításokat, tűzjátékokat és a' tengeri ütköze-
tet a' Szajmán, hol a' vörös bengali tüztől ragyogó Li-
nea-hajó, egy 18 álgúis pattantyú teleppel csatázott,
melly közben lár názva és lódözve azt egy húsz csajká-
ból álló kis hajós-sereg ostromlá; míg végre amaz tel-
lyesen lángba borúlni látszott; — ide gondolván utoljára
azt is, hogy: föl és lefelé, minden Szajnamelléki híd
ki vala világítva, hogy az ugy nevezett szobrok' hid-
ján (pont des Statues) gyönyörű tűzjáték villogott,
hogy a' partról 's a' Tivoli útszából rakéta boglárok röp-
deztek; hogy fényözönben pillogott által a' Notre Dame
roppant Egyház, a' Városház, a' Ministeri Palota, a'
Vendóme Oszlop 's a' t. ezer meg ezer három színű lám-
pákkal, görög, bengali 's minden képzelhető tűzzel el-
borítva; ezekhez töldván még, az ötezer hivatalosnak
adott lakomat 's táncz-mulatságot, a' tündérivé alaki-
tott városháznál, hol a' királyi Nemzetség is megjelent
's a' t. Mind ezeket mondom meggondolván, ugy lát-
szik, hogy ez, tudniillik a' nagy Napoléon emlékének
ünnepiesen tett hódoló tiszteleti pompa, annyival halad-
ta felyül a' -Voltaire hamvainak tett áldozati tiszteletet,
a' mennyivel emelkedettebb helyen áll, egy dicsőség
csillogásától körül sugárzott Trón, egy csendes tanuló-
szobánál; és egy tündöklő császári koronával ékesített
fő, egy borostyán-koszorúval megkoronázott főnél. —
Valjuk meg azomban, hogy annak a' Nemzetnek, melly
illy képzeteket teremthet és azokat végre is hajthatja,
nagynak és igen megvilágosodottnak kell lenni.

B.

5.

Z A G Y V A.

1.

A' falakon függő képek közt Quodlibet is van:
Tán Havi-rásink közt Zagyva is elkeverül?

2.

A' földi jóllét vagy boldogság felől igen fonák képze-
tete van nagy részünknek. Azt tartjuk legboldogabbnak,
kinek legtöbb vagyona van, 's ezen okból a' szerzés,
gyűjtés, halmozás' kórsága gyötri sok embert a' sír' szé-
léig. Nem a' birtokban van a' boldogság, hanem egye-
dül az éldelésben (Genuss) legyen ez lelki vagy testi.
Sőt a' bírás sok terhekkal, bajokkal, gyűtrő gondok-
kal van egybekötve, 's ha még a' birtokos az élledelem'
örömétől is meg van fosztva; (a' mi igen könnyen meg-
eshetik, vagy szeszélyjei, vagy a' mindennapi egyfor-
maság' megunása, vagy a' miatt, hogy már mindent
bírván, többre már reményje sincs többé 's a' t.) ugy
boldogabbak cselédjei, kik az övén élődnek, éldelnek.
Ha egy anglus kertben sétálok, és benne lelkemnek szép
éldelmeket nyerek: úgy az enyim a' kert; nem azon
nagy uré, a' ki azt őrzi. Mi az a' tulajdon? több tu-
lajdon nincs mint az élledelem. A' szomszédom ablaká-
ban éneklő filemill, talán inkább az enyim mint övé.

3.

Problema: Új magyar szót csinálni.

Resolutio: Írj le 3—4 e betűt annyira egymástól,
hogy közibök még egy-egy consonáust írhasz. Q. E.
F. Így tesznek némelly nyelvbuvárjaink.

4.

Azt mondja egy tudós: akármely rossz alkotmány felállhat gonosz törvényei mellett is, csak a' végrehajtók híven kövessék a' törvényeket. De ha a' törvény' magyarázatja a' végrehajtó' szeszélyjétől függ; úgy még a' legszentebb alkotmány is vesztét érzi.

5.

Minden jóllétet a' nyomorúság és kéntelenség szült; valamit viszont, minden jóllét, ha bölcs kezek közt nincsen, vesztinek magvát is magában hordozza. A' jóllét kényt szül, a' kény visszaállást, ez pedig halált. A' mi egyszer a' regulától eltér, az határtalan, a' zavarban nincs rend. Csak a' bölcsé a' regula és boldogság. A' test' kényje és ostobasága véghetetlen. Pedig az emberi nemzet' legnagyobb része csupa test, a' bölcs csak ritkaság. Az ember mindenütt ember, lássuk azt bársonyban vagy rongyos szűrben. Csak a' bölcs tudja magát megerőltetni, 's e' regulát megczáfolni.

6.

Minden portrét (talán képmás) kétszeresen kellene lefesteni, mert a' szokott portrérozából még csak azt tudjuk, minő volt a' személynek teste? Úgy de ez legkevésbé érdeklletes, mert testet, szebbnél szebbet lehet akár festve, akár faragva; vagy öntve a' maradéknak által adunk: hanem, minő volt valakinek lelke? ezt kellene igazán 's valódilag tudni a' maradéknak. A' szép lelket gyönyörű színekkel, a' csunyát pedig zagyvált mázolásal kellene ábrázolni. Hej be sok szép kép mellett, a' legrútabb lélek borzasztana!

7.

Ha a' nagy elme, nagy lélek, testben is hasonló nagyban, és öltözetben hasonló ragyogóban, 's menydörgő, falakat rázkódtató harsány szavával perorálna előttünk, mikor boldogító tunitását vagy tanácsát előt-

tünk kiterjeszti; akkor mi emberek remegve, óriási méltósága előtt térdre esve, hálás hódolással követnők boldogító utmutatását, 's leborulva tisztelnők felséges nagyságát, — de midőn a' nagylelkű szinte közülünk kerül ki, közöttünk él, velünk egy fajú, velünk nevelkedett, ösmérjük gyerekségétől fogva, 's ezen felyül még talán kis vézna termetű, sőt talán hibás testalkatu, 's kopott ruhába, szegénységbe, alacsony sorsban áll előttünk: éppen úgy teszünk véle, mint 'Sidók a' Messiással.

8.

Egy utazó kocsival ment egy kutya is. Ez már rászokott, mindennek a' mit lát, legyen az ló, csikó, borjú, ember, lud 's a' t. nekiszaladni, 's ha bír vele, azt megmardosni. Alig érnek ki egy faluból, meglátja a' disznó-csordát, neki fut, 's a' falusi disznókat jól őszvezaklatván 's megmardosván; ott hagyja. Más nap érnek egy nagy erdőbe, hol a' kandász erdei csordát makkoltatott. Meglátja a' kutya a' sertvéseket, közikbe fut, 's a' disznóktól körülvéetve, nagy sikoltások közt irgalmatlanul széttépetik. Isten mentsen ilyenkor embernek is közel menni. — Hát már a' mívelt népet könnyebb é kormányozni, vagy a' míveletlent?

9.

A' gyerek alig várja az emancipatiót, pedig addig boldog az ember, míg más visel reája gondot; jaj annak, a' ki magára hagyatik. Míg az emberre más visel gondot, vagy másra támaszkodik; addig nincs gondja, 's kényességébe korhelységre, gonoszságra vetemedik, uraltatja magát; de mihelyt magára hagyatik, akkor tér észére, és vagy becsületes, szorgalmatos polgár lesz belőle, vagy népsalakja és sepredékje. Ez az analogia áll nagyban is.

Theorema: Kevés a' bölcs.

Demonstratio: Minden embernek van egy tartalékja mellyben bízik, úgyhogy a' kinek semmi bízni valója nem volna, legalább bízik az Istenben. Ezen tartalékjában, vagy menedékjében úgy bízik az ember, úgy fut hozzá, mint csirke az anyjához, vagy mint ürge a' lyukához. Egyik bízik pénzében, másik régi törzsökében, nemességében, jószágaiban; másik tudományjában, másik mesterségében, másik egy pártfogójában, vagy legalább jóakarójában, jó barátjában, másik erejében, ifjúságában, szépségében, másik ravaszságában 's a' t. úgyhogy a' kinek semmije nincs is, legalább bízik a' reménységében, és a' kit már még a' reménység is elhagyott, mint a' vén katona, vénaszszony 's a' t. akkor folyamodik az Istenhez, templomhoz 's a' t. mellyet míg erejét bírta, ő is csak mellelgesnek tartott, más elébb való bizodalmaiban bizakodván. Egyedül a' nemes érzésű mívelt ember van ezekkel ellenkező esetben, 's innen megtetszik, melly nagy lélek az, ki annyira mívelődött, hogy midőn bízhatnék mindenében, erejében, pénzében, eszében 's a' t. még se mer bízni semmiben az Istenen kívül; ezt látja minden fűszálban, ezt imádja minden szájbeli falatban, és ő a' legalázatosabb minden emberek között, 's tiszteli az emberiséget még az ellenségében is. A' testi míveletlen ember csak annyiban szorúl másra, templomra, Istenre 's a' t. mennyiben maga erejében nem bizakodhatik egészszen. Adj neki pénzt, a' mennyit kíván, meglátod mint szokik el lassankint templomtól, Istentől. Most már azt mondom: tartsa fel az ujját, a' ki ezen utolsókhöz tartozik. — Júj ni! majd nem minden újj fel van tartva!
Q. E. D.

Csak hamissak ezek a' mi tudósaink! — magok, a' kik minden tárgyakról a' legfelségesebb könyveket írhatnának, 's nekik ez mibe se kerülne; nem írnak, hanem csak a' szűr alól pislogatva hagynak más gyávákat írni, küszködni, vesződni, 's mikor ezek szegények, nagy nehezen magok megerültetésével elkészítik a' teljes munkát: akkor ragadják őket nyakon criticájokkal. Ej ej tudós uraimék! de könnyen is bannak azokkal a' szegény újonczokkal. De várjanak, szabadúljunk fel csak mi is egyszer, nekünk is felvirad még valaha: majd mi is úgy teszünk a' következőkkel.

A' Concurrentiánál nincs nagyobb jóltévője a' szorgalomnak, és nemzeti jóllétnek; minden olcsóbb, és még is minden elkéll; mindennek van pénze, és minden ember könnyebben él. Egy faluban száz forintért se kaptam kocsit, és egy más Sváb faluban egymásra verték 30 forintért a' fuvarát. Az is boldogult, én is; — az előbbeni paraszt pedig fuvarozni nem szokván, inkább nyomorgott oda haza, mint olly meszszire indulni; mellynek hírért soha se hallotta. Melly káros legyen a' Concurrentia' hiánya: azok tudják, kik valamit elkoboztatnak. Hol pedig nem csak Concurrentia nincs, de sőt monopolium és privilegium gátolja a' szorgalmat; ott századokig is örök slendriánba rosdásodik, 's baromi butaságba tompul a' szorgalom. Van jó monopolium is, de van ollyan is, mellynek jövedelmét jobb volna más úton kész pénzzel kifizetni, 's mind a' két rész' iszszonyút nyerne általa. Mennél több embernek kell foglalatosságra alkalmat nyújtani; annál boldogabb a' társaság. A' heverést kerülni kell.

13.

Theorema: Ritka a' nagy hazafi.

Demonstratio: Legnagyobb hírt és kedvességet nyer az az Író; ki, legjobban tud nevetetni, mulattatni; legkissebbet, sőt hidegséget, a' ki tanít, 's fanyar morált ír. Ugy de tanítani mindnyájan akarunk mást, tanulni senki se szeret (a' bölcsön kül) mást, mint a' nevetéseknek és mulatságoknak újabb újabb nemeit; csak legyen a' ki bennünket új mulatsági találmányokkal elgyőz, és semmit ne ismétljen; ennek nevét hirdeti minden száj, és hazafiúi nagyságát 's érdemeit táplálja minden nap. Úgy de az illy comicus elme ritkán születik: tehát Q. E. D.

14.

Problema: Az izlés sokféle.

Resolutio: Tégy fel 100 arany jutalmat annak, a' ki a' magyar nyelven lételező minden epigrammák közül a' legeslegszebbiket ki fogja választani. Minden concurrens levelében mást fogsz találni. Q. E. F.

15.

Az auctoritást nem parancsolni kell, hanem érdekelni; — nem kergetni, hanem kivívni; idő kell hozzá, mennél jobban akarod, annál távolabb esel tőle.

16.

Eleink, kik egy eke' ellopásért akasztás törvényt hoztak; jobb földművelők voltak, mint mi, kik a' drága földet közönsen bitangoljuk. Erre kellene szoros törvény.

17.

Ne bízz senkiben, akarki mit ígér; egyedül csak alázatos szelid erkölcsödbe. Más pártfogód holnapig meghalhat; ez addig él, míg tenna magad.

18.

Vagy nem igaz, hogy csak egyedül a' morál tartja fel e' világot, és ez idvezít, ez boldogít bennünket mind

itt, mind amott; — vagy igaz, de mi emberek nem hiszünk, mint sok számtalan igazságokat: különben harmadik okot nem képzelhetni, miért hogy még is semmiféle nemzet és vallás ezt nem bálványozza? a' közéletben pedig lábbal tapossa? El kell süllyedni a' világnak, a' nép' erkölcstelensége miatt, ugy elromlott sok helyeken előljáróitúl. Akárki menjen el 3—4 együtt röhögő paraszt előtt; legyen az hintó, vagy egy rongyos koldus; már találunk rajta valami káromolni és mocskolni valót, nincs kedvezés, urának, papjának sőt a' hol igazán mén, még a' szentségének se. Senki ezektől menten nem marad, ha csak szemök eleibe kerülhet. Hajdan a' káromkodásért nyelvét húzták; most minden szabad a' tacsó kölköknek is, — igen is, mert keresztényi szabadságban élünk. Szép, igen szép kereszténység! Az illy gonosz Zodomai erkölcsökért nem veri el a' jég a' határt; de ha egy szerencsétlen utas, a' falu' közepén megsüllyedvén, leszáll éjszakának idején a' kocsiról, 's a' rosz hídról lesikamlván, bele fül a' vízbe; ennek holt testét, kedveseinek minden esdekléseire, rimázkodásaira se engedi a' falu' népe kivinni a' határból, mert elveri a' jég a' határt. Ímé — illy felvilágosodásban élünk! ennyit tett még mind e' mái napig a' szelíd Jézus' gazdagságtalan testamentoma.

19.

Elledeelmünk kétféle: testi és lelki. Ezen elledelemeknek belénk óltott előthatatlan vágyja teszi mind magános embernek, mind egész nemzeteknek virágzását vagy kipusztulását; mért elledelem nélkül minden kivész, ellenben az elledelem bősége' arányjában virágzik minden. Ezen elledelemeket, vagy létalapos elemeinket szaporítani, nemesíteni szintugy hatalmunkban van, mint tunyaságunkban, restségünkben, belőlök végképpen kipusztulni. Egyedül a' tudomány, a' józan ész, vagy a'

vakbuzgóság, rövidlátó míveletlenség teszi az elhatározást. Ha nevelni, szaporítani akarjuk: előbb szenvednünk, és abból is a' mi van, egy részt feláldoznunk kell; és csak áldozattal, 's ennek grádusával jár egyarányban annak nevelése, nemesítése; — mert a' ki commoditásából 's élledelméből semmit feláldozni nem akar; az előbb utóbb kifogy, az az: elélli azt is, a' mi je volt, 's utoljára végpusztulásra jut. Mint a' kereskedő, ha sok pénzt akar szerezni, előbb pénzt ad ki, melly néki száz annyit szerez; de a' ki semmit ki nem adna, rövidlátó zsugoriságból, hanem csak a' készszet élné; egyszer annak végére érne: így mi emberek és nemzetek is, ha élledelmeinket nevelni és nemesíteni akarjuk; tehát szűküléssel, magunk megtagadásával, élledelmünk' megszorításával kell ahoz kezdenünk, az az: a' bővölködést szűkölködéssel kell megszerelnünk; mert ha ostoba észszel kezünk közt lévő élledelmeinktől soha semmit engedni nem akarunk, soha célt nem érünk egyebet a' koldus botnál.

20.

Ha a' tyúkok 's pulykák a' szemeten kapargatván, véletlen egy nagy koncra, p. o. egy nagy darab kenyérré akadnak: ijedtökbe a' nagy szerencsén, ahoz hozzá nyúlni nem mernek, hanem körülállván jó ideig nyúlt nyakkal petyegik, 's végre ott hagyják. Ha történetből egy igen nagylelkű bölcsre akadunk, nem értvén hozzá nevetjük, czirkáljuk, 's nem használjuk a' legdrágább lelkút.

21.

* Szógyenlünk megtérni, mert tévelygést árul el; tévelygetteknek lenni pedig derogál. — A' megtérés (józan észre) soha sem késő.

22.

A' legyek egymás döglött testén keresztül mászkálnak a' tálba kitett méreghez. Hasonló az ember. Minek tanuljuk hát a' históriát, ha senki abból tanúságot nem vesz?

23.

Sok pénzt elköltesz addig hiában, míg okossá leszel.

24.

A' tudós mindent megtehet: jót, rosszat. De hogy rosszat ne tegyen, 's tudományját fegyverré ne változtassa; ezt csak a' szív eszközölheti, és így az ész szív nélkül veszedelem: tehát a' szív mindig az első, ha a' kettő közt csak egyet lehet választani. *Jacobinus.*

25.

Egygyiknek szolgaság az, mi a' másíknak legnagyobb szabadság. Tehát a' szabadság is csak a' definiótól függ. Az a' kérdés: ki beszél a' szabadságról? test e? vagy lélek? így mindjárt otthon vagyunk, — mert a' test-ember a' szabadságot éppen abban tartja, miben a' lelki-ember a' rabságot. — A' lelki-ember policzáj nélkül nem tart szabadságot; a' testi-ember pedig törvényt, policzájt, mind szabadság hóhérinak tart. Kerített udvar — lelki szabadság, — kerítetlen udvar — testi szabadság.

26.

Az igazi bölcs ismét gyermekké lesz, de jó gyermekké, — a' ki még nem gyermek, nem bölcs az.

27.

A' boriszáknak minden ellensége, de maga legnagyobb magának.

28.

A' melly Nemzet még nem szereti a' Mathesist, a' rendet, a' szabályt, a' számot; még az a' míveletlenségben vakoskodik. —

Mi a' bölcsességet meszsire keressük, pedig előtünk van, így teszünk többnyire, meszsire kalandozunk, holott végre egy bölcs kitalálja, hogy előttünk volt a' titok' kulcsa. 'S mi a' bölcséket utaljuk, mert szégyenljük, hogy ostobák vagyunk. Mindent előttünk fogunk megtalálni, olly együgyű ez a' természet. Lovunkat keressük, pedig rajta ülünk.

(Folytatása következik.)

6.

A' Magyar - nyelv ügyében. *)

A' Magyar-nyelvet, ha semmi egyéb érdeme nem volna, már csak régiségeért is tisztelni kellene egész Európának, 's becsülni minden Magyaroknak, hogy ez olly régi idők olta, olly temérdek örvények között, olly megmérhetetlen meszsze földeken keresztül, annyi sok régi szentés nem szent kortársai közül, egy maga maradt meg mind e' mái napig eredeti sajátosságával épségben, virágzásban. — Egy régi pénzt, egy vén képet őrizünk, oltalmazunk; 's egy régi nyelvet, egy hatalmas Nemzetnek europa védfalának leg tisztábban zengő

*) Üss! — csak halgass meg!

nyelvét, a' feledékenység' örvényjéből ki nem rántanók e? Volna csak ez a' kincs az Angolynak, Francznak vagy Németnek birtokában; ma már egész europa, egész amerika ezen beszélene, a' tudományok a' diplomatiák ezen divatoznának.

De a' Magyar-nyelv' érdemei és méltóságai közt, legkissebb helyet foglal annak régisége; sokak, nagyok az erőnyök, mellyek őt érczfalképpen környékezik.

Ha igaz az, hogy az emberrel beszédje, mint az állatokkal minden fajnak tulajdon nyelve, véle nem skületik, hanem azt mesterség által, a' természet' követségéből, majmolásából vagy utánozásából szerzi meg magának, mindent a' mit lát, hall, érez vagy gondol, utánozva kitenni 's a' legráillóbb módon, úgy nevezett onomatopaeiaképpen előadni, 's embertársával közleni igyekezővén; úgy hat kétség se lehet többé, a' legtökéletesebb nyelvnek azt nevezhetésről, melly a' természet' majmolására legtöbb szerekekkel, eszközökkel, hangokkal, szájfogásokkal vagy betűkkel, vagyon felruházva. Értvén a' betűk' sokaságán nem azoknak számát, mert p. o. a' német f és v, (így más nyelvekben is több kevesebb) nem két hanem csak egy szájfogás, egy hang, és így egy betű, — hanem egyes-egyedül az eredeti külön szájfogásokat. — Hány felesleges betűje vagy hangja van majd minden Nemzetnek egy szájfogásra három négy bélyeggel? és hány hibazik neki ellenben még a' létalaposbul is? Erre nagyobb bizonyosság nem kell annál, hogy egy Nemzet se képes, ha csak gyermek korától fogva nem gyakorolta, a' másoknak nyelvét kimondását 's hangejtését igazi nemzetiképpen; hogy idegeniségét tüstént el ne árulja; betűinek, hangjainak, szájfogásának elégtelensége miatt megtanulni, a' Magyaron kívül, — és így egy Angoly, Francz, vagy Német utazó, ha idegen Nemzetek közt utazik, 's bizonyos szá-

vaikat feljegyezni akarja; nem csak leírni, de kimondani sem tudja; nem lévén elég organuma, 's következőképpen hibás a' feljegyzése is. — Nem így a' Magyar, — ő gyermek korától olly nyelvben nevelkedett, melly mind azon hangokkal, mellyekre csak az emberi száj' tebetsége képes, bírván, és semmi felesleges hangot, (ha csak az *ly* és *j* hangot ki nem tesszük) meg nem szenvedvén; a' melly természet majmolásaira a' világ minden nemzete egyenkint külön-külön képes: mind azokra a' Magyar egy személyben alkalmas. Csak a' kettős *gy*, *ty*, *ny* 's a' t. bélyegeinket kellene még egy bélyeggel kitennünk; akkor osztán látná akármelly Nemzet, miképpen próbáljon nyelvünk' alapi tökélyjével mérközni.

„Ha nyelv' érdemét csak annak tökéletes grammatikája tenné, egyéb semmi; úgy a' mai nyelvek között legtökéletesebb volna az Ángoly, Francz, Német 's a' t. — De hiszen tudjuk, hogy az emberi fáradhatatlan szorgalom és gyakorlás mindenre képes lévén, akármelly rendetlen tárgyat is szabályozni, jó rendbe szedni, 's ahoz egész a' mesterré lételig magát hozzá szoktatni, és így ha éppen ráveti magát, akármelly legromdább cigány-nyelvet is tökéletes regulákra vonni tudja, mihelyt akarja; — de a' nyelv' érdeméhez nem elég, hogy csak grammatikája jó legyen, hanem hogy a' nyelv szép, tiszta, együgyű, hajlékony, könnyen folyó, hangos, 's különösen a' természet onomatopaeiai majmolására mennél alkalmatosabb, és így ne csupa sziszegő, ne csupa nyifogó, ne dünmögő, ne buffogó, ne dörmögő, ne krakogó, ne nyálfecsegtető, ne torkot korholó, ne belga dadogó, ne olasz piáno, ne német szájfájó, ne francz órdörzsölő, ne ángoly bekegő 's a' t. hanem a' mikor mire kell, öröme, haragra, gyengére,

lányra, szóval: minden érzelem festői kitételére alkalmas, az az: magyar legyen.

A' kinek nevetni jön szeszélyje: olvasson német hexametereket; — a' ki pedig képtelenséget akar látni: keressen a' híres angoly és francz literaturában saphicusokat, alcaicusokat, anacreoniakat, elégiákat, vagy csak a' legeggyűgyűbb adonicusokat. A' ki pedig a' régiség' mű'sait az új időkével egybepárosult dicsőségökben akarja szemlélni: nézzen a' Magyar literaturába. A' kötetlen szónoki beszéd még nem egyetlen sulymérője valamelly nyelvnek: — kötött beszéd, még pedig kétféle határok között is remekellő kötött beszéd, ez az igazi sulymérő. Illy három kincsel bír a' Magyar-nyelv kizárólag.

Hogy Hog a' Magyar-nyelv minden tudományokra, minden mester-szavak talpra esett kitételére alkalmas: azt legközelebb látjuk és bámulva érezzük Helmezyből, — kinek szerencsés tolla szószerűk a' Magyar-nyelvben nem ösmér, 's kinek előitélet gázoló szerencsés nyomdokit bátran követhetjük, rájuk hivatkozhatunk.

Mi van még hátra, hogy nyelvünket legalább hazánkban uralkodónyelvi méltóságra emelhessük? Egyet az akarát és egyetértés, — tüstént magyarul fog tanulni minden, kit magyar törvény ápol. Mert magyar védangyaloktól őriztetni, 's a' magyar nyelvből istenkáromlás-kívül semmi egyebet nem tudni: illy képtelenségért számot nem tudunk adni a' lelkiesség' számlója előtt is; — hát még az ítélő bíró' nagy széke előtt?

A' Magyar-nyelv iszonyú finom tökélyel bír, páratlan ez a' maga nemében. A' nyelvben nincs hiba, csak hogy későn kezdvén hozzá, grammatikája igazi értelemben nincs még egészen elvégezve; — 's ha ez is nem sokára elkészül; meglássuk mellyik nyelv fog vitézlő nyelvünkkel mérközhetni? Csak fájdalom! hogy

nemzeti jóllétünk lassan keletkezvén, dicső Mecaenásaink daczára is szerzőink és költőink többnyire szigorúsággal vesződnek, 's a' magyar munkákat még magyar olvasók is alig veszik. Azonban biztat a' remény, ha némelly mélyebben látóknak hitelt adunk, hogy rövid idő mulva egy boldogabb jövendőnek leszünk sorsosi, mihelyt az áldott béke helyre álhat, 's hogy nyelvünk is már lassankint minden nagyjaink palotáiba és nevelő szobáikban első helyet fog elfoglalni, — népünk pedig a' jóltévő földművelés gazdálkodóbb elveihez szabályozva közeledik emberi méltósága, 's nemzetisége' érzéséhez, nyelve 's literaturája becsüléséhez, jólléte áldott korszakát minden órán elkezdendő.

Még az is igen nagy tökély a' Magyar-nyelvben, hogy genus nincsen, mintha a' diák-nyelvben minden adjectivum omne genusu volna, mint felix, solers, audax 's a' t. — A' ragoknak és változtatásoknak természete pedig hozzá hasonlíthatatlan, mellyről más europai Nemeteknek helyes képzeletjök sem lehet. Tudni kell a' Magyar-nyelvet, hogy ezt valaki igazán méltatassa, mert ez elemein, a' betűkön kezdve, egész a' beszédig vagy írásig különös gazdálkodó sajátságokkal, 's mintegy kiszámolt bölcsességgel van felruházva. Meglehet, hogy nemzeti buzgóságbul talán sokat mondani láttatom; de a' jobb tanítást elvárván, addig is szabad legyen állításom' támogatására tulajdon okaimat előadnom; — nem tanítani akarok, hanem ha tévelygek, tévelygésemet előadván, gyengeségemet megösmértetni, 's valakitől jobbat tanulni. Én ugy vélem, hogy a' Magyar-nyelvnek

1-ször. Legtöbb betűje, az az: szájfogása van a' természet' majmolására minden Nemetek között, kivévn talán a' ch vagy kh hangot.

2-szor. Se több, se kevesebb betűjegye nincs, (a' kettősök talán nem sokára öszvevonatván) mint a' mennyi különböző szájfogása van.

Lássuk például a' másodikat, 's ebből kitűnik az első is.

A' Magyar-nyelvnek van tíz hangbetűje (vocalis) mind külön hangal, u. m: a, á, e, é, i, o, u, ö, ű, megjegyezvén, hogy az öt utolsók között akármelyik, ha a' szükség meghuzatni kívánja, ritkán iratik kétszer, hanem e' helyett hosszú vonás tételik fölibe, melly a' betűt húzatni kívánja, mintha kettős volna, p. o. e' helyett: mi-ig, írjuk: míg, e' helyett: soos, írjuk: sós 's a' t.

Ezen tíz hangbetű az ő természete szerint, három szakaszra oszlik önkint, azért, mivel mindenik szakasz a' maga bizonyos törvényjét követi, és attól el nem tér. Ez a' törvény abban áll, hogy a' törzsokszóban vagy gyökben uralkodó hangbetű, mindennémű ragjában is hason fajú ragot, az az: ragbeli hangbetűt kíván maga után, nem pedig más szakaszbeli hangbetűt, — kivévé az örökké változhatatlan ragokat. Így p. o.

1-ső Szakaszban vannak a' *vastag hangbetűk*: a, á, o, u, — és így a' melly gyökben ezek uralkodnak, azon gyökhöz köttetendő ragokban is ezek között kell lenni, p. o.

gyök: *vas*, ragokkal: *vasra*, *vasát*, *vasból*, *vasunk*.
 — *vár*, — — *várba*, *várán*, *várhoz*, *várak*.
 — *bor*, — — *borral*, *borát*, *bortól*, *borál*.
 — *tud*, — — *tudhat*, *tudám*, *tudtok*, *tudunk*.

2-dik Szakaszban vannak a' *gyenge hangúak*: e, é, i, ö, ű, — és így a' melly gyökben ezek uralkodnak, azon gyökhöz köttetendő ragokban is ezek között kell lenni, p. o.

gyök: *vesz*, ragokkal: *veszhet*, *veszés*, *vesző*, *veszünk*.
 — *vész*, — — *véhet*, *vévés*, *vévő*, *vészünk*.

gyök: <i>vész</i> ,	ragokkal:	vészbe,	vészért,	vészből,	vészül.
— <i>vész</i> ,	— —	vihet,	vivés,	vívó,	viszünk.
— <i>tör</i> ,	— —	türek,	törés,	tűrő,	törünk.
— <i>tár</i> ,	— —	tárhet,	türém,	tűrő,	tárjuk.

3-dik Szakaszban van, ezen 2-dikban előszámlált gyenge hangúak közül kettő, mellyek *éles hangúak*: *é* és *í*, — mellyeknek azon természetök van, hogy né-melley gyökök után az első szakaszbeli ragokat is meg-szenvedik: p. o.

gyök: <i>czél</i> ,	ragokkal:	czélra,	czélját,	czélból,	czélúl.
	nem pedig:	czélre,	czéljét,	czélból,	czélúl.
	mint:	nyélre,	nyélét,	nyélből,	nyélúl.
— <i>sír</i> ,	— — —	sírhat,	sírás,	síró,	sírunk.
	nem pedig:	sírhet,	sírás,	síró,	sírunk.
	de:	{ nyírhet,	nyírás,	nyíró,	nyírunk.
		{ nyírhat,	nyírás,	nyíró,	nyírunk.

Hangatlan (consonans) betűje pedig van a Magyar-nyelvnek 26, mellyeket többféle szakaszokra lehet osztani. — A' szokott felosztás, ajakbetűkre, nyelv, fog, torok 's a' t. betűkre az idegen tanulóknak leginkább szükséges, hogy tudhassák, mellyik betűt, mellyik szájjrészünnkel kell kimondanunk? Mi nekünk, kik benne nevelkedtünk, de külömben is tanítóink' szájokból tanuljuk minden betű' kimondását; ezeket tudni jó, de nem elmúlhatatlan. Hanem van ezen hangatlan betűk-nek egy másféle osztályjok is, mellyet tudni fontossabb okok tanácsolják.

Én, csekély ítéletemmel, megnem kötvén senkinek e'beli szabadságát, vagy mélyebb belátását, így osztom fel: A' magyar hangatlan betűk, kétfélék: párossak, és magányosságok. Párossaknak nevezem azokat, mellyeket ugyan azon szájjeszközzel mondunk ki, úgy hogy az ilyen két betűt, valóságos egynek lehetne neveznünk; csak hogy azt kétfélekép lehet kiejtenünk, élesen, és tompán, 's a' különbség köztök majd az,

a' mi a' kés' éle, és foka közt van; p. o. a' p betűt éppen azon szájjeszközzel mondjuk, mint a' b betűt. — és így ez a' két betű tulajdonképpen egy, vagy legalább egy testvér; csakhogy az egyiket élesen mondjuk, másikat tompán. Ilyen éles betűnk van tíz, melyek közül mindeniknek meg van a' maga tompája, kivévén a' h betűt, mellynek nincs, — és így a' tompa betűnk csak kilencz.

Párossak: $\left\{ \begin{array}{l} \text{élessek: p. t. f. k. tz. sz. ty. ts. s. h.} \\ \text{ezeknek tompái: } \begin{array}{cccccccc} | & | & | & | & | & | & | & | \\ \text{b. d. v. g. dz. z. gy. dzs. zs. en-} \end{array} \end{array} \right.$
nek nincs.

Magányosak: l. m. n. r. j. ny. ly.

Megjegyezvén, hogy a' hangatlan betável mondatni szokott hangbetű, nem létalapos, p. o. a' b betűt így mondjuk: bé, de mondhatjuk azon joggal így is: bá, bó, 's a' t. És így a' mint vaiaemelly éles betűt mondunk, ugy kell annak ~~Comp~~áját is kiejteni, p. o. a' k betűt így mondjuk: ká, — tehát ennek ~~Comp~~áját a' g betűt is ba á-val hangoztatjuk, 's így a' többit is egyeztetve, jobban átlátszik az igazság.

Az öszszetett betűket pedig, mint sz, ty, gy, dz, dzs, zs 's a' t. ugy kell tekintenünk, mint szükség' productumit; mert azoknak hangjok nem öszszetett, hanem mind olly original, mint az l, m, hang, 's a' t. — és így azoknak igazság szerint nem két három betűből, hanem szinte csak egy tulajdon bélyegből kellene állaniok. — Melly kár, hogy eleinte, mikor a' Magyarok a' latin alphabettel kezdtek írni, abban mind ezen sokféle szájjhangok, mellyeket a' magyar száj kimondott, ben nem lételezván, Iróink nem csináltak a' hibázó hangokra új betűt, hanem inkább azon hangot is a' lételező betűkből, bizonyos módosítással, kettőt hármat is öszszevévén egy bizonyos tulajdon hang' jelentésére,

ollyakat, t. i. mellyekhez a' hang legnagyobb atyafisággal látszott közeledni, tették ki, 's írták le. Azonban, ez nem a' magyar Irok' hibája, mert ők talán írni se tudtak, vagy legalább nem latin alphabettel éltek, hanem az olasz papok' hibája, kik Magyar-országba tanítókul hozattak, 's magyarul rosszul tudván, literatúrájában is hibáztak, a' mi igen természetes. De mint mindenben a' rend' béhozásakor a' régi hiányok kivilágosodnak; úgy akármelley nyelvben is annak pallérozásakor, előgördülnek a' rég lappangó hibák. Akármikor kezdettek volna el nyelvünk' pallérozását, ezen hibákra mindenkor rájöttek volna, 's ha a' hibát megtaláljuk, ne orvosoljuk? Ez most nekünk, kivált mikor már csaknem a' természetünkkel válásig hozzá szoktunk, nagy bajt szül, de baj nélkül semmi jobblét, semmi reform sem lehetséges, és akárhogy esik is, meg kell igazítanunk, ha nyelvünket annak elemeitől fogva, végig tisztanak, józannak akarjuk tartani, mert ez a' régi hiba egy kis képtelenséggel van egybe kötve, p. o. lánczosor, láncszem, kilenczszor, húszsord, 's több ezer; — micsoda regula tanítja meg az idegent, hogy a' közben lévő z betű, az előtte vagy utána lévő consonánsnak segédje-e? De különben is, minden különböző eredeti hangra, különböző eredeti bélyeg is kell, mert különben úgy jönne ki, mintha p. o. a' latinnak c betűje nem lévén, ennek hangját mindenütt tsz jeggyel tenné ki; holott sok nyelv annyira ment, hogy nem tudom írási-e, vagy nyomtatásbeli gazdálkodásból, vagy mind a' kettőből, még sok nem eredeti; hanem öszszetett olly hangokra is, mellyek a' nyelvben igen sokszor előfordulnak, egy betűt, mintegy contractiót vett fel, p. o. a' görög, a' sokszor előjövő o; hangot, egy jeggyel, 's több számtalan, — a' latin pedig az ksz hangos egy x-jeggyel, 's t. e' f. teszi ki, a' mi meg már felesleges. Nem kivá-

nok én ilyen túlságot a' Magyarban, ámbár ez nagy gazdaság volna; de ellenben a' hijányt, hogy t. i. még eredeti hangjainkra sincs mindenikre tulajdon bélyegünk, elszenvedhetetlenek tartom.

Igaz, hogy azt mondhatjuk, mint más pallérozott nyelvű Nemzetek; hogy az illy kicsinységekkel ne vesződjünk, ezek miatt magunkat újjabb szokással ne terheljük; igaz, hogy a' hiba csak a' regula' áthágásától függ, regulát pedig hozhat a' Törvényhatóság olyat, minót akar; a' legnagyobb képtelenséget sanctionálhatja, ha akarja, mint p. o. a' Németek, hogy hexametert írhasanak, magoknak prosodiát sanctionáltak, mellyet csak az ért, a' ki annak kulcsát megtanulta; más pedig az ő legszebb hexameterjökben se talál hexametert; — így a' mi némelly Iróink is, törvényt hoztak, hogy a' h nem consonáns, az a', e', articulus rövid, és minden egysyllabájú rövid quantitású szó a' hexameter' elején, hosszú lehet; — továbbá, hogy a' hexameter' közepén nem szükség caesurának lenni 's a' t. — törvényt mondom lehet állapítani, a' minót akarunk, 's a' hiba is csak ennek áthágásától függ; de az ilyen törvény nem mindig egyez ám a' természet' törvényével, sőt talán azal éppen ellenkezik, 's a' különben drága szép nyelvet, az ostoba regulák' miliárdjaival vajádó nyelvek' sorába degradálja. Mennél kevesebb a' regula, annál könnyebb akármelly nyelv; 's minek gyötörjük magunkat szükségtelen regulákkal, holott attól még a' természet is visszarámúl? Mikor a' nyelv reformjára jön a' sor a' hazában, akkor van ideje minden nyelvbéli bölcsességnek, melly abban örök időkhig tündököljék: ha ekkor ezt nem tettük, elreppent örökre a' jó alkalom, 's megsirathatatlan kárára, bizonyos képtelenségi maku-lákkal mén át a' különben legtökéletesebb nyelv a' maradékra.

Hibásan van az mondva, hogy a' Magyar-nyelv két consonánst egymás mellett meg nem szenved, sőt sokszor a' vocalist is kiveti; mint p. o. telket, bitanglom 's a' t. — hanem van némelly eset, hogy vagy a' ragnak, vagy az öszszefételnek következésében olly két consonáns talál egymás mellé esni, mellyeket a' szokatlan nyelvnek igen nehéz kimondani; — 's csak az illyeneket töldja meg a' Magyar-nyelv egy vocalissal.

Már ha akár a' ragnak, akár az ösztételnek következésében essék is két consonáns egymás mellé: a' száj mindjárt segít magán, hogy magának könnyebiséget csináljon a' kimondásban, kivált mikor szaporán akar beszélni; vagy olvasni; mert a' száj, mennél műveltebb, annál nagyobb úr, annál nagyobb commoditást követel magának.

A' sokféle consonánsok közül tehát egymás mellé jöhetnek:

1-ször. Vagy egy consonáns kettőztetve, p. o. áll, itt.

2-szor. Vagy két különfajú, vagy különböző, p. o. ált, irt.

Ezen második esetben ismét:

1-ször. Vagy páros jön öszsze páratlannal, p. o. talp, komp.

2-szor. Vagy páratlan jön öszsze páratlannal, p. o. elme, sarjú.

3-szor. Vagy páros jön öszsze párossal, p. o. abba, kappan, kapd el, gyöngy-tyák.

Ezen harmadik esetben ismét, midőn t. i. a' párosok' fujából kettő jön egymás mellé:

1-ször. Vagy éles jön mellé, p. o. kappan, látta, röffel, akkor 's a' t.

2-szor. Vagy tompa jön tompa mellé, p. o. abba, vedd, nével, agg 's a' t.

3-szor. Vagy éles jön tompa mellé, p. o. kapd el, bukdos, nincs dzsida, adta 's a' t.

Mind ezen sokféle esetek között segít a' nyelv magán, a' mint segíthet, — ha kimondhatja könnyen a' két consonánst; kimondja, — ha pedig nehezire csik,

akkor, mint a' körülállás hozza, vagy vocalissal toldja meg, vagy más könnyebbséget gondol. Legnagyobb kérdés akad eleibe akkor, midőn ez az utolsó harmadik eset adja magát elő, ha t. i. éles jön össze tompával. De ezen esetben ismét:

1-ször. Vagy az éles van elől, 's a' tompa hátul, p. o. kapd el, bukdos, nincs dzsida 's a' t.

2-szor. Vagy a' tompa van elől, 's az éles hátul, p. o. adta, rabpár, rézpénz, nagytyúk 's a' t.

Mind a' két esetben úgy segített a' nyelv magán, hogy a' hátulsó consonánst megtartja, 's az elsőt is annak fajára változtatja által, az az: ha a' hátulsó éles; az első tompát is annak élessére, ha pedig a' hátulsó tompa: akkor az előtte álló élest is annak élessére változtatja által, de természetesen önkint értetődvén, hogy ezt csak a' nyelv teszi; az írásbéli orthographia, sértetetlenül maradván. P. o. képzet, így mondja ki: kébbet, — kébben, így: kébben, — lát'd-e, így: ládd-e, — sok dzsida, így: sog dzsida 's a' t. ezekben az első consonáns éles, és így ezeket a' hátulsó tompa kedvéért a' nyelv is tompává teszi, — ha pedig a' hátulsó consonáns éles, akkor a' nyelv az elsőket is élessé teszi, p. o. rab pár, így mondja ki: rap pár, — zab fő, így: zap fő, — fogódz csak, így: fogótz csak, — gúzs sor, így: gús sor, — meztelen, így: mesztelen, — fogház, így: fokház, — szegfű, így: szekfű 's a' t.

Nem lehet ugyan állítani, hogy ha akarjuk, jól is ki ne mondhatnók az ilyen betűket; de mikor szaporán beszélünk vagy olvasunk, nem megy másképpen. Ez az oka, hogy sok igen sok szavainkban elromlott az orthographia, 's sok szót magunk is a' fül után írunk, nem a' gyök után, p. o. áztatom, jön az ázik, ázástól, még is sokan írják: ásztatom, — szerkeztetem, sokan írják szerkesztetem 's a' t. mert a' t betű éles, és így az

előtte való tompa z betűt is átváltoztatja a' nyelv a' maga sz elessére, de csak a' nyelv, és az írásbeli orthographiát azért nem kellene elrontani. — Hányan írják: képzelet, lélegzet, iktatom, vizsgálom 's a' t. 's a' t. holott azért hogy a' nyelv így mondja ki; meg kellene az orthographiánál maradni, képzelet, lélegzet, igtatom, vi'sgáлом, (a' latin viso-tól vi'sgáлом, frequentative, vi'sgáлом) 's a' t. Sőt ezen zavar miatt sok szónak ma már igazi gyökét se tudjuk, p. o. lapta-e, vagy labda? — játszom-e vagy jádzom? — szerencse hogy a' játék szórul eligazodhatunk. A' Német, sok tompa betűt ki se tud mondani, ha bár van is egynehány az alphabetjében, de az orthographiát legalább megtartja az írásban, és legalább jól írja le ezt p. o. Es gibt wey-crft b, hertes und weiches, — ha bár ki nem tudja is másképpen mondani, mint így: esz kipt tzvájlerláj p, hertes und vájchesz.

Ezen előszámlált tízféle hangos, és 26 féle hangatlan betűink már az a' kincsünk, mellyel minden nyelveknek mesterei lehetünk, és mellyel a' Magyar-nyelven kívül egy nyelv se dicsekedhetik. — Ha már mi ezen nyelvet, anyanyelvünket, méltatni tudván, a' néki kiszabott tökélyre kipallérozzuk: van-e a' világon pallérozott vagy pallérozatlan nyelv, melly a' természet minden adatainak majmolására, az elme képzeleinek kitételére, a' poétai eleven 's érzékeny festésekre, 's a' tudományok' minden ágaira csak csupa gazdaságos elemeinél fogvást is alkalmasabb lehetne? Csak egy általános nyelv van a' világon, a' Magyar-nyelv; — a' többi mind egy oldalú, vagy vékony, vagy vastag, — vagy lágy vagy durva, vagy sziszegés, vagy dadogás, csak particuláris, helyhez köttetett szükség' találmánya.

De hogy a' Magyar-nyelvet nagyító üvegen ne látassam tekinteni; 's mindent, a' mi Magyar, vakbuzgó-

ságból éjig magasztalni: 's a' mint Horvát István egy különös igen szükséges könyvbe mottóul felvehető bölcs mondása állítja: „a' nemzeti büszkeség és önszeretet igen hajlandó sokat látni a' kevésben is, pedig minden hiú képzelődés és csalódás, akadályja inkább, mint serkentője a' nemzeti elmékedésnek“ Tud. Gyűjt. 1833. X. K. 117 l. — hogy ezen tévedésben ne láttassam buzgólni: szabad légyen a' Magyar-nyelv pallérozásában előforduló némelly nehézségeimet is előadni, 's ha nem olly czélbul is, hogy a' közjóra és surlódásra az ellenkezések és akadékok' előállításával valami hasznot tehessek; legalább hogy némelly criticusoknak mulattságokra szolgálhassak, magamnak pedig talán egy valakinek feleletjéből, utba igazításából, vagy akár pofonvágásából is, tanuságot szerezhessenek, közre bocsátani.

Én a' puristák közzé, és így a' grammatikai vhiigt részre tartoznám, ha tartoznám, az az: azt szeretném, ha a' Magyar-nyelv tiszta, szűz, és minden idegen szótul üres volna; — ekkor lehetne őt igazi Magyarnek tartani. Ugyde már mielőtt a' pallérozódás elkezdődött volna, már a' reánk szállott Magyar-nyelv se volt tiszta, sőt fele bizonyossan idegen szókbul, diákbul, németből 's a' t. leggazdagabban pedig tótbul állott 's áll. Szerda, Csötörtök, Péntek, Szombat, asztal, ablak, király 's a' t. 's a' t. egy se magyar szó eredetére nézve, hanem magyar kaptára ütött szó, mellyek helyett már most igazi új magyar szavakat kellene csinálni. — Már eleink honnosították szükségétől kényszerítvék a' témérdek sok idegen szót, és így nem tiszta többé a' vélt Magyar-nyelv. Ha már tisztára nem tehetjük: könnyebbségnek okáért nem jó volna-e legalább a' mester-szavakat idegen nyelvekből megtartanunk, 's még ezzel nyelvünket szaporítanunk? De hogy vakmerő kérdésem epét ne keverjen, 's szavaim félre ne magyaráztassanak,

bővebben kifejezem magamat: nem azt mondom, hogy a' magyar szavakból némellyeket elhagyjunk, és nyelvünket e' helyett minden haszontalan idegen szavakkal feltarkázzuk, mint egy bizonyos criticus cselekedett, — illyet csak egy eszement tehet vagy kívánhat; sőt azt óhajtom, hogy minden magyar szavak, valahol lételeznek, használtassanak, és sok elavult gyökökből, számtalan hasznos új szók csináltassanak. De mind e' mellett még se kerülhetjük el a' xenológiát, avagy csak a' mesterszavakban is, a' mi nem is olly iszonyú hiba, sőt a' nyelvnek ékessége. Vagy ha még ez is hibás vélekedés: irtsunk ki hát minden idegen szót nyelvünkől, 's tegyünk ki mindent igazán magyarul, — nékem mind egy, csak tudjam mellyik áll? én szót nem fogok csinálni, de a' máséval tüstént kész vagyok élni, mihelyt azt megértem, csak tudjam hát, mi szabad? mi nem? vagy hogy állunk hát? — Ugy is én a' nyelvet csak szükséges rosznak tartom, melly nélkül el nem lehetünk, mint a' hidat, — még a' Pesti hidat is szükséges rosznak tartom, a' lánchidat még szükségesebb rosznak, de azért talán nem vagyok haza áruló; — mert ha Pestről Budára könnyebben és hamarabb át lehetne menni más módon, nem kellene híd; — és ha lelkünk' érzetét másokkal jobb világosabb és könnyebb módon közölhetnők: akkor nem beszélnék, hanem amaszt választanók. Midőn tehát azt nem tudom, — az az: azt nem tudjuk sokan, mert én nem a' magam képebe beszéllek, — hogy a' Magyar-nyelv ki fog-e tisztíttatni, vagy ezután is magyar kaptára ütött idegen szavakkal zavarek maradni; mihez tartsuk magunkat? ez iránti utasításért bátor vagyok esedezni; mert míg ezt nem tudjuk, mindig önkénykedünk, mint mások is.

Az különös, hogy még csak kimondani se szabad ezen mondást: Magyar-nyelvben idegen szó, — annyi-

ra elragadtattak némellyek a' purismusha. Csak az fáj-
dalmas, hogy kimondani nem szabadván, tenni igen is
szabad, sőt magok a' legorthodoxussabb puristák, azon
írásaikban, mellyeket a' purismusról írnak, xenologi-
zállás nélkül semmire se mennének; — úgy hogy a' pu-
blicum nem tudja, minő lábon állunk hát már? és mit
szabad megtartani, mit nem? Literaturánk szemfényjé-
nek, legelső szava, neve, czíme, „Almanach“ idegen
szó; — és ha már szép, vagy legalább magyarosítható
szó volna, még mind csak tűrhető lenne; de mi szép
benne? a' három *a* monoton? vagy talán a' végső *ch*
betű? ez a' Zsidó' torkán igen is krakog, de a' Magyar-
nyelvben még csak nem is lételez, és így betünk sincs
rá. Nem sokkal szebb lesz vala a' consequent puristák-
nak magyarul nevezni, Év-irat, vagy Évi-tár, vagy akár-
mi szép névvel, midőn más fontosabb és terhesebb
mesterszavakat, erővel is magyarra csikarnak? Ha jó az
Almanach, magyar szónak; akkor a' Mathesis, Stati-
stica, elefánt, klavir, gróf, trombita, fertály 's a' t.
minden esetre lehet magyar szó. — Hát a' Kalendáriom
magyar szó e? — Én szívessen írok olyan nyelven,
minőt megállapítanak, csak állapítsanak; tegyenek ki,
de jól és szépen magyarul mindent, a' mit kitehetnek;
de hogy Xenologia nélkül a' világ' kerektségén nyelv lé-
telezzen, többet nem hiszek, mint némely puristáink'
agylobjokban. — Vagy csak az jó, a' mit ők írnak?
's ha akarják vemhes; ha akarják, nem vemhes?

Ha minden Magyar úgy tiszteli hazáját, nyelvét,
alkotmányját, mint én; úgy egyéb Nemzetek mindenben
hátra vannak. Csak az a' kérdés, hogy ezen hazánkat
holdgító célunkban, mellyőnk? minő eszközzel akar
élni? — Nagy részünk csak theoretizál, praxisban egye-
bet nem tud a' gáncoskodásnál. A' practikusok pedig
két egymással ellenkező eszközt, de mindenik a' magáét
F. M. OR. MINERVA III. NEGYED. 1834. 36

tartja czédirányosnak, — a' nyelvre nézve egyik a' puristaké, másik a' xenologistaké. Én fájdalommal sajnálom, hogy nyelvünk nem tiszta, kár, megsirathatatlan kár, és ha még késő nem volna, talán még most is megérdemlené kitisztítására felfegyverkezésünket; de mivel már tele van meggyökeredzett xenológiával, (mert p. o. hogy tegyük hát ki ezt tiszta magyarsággal: „a' grótot vivő posta trombitálásaért kapott öt forintot“ — itt van 8 szó, és fele idegen — és látom hogy tökéletesen kitisztítani lehetetlen, 's nincs is a' világon az a' nyelv, melly xenologia nélkül felállana: így hát meg kell vallani, hogy az utolsókkal kéntelenítettünk kezét fogni elébb utóbb; de elébb elvárjuk, mit végeznek avatottink, 's az legyen sinórmértékünk. Nékem mindegy akármellyik rész nyer, csak a' Magyar-nyelv nyerjen, csak ez el ne temetessék, hogy légyen csinos és alkalmas nyelv, 's ez mennél természetesebb, mennél onomatopaeiásabb, mellyen tudhassuk gondolatinkat egymással legelevenebben közölve éreztetni. Mert p. o. a' Magyar dörög, jobban onomatopaeia, mint a' latin tonat, — ellenben a' latin bombardá, (ha ugyan ösmerte ezt Cicero), jobban, mint a' magyar álgyú 's a' t: Én részemről azt szeretném, ha mindig onomatopaeiát mondhatnék; mert ez legelevenebb, legfogantossabb, és az embernek is annyira természetébe van oltva, hogy mint a' pictor színekkel nyomba követi a' természetet, így a' beszéllő is szavakkal hasonlót akarván tenni, midőn nagy dolgot tüzzel, elragadtatással beszél akárki; érzéseinek igazi kifejezésére még a' beszédet is elégtelennek találván, kezeivel sőt teste' hajlongásával is segíti az onomatopaeiát, a' mit a' halgatók is annál kedvesebben vesznek. Így támadott az actio, a' beszédnek erőtlensége miatt.

Én a' *se* és *sem* szavak közt olly nagy külömbséget tartok, mint a' *ne* és *nem*, vagy mint a' latin *ne* és *nec* közt. És így megkülömböztettem a' *ba* és *ban* rago-
kat is eleinte szorossan, mert ennek mindeniknek más az értelme. Azomban nagy Írók' és újjítók' példájából láttam, hogy az euphoniát kár az illy kicsinységekért feláldozni, hanem a' mint jobban jön, *se* vagy *sem*, *ba*, vagy *ban*, ugy írni, a' mit a' következő vocalis, vagy consonans határoz el. Engedtem az argumentum-
nak 's követtem. Most már némellyekből ismét azt veszem észre, hogy ezt megváltoztatják, 's a' régít ismét helyre állítják: ezt *se* bánom, követni fogom, mihelyt bizonyost tudok akármit, csak bizonyos legyen, 's *ne* egy két criticus individualitásától függjön. Ha tehát ez iránt kérdést vagy panaszt tészek; az urak *se* nehezteljenek mindjárt, hanem olly szeliden legalább, mint a' kérdés volt, felelhetnek, ámbár a' mester a' tanítványt erkölcsben is fellyül mulhatná, nem csupa erkölcs-
telenségben. A' büntetés *ne* legyen nagyobb a' bűnnél.

Míg tudósok és tudatlanok egy országban vegyülve lesznek, kétféle nyelv kell minden nyelvben; más a' tudós nyelv, más a' közéleti nyelv; ha csak minden polgárt ki nem taníttatunk. A' tudós, megérti a' tudóst xenológiával is; a' tudatlan pedig meg nem érti a' tudóst a' legszűzebb purismusban is.

Igen sok az *e* betűnk, 's talán ha szavainkat jól megrostálnók, az *e* betűknek nagy részök, kivált a' közép *ö* betű, igen sokszor *ő* betűvé változhatnék. Nincs esnyább a' monotonianál, 's ha valami csúfságot, ijesztőt, vagy nevettetőt akarunk mondani, csak mondjunk monoton szót, mennél hosszabbat, ezélt értünk. Annál szebb a' szó, mennél többféle vocalisok, 's menuél nagyobb contrastal állanak ben.

Hát arra van e már valami törvény megállapítva, hogy az u és ü vocalisok hosszúak e, vagy rövidek igazán, vagy kettősök? Ez utolsót kell gondolnunk az előttünk álló mustrákból, mert p. o. Aurora 1834 lap. 119. sor 12 fűben, hosszú ü, és alább sor 16 fűveket, rövid ü 's a' t.

Hát azon regulák a' kötött beszédre nézve megmaradnak e, mellyeket újabb literatúránk a' nyelvnek ellenére, és az igazságnak daczára is felállított. Illyen p. o. hogy a' hexameter' elején lévő egy syllabáju rövid szó, hosszú is lehet, p. o.

Ha valamelly festő lónyakkal az emberi képet

Festeni kívánná 's a' t.

ugy szinte a' hexametert caesura nélkül írják, és regulává teszik, sőt az ellenkezőt gyermekségnek, és iskolai regula igazának tartják; holott nincs rútabb a' caesurátlan hexameternél, 's magok a' római és görög verselők egész a' végső szükségig kerülték ext. Több illy természetellenes regulái is vagynak az új művelő pallérozó oskolának. Am tegyék regulává a' mit akarnak; ám hidjék a' rövid syllabát hosszúnak, — a' rövid syllaba még is csak rövid marad, akármit hidjen is felőle a' vakbuzgóság. Am hidjed, hogy a' nap felkél, végig fut, és lenyugszik, a' föld pedig mozdulatlan; még is csak áll a' nap, 's forog a' föld, hűségessen. —

Ha valamelly tárgyra, p. o. kolibri, Wechselwirthschaft, 's a' t. vagy ideára, p. o. ideá, Musa, intensio, gönnen, caricatur, concurrentia 's a' t. vagy valamelly város és helység' nevére 's a' t. magyar szavunk nincsen; ugy azt nem is nevezhetjük irásunkban vagy beszédünkben, ha a' rigorosus puristáknak igazok van. Ne hogy tehát a' Magyar-nyelvet idegen szavakkal betorkítsuk, inkább halgassunk e'féle tárgyakról, 's csak olyanokról írjunk, mellyeket nevezni tudunk? Igy soha sem megyünk előre lelki művelődésünkben, hanem csak mara-

dunk mindenben a' régi mellett. 'S mellyik nagyobb kár, az e, ha a' magyar Író, a' mit magyarul megnem nevezhet, inkább nevezi idegen nyelven, 's ezzel nyelvünket megtarkítja, 's olly keverékké teszi, a' minőnek látjuk, 's már eleinktől általvettük? — vagy az, ha róla egészen halgat? Én nem tudom, mit akar a' jó Isten, uram bocsáj! vélem, de én akármelly nyelvben nem látok egyebet hídnál; minden nyelv híd, a' csunya nyelv csunya híd, fahíd; a' szép nyelv szép híd, lánczhíd, a' Magyar-nyelv aranyhíd lehet ha bölcsen nyúlunk hozzá, — 's nem is a' csupa szó teszi akármelly nyelvet, hanem annak syntaxisa, és grammatikája, mellyre lehet akármelly idegen szót is mihelyt akarjuk, kivált ha szükség is van rá, kirámázni. Csekély vélekedésem szerint, ezután is ugy fogunk tenni, mint eddig tettünk; mert a' prima informatio legnagyobb benyomást tesz; és így a' melly idegen szót könnyen lehet magyar kaptára ütni, azt ezután is így teszi, ha nem az író, bizonyosan a' közbeszéd, p. o. Grundbirn-ból lett krumpli, kurumpli, kompér, kolompér, — a' görög $\chi\rho\upsilon\sigma$ -ból lett $\chi\rho\epsilon\zeta\omicron\varsigma$, diákoknál Christus, ebből Christianus, ebből ismét magyarul Kírisztján, Kírisztján, végre Keresztjén, vagy Keresztyén — a' görög $\chi\rho\nu\nu\omicron\varsigma$ -ból lett Chronica, magyarul Krónika, a' latin curro-ból magyar kurir. Így lett a' német vierter $\mathcal{E}\rho\epsilon\iota$ -ból $\mathcal{W}\epsilon\iota\tau$, magyarul fertály, így $\mathcal{B}\alpha\chi\tau\epsilon\tau$ -ból Bakter 's a' t. — A' melly szót pedig lehetetlen magyar rámaára vonni, a' helyett újat csinál a' szokás, p. o. praefudicium, előit, balít; $\mathcal{W}\epsilon\chi\varsigma\epsilon\lambda\omega\iota\tau\eta\varsigma\alpha\iota\tau$, váltóvetés; $\mathcal{U}\mu\mu\alpha\eta\delta$, év-irat, vagy évi-tár, — $\mathcal{E}\alpha\varsigma\eta\epsilon\mu\beta\upsilon\chi$, zsebkönyv 's a' t. csakhogy a' szócsináló azon légyen, hogy rövid szót és megnél inkább onomatopaeiát igyekezzen követni, p. o. a' krumplit idővel maga a' köznép nevezte így: burgonya, pityóka, — mert ha p. o. az égdörgést valaki ugy nevezte volna: sziszi, ez igen czélirányta-

lan, és szerencsétlen szó lesz vala; pedig illy szerencsétlen elég van, de már késő, — hozzá szoktunk. Valamint a' képfíró a' természetet követi; ugy a' beszéllő is szavai által hasonlóra törekedik, — 's a' mi amannak a' sokféle alkalmazatos szín; az emennek a' sokféle alkalmazatos szó.

Ha csak egyedül a' Magyar-nyelv volna e' világon: akkor semmi bajunk nem volna a' xenológiával, hanem a' nyelv maga magát tökéletesíttene, 's minden tárgyra, képzeletekre kéntelenségből is maga formálna szavakat, mint a' Görög-nyelv hajdan, annyira képezte minden tudományokban magát, hogy mester-szavai mái nap is megtartják régi thronussokat; sőt még máig is újjak teremnek. Csak a' grammatikába, poetikába, oratoriába, melly temérdek figurák és regulák! mái napig is görög nevékön neveztetnek; — így a' botanikába, chemiába, physikába, philosophiába 's a' t. majdnem minden mesterszó, görög eredeti. A' szükség azt műveli, hogy a' ki másra senkire nem támaszkodhatik, a' maga erejére támaszkodik, és ezen esetben sokszor igen nagy erőnyöket fejt ki magából, mint a' Poeta mondja:

Una salus victis, nullam sperare salutem.

Meggyőztettek az egy menedék, nem látni menekvést.

vagy: *Mentség a' hádban, mentőt nem várni sehonnán.*

Melleyeket az előtt maga se hitt volna hatalmában letteknek lenni; példa a' Görög-nyelv. Csakhogy ha más nyelvek nem volnának, akkor igen sok tökély eszközeitől is megvolnánk fosztva, melleyeket most minden művelt nyelvekből és Nemzetekből szakadatlanul szerezhetünk. Mert egyik kéz a' másikat mossa, és a' surlódás, keverődés, dörzsölés fényesíti meg az érczet, ez teszi mindenben a' tökély' elemét. Soha nagy ember keserves szenvedések nélkül nem állott elő. Sok kínokon mész át az arany, míg a' hegy' gyomrából pénzzé válik.

Ha valamely Nemzet magát körülköfalazván, és minden kereskedést, közösködést elzárván soha semmi idegent nem látna, ideákat nem cserélne; utoljára a' nép megsaporodván, azon eredeti csekély feltételek, mellyek a' kevés népet bőven táplálták, a' sok népnek elégtelenek lévén nyomorúságra jutna; de éppen ezen nyomorúság nyitná fel szemeiket, 's megtanítaná őket bár igen lassú lépésekkel a' szorgalomnak és tökélynek azon grádusára, fokára, mellyet más Nemzetek által csekély idő alatt megszerezthettek volna; — a' szükség magától is tükélyre kényszeríti az embert, csakhogy sok időre. A' ki az időben nyerni akar, minekelőtte magában bíznék, tekintsen meg másokat is, kik előtte vannak, — így sokszor száz procentet nyernénk, holott amúgy igen sokszor egész kezdésünket, merésünket, időnket, munkánkat kockáztatjuk. Majmozni, ha nem gyökeresebb is, de minden esetre könnyebb, mint jeget törni; de az a' kérdés, attól, a' kit majmozunk, materiát is vegyünk e által, vagy csak formát? eszközöket e, mellyek már jó járatuak, vagy csak csupa analogiát? kész miveket hozzunk e be tőlök, vagy csak mester-embereket, kik bennünket tanítsanak? kész ruhát hozassunk e Pári'sból, Bécsből, vagy csak annak rajzát, 's honn mesterek által készíttessük honni szövetekből? — Én úgy vélem, a' mit magunk megtehetünk, azért senkire ne szoruljunk; de vajmi sok van, a' mi nálunk, sőt Európában sem terem? még is közdivatba van egész Európában. A' melly közértelmű szókat minden Nemzet, még a' Magyar is bevett; azokat jobb lenne talán megtartani, ha nyelvünk' climáján megnem foganhatók.

Meglehet, hogy minden okoskodásom mellett is hibázom, és valakinek logikátlan, inconsequent ostobának tetszem; de hiszen éppen azért adom elő véleményemet, hogy valakitől utba igazíttatnám, akár szelid fe-

lelettel, akár verbungos elmésséggel, mindegy, — én minden esetre tanulok, mind embert, mind nyelvet jobban ösmérni.

Én minden embernek eleget tévő tökéletes munkát, mint földi salaktól, 's individualis szennyvektől kitisztult némelly kritikussaink, írni nem tudok; — sem én szótsinálló nem vagyok; mert nekem más a' foglatosságom: de éppen ezen tárgyaim között sokszor megszorulok a' szóban; 's ha magyarul nem tehetem, megragadom a' legelső jónak vélt szót, a' mint tudom, gondolván, hogy még most, nyelvmesterink és feddőink' példájára, mindaddig szabad a' nyelvet a' gondolatnak feláldozni, míg nyelv-szabályunk el nem készül. Megengedem, hogy valahol vétettem állításom ellen, és talán idegen szót írtam, holott magyarul is írhattam volna, kivált az új szók' özönében, 's az új Stylisták' példájakint. Ennek is mondhatnék okát; mert sok író, hogy magassan lebegő mély tudósnak lássék, új stylussal ír, de ki érti? — ezzel tehát most érdemes Olvasóm nem akarlak untatni, ezután jobban vigyázandó.

Van egy diák *) példabeszéd: *si tacuisses; philosophus mansisses*. Ennek két első szavát valaki reám ki mondta, és igen bölcsen, a' két hátulsót magára megtartotta.

Udvardy,

Mérenők, 's levélező tag.

*) Más a' latin, más a' diák; Cicero latin volt, mi csak diákok.

7.

PHILOSOPHIAI ERTEKEZÉS

a' Mathésis vagy mennyiség Tudományának fontos és könnyű voltáról.

Miolta ezen Tudományt, és az ebben befoglatott számtalan sokaságu igazságokat vizsgálgatni, megesmérni és az isteni gondviselés által vezérlésem alá bízott Tanítványimnak esmeretekre adni, megfejtegetni szerencsém volt; nem szüntem meg az oltától fogva nem annyira bámulni, mint sajnálkodni azon, hogy ezen szép, közhasznú, elkerülhetetlen szükségű Tudománynak olly kevés kellete, olly nagy megvettetése, olly sok ócsárlása légyen azok által, kik ezt nehéznek, megfoghatatlannak és csak elmefuttatásnak mondogatták. Az igaz, hogy ezen Tudománynak Tanítóinak tulajdoníthatni főképpen, hogy ezen bőv zsírral ékeskedő Tudományt szárazzá, ezen könnyű Tudományt nehézé, ezen megfogható Tudományt, szinte megfoghatatlanná tették és teszik szinte a' máj napig is; kik a' mit a' természet elejökbe kitalált, mint elrejtettet keresve keresik; a' mit könnyűvé tett, azt sok szószaporitással, hosszas megbizonyítással (Syllogismusokkal) megnehezítik, a' mit világossá tett, azt mesterséges csak nem érthetetlen jegyeikkel meghomályosítják; főképpen pedig a' közönséges élet' hasznaira szabogatni

elmulatják. Pedig ez a Tudomány az egész világon elterjedett mennyiségnek, mind az idő, mind az erő, mind a szély, mind a hossz, mind a magass, mind a mély, mind a kiterjedés, mind a merő, mind a közel, mind a távollévőség mennyiségének tudománya; az honnan, a kik ezt a mennyiséget vizsgálják, méregetik; Matematikusoknak mondatnak.

Nem kívánok én ennek a Tudománynak erőltetett nevet adni, hanem olyat, mellyet a természet mutatott. Nem nevezem ezt minden-ségnek; mert ez a név szélesebb értelmű annál, a mit vele ki akarnék tenni; mert az egybeszerkesztetés is, és annak módja; a születés, származás is, az eloszlás, elmulás, elhalás is a mindenek közzé tartozik; még sem tartozik erre a Tudományra. — Tudákosságnak sem nevezem, mert ez nálunk boszorkányságot, tészen; a tudákos aszszony, boszorkány. Nevezem inkább mennyiség Tudományának, mert ennek minden állatási és igazsági csak erről kérdezőskednek mennyi ez, mennyi amaz.

Már e világ kezdetének elsőb idejében megvolt ennek a Tudománynak némű-némű esmérete. A szent Iró emlékezetben hagyta, hogy Kain várost épített; Tubálcain érczekből dolgozott; Jubál sátorokat készített; Tubál muzsikaszerszámokat talált fel; mind ezek pedig a mennyiség esméretével járnak.

Jósef históriát Iró említi, hogy az özönvíz előtt volt időkben, Sethnek idejében némelly oszlopok állítottak volt fel, mellyekre a csillagok mozgásirul, Nap- és Holdbeli fogyatkozásokrul tett tapasztalások jegyeztettek volna fel, mellyekből az akkori esztendők rendi számláltattak volna fel. — Több mennyiség tudomá-

nyabeli esmeretet mutat már a' Noé' bárkája vagy hajója, mellynek széle, hossza, magassága, és az állatok' számára, 's eleség tartásra minden hajlékok illendőül ki voltak mérve. Ezután említetik az Ábrahám' atya Tharé, ki a' bálvány Isteneknek, 's Isten-aszszonyoknak képeit szépen kifaragta.

De már a' következett Nemzeteknél több és pallérozottabb nyomait találhatni a' mennyiség Tudományának. Az Assiriabélieknél épült a' roppant és erős Ninive várossa; a' Babilonbélieknek a' Babel tornya; majd idővel Babilon várossa, és a' levegőben függő kertek. Ki tudná pedig elé számlálni a' Persák' sok szép és erős várossait, azoknak még maig is emlékezetben lévő kapuit, kikötő helyeit, tornáczait, kertjeit, oszlopait. Bámul ma is a' világ az Egyiptombeli háromszegű 's hegyes, gömbölyeg, rettenetes magosságu oszlopok' említésére 's olvasására; ugy a' királyok' temetésére készült roppant Mausoleumnak hallására; ezeknél találta-tott fel a' szántó-földek' felmérése, a' tóknak, víztartó gödröknek szükséges és rendes elkészítése. — Eljutottak ezen Tudományak nem kicsiny esméretére a' Fénicziabéliek is, kik a' hajók készítésében minden Nemzetek között elsők voltak, 's azok által kereskedést folytattanak. — Az Arabsokat sem lehet ezen Tudományból kirekeszteni, kik a' mennyiség' mértékeit, a' számokat találták fel.

De nem volt a' régiek közt egy Nemzet is, melly ezt a' Tudományt annyira vitte volna, mint a' Görög-nemzet; ez a' Nemzet az, melly ennek a' Tudományak nevet is adott; ezt Tudomány formába öntötte, de előbb csak száraz Tudománnyá formálta; ezen Tudomány' iskolá-

jábul állottak elé ama még máig is híres emberek; a' Milésiai Tháles, Plátó, Anaxágorás, Euklides, Demokritus; — Prométheus ugyan eleinten nem többre ment, hanem sárból embert emberi formára tsinált; Apelles és Zeuxis, még csak a' természeti dolgoknak képét és formáját rajzolgatták, festegették; Praxiteles, Phydias, azokat metsző-késekkel metszegették ki; mások csupán a' sipoknak, hangicsáló szerszámoknak készítésében foglalatoskodtak. De végre többen adták magokat az épületek' felrakására, ugyhogy Attikában, Korinthusban, Dorisban, Jóniában és Eoliában, mintegy vetekedtek egymás közt abban; ki rakná az épületeket, és azoknak oszlopait szebb renddel és szebb formában; majd Themisztokles hajót, majd más Igazgató kikötő helyeket, más tornácokat, más hadi viselt dolgok' képeivel befestett kapukat építtetett.

Még is mind ezeknél többre ment ezen Tudományban a' Római-Nemzet, mellynél az elsőbb királyok között, ki az épített város körül kőfalakat építtetett, sánczokat ásattatott; ki föld alatt lévő csatornákat készíttetett, ki játék nézőhelyeket állíttatott fel; ki oszlopokat emeltetett; majd kápolnák, templomok építtettek; majd hidak csináltattak, majd utak rakattak, majd ércz- és sóbányák készíttetek, majd malmok és szövőszékek tsináltattak; nem volt száma nálok a' szép lakó palotáknak, kincses és tanács-hazoknak; ugy a' sokféle hasznú machináknak is. — A' Római Birodalomnak elterjedésével ez a' Tudomány is elterjedett egész Európára; még e' mi Hazánkra is Erdélyre, az hol ma is láttatnak a' tsinált utaknak, városok fundamentominak, pinczéknek, kápolnáknak,

oltároknak, só és ércz bányáknak maradványi; sőt Tordán egy Praetoriális ház Templommá formáltatva, merőben áll.

A' Rómaiaktul átalvették ezen Tudomány-nak némelly esméretét a' Gotthusok, kik Austriában sőt Erdélyben is sok és czifra épületeket hagytak magok után.

A' VII-dik Századtól fogva békövetkezett az az éktelen vad idő, melly a' Nemzetek' felkelése, háborgása, hadakozása által, mindeneket szinte megemésztett, eltemetett; ezt a' szép és hasznos Tudományt is feledékenységbe hozta; melly mind addig alutt, míg ama boldogabb Század, a' XV-ik Század feltetszett, mellyel a' Tudományok és Mesterségek is virágozni kezdettek; ekkor születtek Nolán és Kárdán után amaz ezen Tudományban híres Férjfiak: Kártész, Newton, Keppler, majd Eyler, Kársten, Hennert, Béli-dor, Fris, Bernoulli, és mások sokan.

Ezen Tudományra is, mint minden mester-ségre, mint a' Poësisre, festésre, metszésre, születetni kell; 's a' születés által kell venni a' természettől talentomokat, kell ehhez ép, és józanon gondolkodó lélek, felserkent figyelmetes tapasztalás, fontos ítélet-tétel, tiszta, botlani nem tudó okoskodás, éles vizsgáló elme, serény feltalálás, elfáradhatatlan munkálkodás.

Tárgya ezen Tudománynak minden a' mi-nek mennyiséget tulajdoníthatni, akár kicsiny, akár nagy légyen ez; akár véges, akár véghe-tetlen. Tárgya a' línea, szély, hosszsz, méjj, magasság, lap, kiterjedés, merőség. Tárgya az erő, sebesség, idő 's a' t. A' szám pedig mind ezeknek mértéke. Ezen Tudománynak mind tár-gya az, a' mi nevedkedhetik, vagy kissebbedhe-tik; mind az, a' minek kiterjedése lehet; mind

az, a' mi vagy fel, vagy le vivő grádicsokat esmér; mind az, a' mi helyet foglal; mind az, a' minek mértéke lehet.

Vagyon mi reánk nézve legkisebb mennyiség, melly nagyító üveggel is csak alig, a' nélkül pedig nem is láttathatik, a' millyenek a' levegőben, borban, eczetben, 's egyéb híg dolgokban sereggel találtnak. — Vagyon nagyobb, melly pusztá szemmél is láttatik 's megesmertetik; a' millyenek a' búza-férgek és molyok; — vagyon nagyobb, melly kicsiny távolságra is megesmertetik, minéműek a' musliczák, szunyogok; — vagyon nagyobb, melly nagyobb távolságra is megtetszik, millyenek a' levegőben fenn repdeső madarak; — vagyon legnagyobb, mellynek szélét, hosszát, kiterjedését a' szem bé nem foghatja, a' minémű a' kiterjesztett erősség, és az Egeknek Egei.

Minden mennyiség mérték alá vettethetik, mert annak részeit egymás mellett lehet meglátni 's felszámolni. — Vagynak is mind azoknak megmérésekre rendeltetett mértékek, némelleyek a' hosznak, vagy szélynek, vagy méjjnek, vagy magasságnak mértékei; mások a' lapnak, kiterjedésnek mértékei; mások az üregnek mértékei; mások a' merőnek, terühnek mértékei; mások az erőnek, időnek, sebességnek mértékei.

A' mértékeknek pedig három nemei vagnak: azok vagy a' számokban, vagy a' betűkben, vagy a' lineákban állanak. A' számokkal az életnek majd minden nemiben mérünk; élünk azokkal a' kereskedésben, az egész és a' rész vagy tört mennyiségekben, 's minden nagyban, kicsinyben, a' mi számmal kitétethetik. — A' betűkkel élünk nem csak a' számvetés' mester-ségében; hanem a' felmérés' Tudományában

(Geometriában). Három szegeletek' felmérésében (Trigonometriában), machinákkal való élés' tudományában (mechanikában). Vízi eszközökkel való élés' tudományában (hydraulikában), víz erejének mérésében (hydrostatikában). Levegő erejének mérésében (aerometriában). Egyenes, vagy tükör, vagy tört sugárok által való látás' felmérésében (optikában, catoptrikában, dioptrikában). Polgári vagy hadi épületek' erősségek' felmérésében (civilis és militaris architecturában); végre az égi testek' felmérésében (astronomiában). De mind ezeknél bővebb betűkkel való élést találunk a' véges és végtelen sornak felvetésében (analysi finitorum és infinitorum), az egész, vagy csak különbséget jelentő számoknak felvetésében (calculo integrali és differentiali). Lineákkal mérünk 's élünk mind azon mennyiség' Tudományiban, a' melyekben figurákkal dolgozunk.

A' hosznak, széjnek, méjnek, 's magasnak mértékei ezek: egy grán, vagy mennyiség' lineája, mint legkissebb mérték; mellyel mérjük azokat, mellyeknek nagyságokat nagyító üveggel láthatjuk. — Más mérték az újj vagy hüvelyk, melly áll tíz lineákból; ezzel élünk a' már pusztán szemmel láttatható, nagyobbatska dolgok mennyisége' felmérésében. — Más mérték a' tenyér vagy öt újj, mellyel hasonlókat mérünk. — Más mérték a' láb, melly áll tíz újjakból vagy két tenyérből, mellyel már nagyobb dolgokat mérgetünk; igaz ugyan, hogy a' láb' mértéke más Londonban, más Pári'sban, más Amstelodámban; de ezek egymástól 's a' közönségestől csak kicsiny részetskében különböznek. — A' láb' mértékéből lett a' lépés' mértéke, melly öt lábat térszen; és az öl' mértéke (pertica vagy decem-

peda), mellyel még nagyobb dolgokat szoktak mérni. — Ezekhez tartozik a' Sing is, melly három lábat, vagy három araszt tészén. — Vagyon a' hosznak, széjnek, méjnek más nagyobb mértéke is; a' száz huszonöt lépésből álló (stadium) mellyel éltek főképpen a' Rómaiak, a' helységeknek egymástól való távolságának felmérésére. — Még nagyobb mérték ennél a' mértföld, melly a' Németeknél 4000 lépést tett és tészén. — Igaz ugyan, hogy a' mértföldek különböző Nemzeteknél, különböznek; legkisebb a' 'Sidó mértföld; egy szombatnapj járó távolság, melly ezer lépésből állott; ezzel egyenlő az Olasz mértföld; nagyobb az Ánglus, nagyobb a' Franczia mértföld; mind ezeknél nagyobb a' Németeké; ezekkel az helységeknek tavol fekvésit szokták méregetni; — ebből származott a' négyszeg mértföld, melly mind széjre, mind hoszra egyarányu, mellyel szokták mérni a' helység' kiterjedését, vagy lapját. — Van még nagyobb hoszsz mérték, a' grádus, melly tizenöt német mértföldeket foglal magában; grádussal mérjük az egymástól távolabb lévő, sok mértföldeket magokban foglaló helységeket. Még sokkal nagyobb mérték, a' föld' közép pontján keresztül menni gondoltatott lineának (diameternek) fele, mellyel szokták mérni a' Hold' távollétét, a' föld' vagy a' nap' közép pontjától. — A' hosznak legnagyobb mértéke, a' holdnak a' föld' közép pontjától való távolsága; ez a' nagy hoszsz egy mértéknek gondoltatván a' vele mérőnek megmutatja az égi testeknek egymástól, és a' föld' közép pontjától való távolságokat.

A' lapnak vagy kiterjedésnek mértéke, annak hoszszának széljével való sokszorozásából jön ki.

Az üregnek vagy mérőnek mértéke áll a testeknek széjjének hosszával való sokszorozásában, és a mi mennyiség ebből kijön, annak ismét méjjével vagy magasságával való sokszorozásában.

A terühnek vagy nehezéknek mértékei, vagy egy magához minden részeiben egyenlő, közép pontjából föld színéhez egyenlő állású rudacska, mellynek két végeiről mindenekben egymáshoz egyenlő tálatkák függenek le; mellyeknek egygyikében a mérni való, a másikában a mérték tereh fekszik: vagy az a mérték, ha mérni való valamely folyóba bémerítettik; és az, mekkora helyét foglalta el a víznek, feljegyeztetik; vagy az méretik meg, mennyi vizet hajtott's nyomott ki az edényből, abba lett bémerítésével.

Vagyon az erőnek is mértéke, melly szerint az erőnek nagysága abból ítéltetik meg, ha felvétetik, mekkora helyen, mekkora sebességgel vitte légyen véghez maga munkáját.

Vagyon a sebességnek is mértéke, melly szerint, mennyi idő alatt, mekkora helyen keresztül dolgozott az erő, felvétetik.

Vagyon mértéke a melegnek és hidegnek a meleg-mérőben (Thermometerben). Van mértéke a levegő sűrűségének és ritkaságának, a nehéz-mérőben (Barometerben). Van mértéke a levegő nedvességének és szárazságának a vízmérőben (Hydrometerben).

Vagyon mértéke, hogy a többit elhalgasam, az időnek is; a legkisebb mérték a perczentés (scrupulus) vagy harmadik minuta, egy másod minutának hatvanadik része; mellynél már kisebbet az emberi elme nem gondolhat; ennél nagyobb egy másod minuta, egy első minutának hatvanadik része; melly annyi, mint

egy rendes pulsus-verés' ideje, — nagyobb egy első minuta, egy órának hatvanadik része; nagyobbak már a' következendők: egy óra, a' napnak huszonnegyedik része; egy nap egy hónapnak mintegy 30-dik része; egy hónap az esztendő' 12-dik része; egy szakasz vagy év (periodus, aera) bizonyos esztendő'eknek summájának sora; holdnak és napnak cyclussa; holdnak és napnak fogyatkozási, és a' legnagyobb idő mennyiségeinek mérésében, a' Plánétáknak egybetalálkozási, vagy azoknak általellenben való lételek.

Kútfejei a' Mennyiség-tudományának, melyekből az merítettetik, tiszták, könnyen feltalálathatók, sokak: egyik kútfő, a' természetnek nagy könyve; ez a' szélesen és hosszan kiterjesztett világ: ennek minden apróbb 's nagyobb részei; mindennek széje, hossza, méjje, lapja, kiterjedése, ürege, mérője; mellyhez csak szorgalmatos vizsgálás, tiszta tapasztalás, botlás nélkül való ítélet, józan okoskodás, éles találós elme kívántatik. Más kútfő a' mennyiség felméréséről írók' munkája; akár a' számvetést, akár a' széjj, hossz, méjj, lap, üreg és mérő' felmérését; akár a' száraz- vagy vízi-machinákkal való élés' felmérését; akár az egyenes vissza vert, és megtört sugárokkal való látás' felmérését; akár a' polgári és hadi készületek', erősségek' felmérését; akár az égi testek 's azoknak távol létők' felmérését adják 's adták elő; mellyekből a' Mennyiség-tudományára, sok világosságot 's könnyebséget lehet venni. Ezeket az Írókat pedig részszertint fennebb is említettem, mikor a' régibb Görög és Római 's több Nemzetekről emlékeztem; részszertint a' nevezetesebbeket itt újra előhozom;

kik közzé tartoznak: Euklides, ennek újabb kiadója Takvet, Pythagoras, Eratosthenes, Archimedes, Newton, Sanderson, Keppler, Gravezánd, Le Land, Ode, Bernoulli, Fris, Eyler, Gerlach, Schott, Belidor, Karsten, Hennert, Kässner, Hell, Wolff, Metzbourg.

Segítő eszközei ezen Tudománynak a' figyelmetes vizsgálás, szorgalmatos tapasztalás, megtisztított esméret, világos éles és találos serény elme, az okoskodás és egész Philosophia-tudományának tiszta, gazdag esméretével egybè: jó segítő eszközök az Irók is.

Van ennek a' Tudománynak egybeköttetése 's atyafisága, sok más Tudományokkal 's mesterségekkel, nemcsak a' festés, rajzolás, metszés, faragás, építés Tudományával; hanem a' testeket felbonczolni tanító Tudománnyal (Anatomiával). A' test részeinek illendő elhelyeztetésüket, mennyiségöket, hasznokat 's erejüket előadó Tudománnyal (Physiologiával). A' testek' eredetét, természetét, tulajdonságait közönségesen előadó Tudománnyal (Physicával). A' Bábaság Tudományával (ars obstetriciával). Minden kézzel folytatni szokott mesterségekkel: áts, asztalos, köntös-darabok csinálásálan forgolódo mesterségekkel.

Vagynak ezen Tudománynak általhághatatlan törvényei: Minden magához, egyenlő, az egész nagyobb a' maga részénél; az egész egyenlő minden ő részeihez egygyütt véve; az egyenlők egymás helyébe ugy tétethetnek, hogy semmi hijjánosságot nem hagynak magok után. Ha egyenlőket adsz egyenlőkhez, a' mi belöllek lesz, egyenlő lesz hozzájok egygyütt véve. Ha egyenlőkbül egyenlőt vész el; a' mi megmarad, mind kétfelől egyenlő lesz. Ha egyenlőket egyen-

lőkkel sokszoroz, a' mi belőlük származik, egyenlő lesz. Ha egyenlőket egyenlőkkel elosztasz, az osztály részek egyenlők lesznek. Minden munkának egy és bizonyos oka vagyon. A' természet rendi ma az, a' mi régen volt. Ki van mérve eleitől fogva mindennek széje, hossza, méjje, lapja, ürege, mérője.

Ezekén álva a' mennyiség' Tudományát nem ok nélkül mondjuk világosnak, igaznak, bizonyosnak, változhatatlannak, 's olly tökéletes-ségre vitetteinek, mellyre csak vitettethetett.

Olly széles is ezen Tudománynak mezeje, mint az egész világ' kiterjedése; mert mind ott előfordul ez, valahol mennyiség, valahol mérni való van.

Nem megvetni való elme hát a' mennyiséggel foglalatostkodó elme, melly az egész világ' kiterjedését általjárja; mindeneknek mennyiségeket vizsgálja és méregeti.

A' tudatlanság és restség, ezen szép és hasznos Tudománynak nem kicsin ellenségi; kik azt hántorgattyák, hogy ezen Tudománynak tárgyai sokak, nehezek; szoros figyelmetességet, nagy fáradságot, magassan és méjjen járó gondolatokat, éles elmét kívánnak, sok és nehéz Tudományokkal vagynak egybe köttetve, mellyek ha mind igazak is, még is egy a' világ' esmérétére, és az által az Isten' dicsőítésére törekedő lelket el nem ijeszthetnek.

Találtattak ezen Tudomány' könnyebbitésére, eszközök; mellyek ennek különböző részeinek könnyebben lehető kimunkálására gondoltattak 's találtattak; némellyek a' hosszs, széj, méj, lap, üreg felmérésében segítők (instrumenta Geometrica), mellyekről, mikor azon Tudományról Isten' segedelme által irándok,

szóllani fogok; mások a' három szegelet' felmérését előadó Tudományban fordulnak elő, ezek (*instrumenta Trigonometrica*). Mások a' száraz és vízínachinákkal való élés' elősegítői; ezek (*instrumenta mechanica, hydrostatica, hydraulica*), mások a' levegő' felmérésén segítő; ezek (*instrumenta aërometrica*), mások az egyenes, vissza vert, tört sugárok által lett látást segítő; ezek (*instrumenta optica, catoptrica, dioptrica*), mások a' hadi rendet, tűzi mesterséget előadó Tudomány' segítő-eszközei; ezek (*instrumenta tactica, pyrotechnica*), mások a' polgári 's hadi épületeket, erősségeket elősegítő eszközök; ezek (*instrumenta Architectonica*), mások az égi testek' Tudományában segítő; ezek (*instrumenta Astronomica*).

Eleintén ezen mennyiség Tudományának csak kevés részei voltak, mellyek kevés tárgyak körül forgolódiak; mert vagy csak az eget, 's égi testeket vizsgáló részét választották ennek ki; kik Astronomusoknak mondatk: vagy csak a' föld' leírásában foglalatoskodó részt vették fel, kiket Geographusoknak neveztek. Vagy csak a' széj, hossz, méj, lap felmérését előadó részt próbálgatták, kiket Geometráknak hívtak. — Pedig, ha elnézzük e' világnak ábrázatyát, 's azon a' magát mindenütt előadó megmérni való mennyiségeket, számtalan részekre találunk; mert a' festés, rajzolás, metszés, faragás, áts, vas, réz, on-míves munka; asztalos, fazekas, szabó, csizmadia munka; erdei, mezei, bányász munka; muzsika, hajózás; sőt az aszszonyi Nem' kezében a' kenyér-sütés, ing, lábra-való 's a' t. csinálás, mindnyájan ezen szélesen elterjedett Tudomány-nak részei.

De ma közönségesen még is csak egynehány megkülönböztetett részeket vettek ebbe fel: ugymint a' számos és betűs számvetést (Arithmetiát, Algebrát), széj, hosszs, méj, lap felmérést (Geometriát). Három szegélet felmérést (Trigonometriát), száraz- vízi-machinákkal való élést, (Mechanicát, Hydrostaticát), a' víz' ereje felmérését (Hydraulicát), a' levegő' felmérését (Aërometriát), egyenes, vissza vert, tört sugárok által való látás' esmeretét (Opticát, Catoptricát, Dioptricát), árnyék-óra készitést (Gnomonicát), az idő' felmérését (Chronologiát), hadirend és tűzi-mesterség' esmertetését (Tacticát, Pyrotechniát), néző-csók' készitése módját (Perspectivát), polgári és hadi erősségek' mesterségét (civilis és militaris architecturát). Végre az égi testékről szólló Tudományt, (Astronomiát).

E' vala az a' kicsin philosophiai értekezés, mellyet a' mennyiség' szép, hasznos és szükséges Tudományának megesmertetésére 's megkedveltetésére előre bocsátani szándékoztam; mellyet, ha az Isteni segedelem velem lesz, követni fog ezen Tudománynak egy része; a' széj, hosszs, méj, lap, üreg' felmérése Tudománnya.

Készitette M. Vásárhelytt Erdélyben
Szigethi Gy. Mihály,
 Philos. Professor.

8.

EMLÉKKÉPEK,

némelly híres férjfiakról.

*M*inekelőtte még ezen emlékképek' rajzolásába kapunk, szükségesnek találok a' következő megjegyzést. Én ezen rajzolatokat Felső Magyar-országi Minervánk' számára szántam. Azonban ezen évszaki irásunk tulajdonképen csak honni biographiák' számára áll nyitva. De én ezen közlésnél azon meggyőződéssel viseltetem, hogy az általam érintendő férjfiak az egész emberiség' javára munkálód-
tak, a' minthogy honjok' határin ki is hatottak mind munkálat', mind pedig név hírességgel. E' szerint, ugy vé-
lem, méltók, hogy hely adódjon nekik is a' jeles honfiak' képcsarnokában. *Hisztóriai névre tettek szert rajzolatim' tárgyai. A' Hisztória' pedig, mint a' magas érzetű emberiség' pontjából kisugárzó tudomány minden hont érdekel, sőt illet is. Reményem, egy értelemben leszen velem Minervánk' érd. Redactiója.*

A' Német földön töltött két esztendőm (1830—1832) egyszer'smind alkalmat szolgáltatata, a' tudós német világ' több első rangu csillagai' körébe jönnöm. Közülök főképen *kilencz* férjfiakat említhetek mindenkor, mint nem csak nálam, hanem másoknál is elfelejthetetleneket, habár csak egy két pillanatra látták volna őket. Mind a' *kilencz* a' már majdnem egészen bezáródott legujabbik, 's még eddig egyszer'smind legnevezetesebbik

tudományos időköznek bajnokai közé tartozik. Mind a' kilencz eléggé esmeretes szinte a' mi Magyar Hazánkban.

De főképen *hároma* ezeknek minden mívelt lelkű szépeinknek asztalkájáig elhatottak nálunk is. Még sokáig nem csak tisztelettel, de hő érzettel is fognak említeni, habár mind e' három bajnoka vala egy olly költészeti kornak, a' melly alkalmasint még az ő földi életjök' délestvéjén letűnt. Csakugyan életestvéjükre jutott körülöttök tartózkodásom, minthogy még ugyan azon időnek folytában mind a' három felváltotta földi életét, a' mély sírnak rendületlen csendű álmával.

Mathisson, Lafontaine, Göthe, Hahnemann, Krug, Fries, Luden, Heeren, és Blumenbach, e' kilencz férjfiak.

Rövidek voltak ugyan azon pillanatok, a' mellyek engem ezen nevezetes férjfiak' nagyobb számának körébe juttattak. Sőt az elsőre nézve még csak a' látásig se terjedhettek ki ezen pillanatok. De hogyha az emlékezeteset nem az idő' mértékéhez szükség mindig szabunk, hanem inkább az időnek olly belső tartalmához, a' mellyet néki szentelt figyelmünk, 's benne kiterjeszkedő erőhatásunk által jeleltünk, 's egészítettünk; akkor ugy gondolom, hogy ezen külső rövidség az én vont figyelmeknek olly nevezetes rövidségül nem szolgálja, mintsem szolgált volna más közönséges esetben, ha mikor az időfösvénység a' tapasztalni vágyás' vizsgálatjait majdnem egész az eredeti nemesmerésig megtörpítvén, az elbeszélet' visszaemlékezésében szinte soha nem esmert tárgyak' derengésébe merítné.

A' szél 's hab-rázta hajósok' ohajtó figyelme, már a' széles tengernek nyugtalan hátáról a' kalauzoló pharuszt vadászsza, környékeztessenek bár azonközben számtalan más tárgyakkal, a' mellyek magokba véve nagyobb neműek, 's figyelemgerjesztőbbek volnának. Az eltik-

kadt vándor kettőzött lépésekkel, előre hajlott fővel, de egyszer'smind előre lövelő tekintettel igyekszik esti nyugalmának az alkony' szürkülő fellegei között megpillantott helyére. Legyen bár ez akármilyen egyszerű kalypba, oda siet ő nem csak lépéseivel, hanem más tárgyakat kizáró figyelmével is; úgy hogy, legalább célérése előtt, darab időre az addig elejbe kerülő, bár sokkal nevezetesebb, de idegen nemű tárgyak csekély ébrékenységet fognak figyelmében találni; 's ha mit találnak is, csak holmi homályos képzelmenyű andalodásba merítve, ingerlik. Mind ő, mind pedig azon a' szorgalmas nyomozódók a' világ' színhelyén tett vizsgálati utjokban, kiki életnemével megegyező módja szerint; különösen a' köz nézetek elől eltakart tárgyak' kikeresése, 's napfényre hozásában buvárkodván, méltán vágnak munkájok' színhelyén is végre olly jegyeknek megismerése 's felfogására, a' mellyek a' munka tömegekben emelkedettebb pontokat képezvén, világosító tájázásra (Orientirung) szolgálhassanak. —

Illy világitó, illy nyugvásra juttató, illy biztos kalauzolás szerző fénypontoknak nézheti minden ifju a' jeles tudománnyal bíró férjfiakat, a' midőn tudományos tapasztalás után törekedő utjában hozzájuk eljutván; nálok, mint a' *summa mensurandi*, a' vele hozottat vizsga figyelmében hasznos tanúsága' számára öszve hasonlítja.

Illy szemléletek' pontjából magyarázható: miért tartottam én is Német-országi életem' legfőbb nyereségének: ezen férjfiak' körébe jöhetnem, 's az elsőt kivéve, a' többieket láthatnom is.

Az emlékezetnek síkja határtalan, valamint ecsetje ki soha nem fáradó. Túl csapong ő a' szűk jelenlétben; annyival kiterültebb szállongással, mennél szűkebb vala a' jelenlét, foglalmányának kimérése' 's ajándékának osztogatásában.

Szük vala nékem is a' jelenlét, a' mellyben *Lafontaine*, *Göthét*, *Hahnemannt*, *Krugot*, *Friest*, *Ludent*, *Heerent* 's *Blumenbachot* látnom, 's esmernem lehetett. Ki fog szökelni e' miatt reájok emlékezésem, olly tárgyak felé főképen, a' mellyek habár ezen férjfiakkal lehetésem' pillanatival közvetetlen egybefüggésben nincsenek is; de részszerint velök váltott beszélgetésim' tárgyához vagynak szöve; részszerint pedig gondolati-társasításom (*Sedanfen-Affejiation*) által visszaemlékezésem' eszméletéhez kapcsolatnak, 's ezen kis töredék' világosítására nem kevésbé czélerányosak.

I. MATHISSON.

1831-diknek tavaszán, Porosz-Halleban tartózkodásom' idején, szándékoztam ezen szép virágos hímes rétet képező költészt *) a' Hallehez négy órányira feküvő *Wörliczben* meglátogatni. Éppen az ő „*Erinnerungen*“ című napi könyvét olvastam, a' mellyben az Olaszok 's Helveták' földjén tett több rendbéli utazásairól emlékezik. Nem meszsze oda, hol a' sebes habzatu *Mulda* a' széles partú *Elbével* egygyesül; nem olly felette természeti kellem ruházta tájon ugyan, de olly földön, a' hol igéző bájait a' nagynemű kertészet egészen kifejlítette; ott a' pompás parku *Wörliczben*, az *Anhalt-Deszani* uralkodó Herczegnek ezen szép Laxenburgjában él-delte az aranykoru német poézisnek, ezen egygyik fő bajnoka utolsó napjait. Kényelmes biztosítás leve M—nak szerencsés osztálya. *Göthével* egygyütt azon ritka szerencsének sorsosa volt ő, hogy ne csak szép lelkének kellemes tökélyű szüleménye, hanem ennek földi hajlé-

*) „Mathisson egy szép nagy rét, tele színragyogással, és virágillattal; nevezetes domborodások és mélységek nélkül.“ Igy ítéltetett meg M—nak költészi szelleme.

ka is tekintetbe vétecsék, hogy ne csupán nevében, hanem tellyes földi jóvoltában is, nemesítessék. Korá' ifjuságától fogva a' dessani herczegház' esmeretségebe és kegyuri pártfogásába jutott M., 's mint a' mívelt lelkű leereszkdő Herczegek' társalkodója, az idősb Herczegnének szép tapasztalásu utazásaiban több ízben részt vett. Szakadatlanul élt a' hasznos bizodalommal. Nem csuda, ha ennél fogva élemedett korának olly kellemetes életestve juthatott. A' halál' nyila még nem látszatott a' friss öreg' számára élesítve lenni; 's ugyan azért bizvást reménylém véle megesmerkedésemet. Örültem, hogy nem sokára megpillanthatom azon édes éneklőt, a' ki „*gyermeki évek*“ (die Kinderjahre) című, 's több hasonló remek dalaival a' komorabb ifju' kebelében él-tünknek aranszakát olly szívvolvasztó varázssal fel-fel tudta eleveníteni. Sokszor kiterítette M. nálam is az emlékezet' hajnalát, midőn ez a' boldog gyermeki kor felé visszaszállongott, milliom harmateseppeken tükröződve. Annál inkább vágytam megesmerkedni ezen igéző hajnal' élesztőjével, most, midőn hozzá olly közel tartózkodtam.

Mártzius 20-dika volt a' fenn említett évben e' cél-nak szentelve. De egy pár napra szándékom' keletkezése után hallom, hogy M. igen rövid ideig tartott gyengélkedése után elköltözött oda, a' hol szép lelkének archetyposzát bizonyosan felfogta találni.

Kellemetlenebb idegzetbe ez időbéli tapasztalásim' körében egyszer se hozattam. Elérjük a' vágyainktól régen hajhászott bolygó csillagot, siettetve ragad végre hozzája lét felé közelgető reményünk' tündér kormánya, kihányja már szinte feléje, jelenlét' kebelében készült horgonyait a' tellyesedés, — 's íme, — elbukik a' bolygó csillag az enyészetnek földi létet kerülő feneketlen üregébe. Nem kerülnek soha többé gyermeki ko-

rod' évei vissza, így eszmélődtem; — de még a' reájok emlékezésnek ezen ragyogó másolója se tűnhet soha is földi nézeted' körébe. Zárd legalább mindeniket oda, a' hová a' halál' hideg lehellete el nem juthat képzelményid' megmentett édenébe. 'S megvigasztalódtam.

2. LAFONTAINE.

Régen kijött ugyan a' divatból ezen érzelő Román-író, 's valamint elenyészett hivatala, úgy szinte elmeszüleményei is megszűntek a' nagyobb világnak; ezen cateksochen életnek kebelében létezni. De azért ált nem láthatom: miért ne eleveníthessük az emlékezetben, úgy mint a' mindent elnyelő mulandóság ellen lehetséges egyetlen-egy asylumban, a' voltaknek képeit? Kivált midőn azon képek olly édesek, 's midőn azoknak esz-közlésével nem Carthago' maradványin boszszút forraló mariusi, hanem hősi illetődés által támadott scipiói könnyeket hullathatunk. Egyszer'smind én csak ezen egy mód által hiszem lenni a' multak' képein andalgó lelkeket önmagok javára hasznos méheknek, a' kik az öszves életnek földi mérgéből, a' senemiségből nem csak édes mézet szívhatnak, hanem lelkesítő ital' nedvét is sajtolhatják ki. Az emberi létnek földi omladéka, a' fenszállongott léleknek elgyengült 's elavult műszer alkotja, nem kevésbé tanuságos, mint az emberi kezek míveinek szanaszét heverő romjai.

Ily tekintetből én Lafontainet nem kevesebbé tartottam érdeklő férjfiunak; habár ő írói pályáját nem csak régen lefutotta, hanem a' pályának virágzását is elhullatta, 's hírét áltélte. Azon sok ezer lelkek, a' kiknek az ő érzékeny regényei nem csak kellemes idő-töltést hoztak, hanem szívképezést is szereztek; bizonyosan öszhangozni fognak ezen visszaemlékezés' hangjaival, habár az ő gyermekeik mostan Cooper, Scott

Walter, 's több illy izlésű regényírók miatt L***ról keveset fognak tudni.

L*** Halleban órizeti lelkitanító' (Garnison's-Prediger) hivatalát viselte sok esztendőig, Kanonok címmel. Minekutánna Halle erősített hely lenni megszűnt, a' Garnisontemplom lerontatott, 's e' szerint az ő hivatala is elenyészett. De azért földi jóvolta nem húzódott utánna ezen enyészetnek. Nem hagyta királyja' kegyelme sorvadni az illy különösen nyugalmazott lelkitanítót. Mind holtig húzta fizetését. Csendes elvonultságban éldele ő a' setét gőzlepte, szűk utszáju Halleban egy földszinti, de csinos hajlékban utolsó napjait. Ezen lakásában lehetett a' még friss arczzsinú öreget látni, fején hálósapkával, hálóköntösben, ablaka mellett olvasgatva. Itten voltam én is vendége 1830-dik esztendő' Novemberében.

Lafontaine a' Görög-nyelvnek 's classicusoknak különös tisztelőjök volt. Főképen szerette Luciant, a' szurdaló Samosatát, az ő dialogjai miatt. A' szokott tisztelkedések után, hozzám intézett kérdései közzül is az volt a' legelső: „jártas e az úr a' Görög-nyelvben?” Én az igaz, ezen kérdést nem igen vártam volna egy érzelő Lafontainetól, annyival kevesebbé, minthogy az ő munkáiban mutatkozó nézetek, különösen az emberi sorsot illetők, a' görög íróknak azon lényétől, a' mellyet sors neve alatt esmértek, annyira különböznek. De már értesítve voltam ezen izléséről. Ennél fogva ő csakugyan öszvefüggött még a' mostani tudós németkornak izlésével; a' melly a' régi görög literaturát, most is minden más külföldiek felett különösen becsüli, és pedig nem csak a' belső tudományok' mezejét művelő osztályával; hanem mind azok által, a' kiket a' tudományok szorosabb értelmű körébe beavattaknak nézhetünk.

Általában L. azon tudósokhoz tartozott, a' kiknél a' tőlök származott művekről, a' miv' alkotója characterének számára következetet hibázás nélkül nem húzhatunk. Egész magatartása, beszédének értelme, még szavának modulálása is olly nyugodt elméjű férjfiat árultak el, ki a' világot az ő mindennapi életbe vágó részében érzelgőbb ömledezése, 's fellengző eszmélete által színezni nem szokja; — ellenkezőleg azon idegzetével, a' hol derengve szokja észképi tárgyainak rajzolmányait eleveníteni. Ezen észrevétemben megerősítettek több Hallei esmerősim is, a' kik L. nálamnál közelebb-ről esmerték.

Honnét származhat ezen annyira nevezetes különbség a' valóságnak 's az ideális világnak tekintetéből, ugyan azon egy emberben, — ennek több okai lehetnek, a' mellyeket, ugy gondolom: egygyül-egyig mind a' subjectivitasban kell keresnünk; különösen azon rejtélyes viszonylatokban, a' mellyeknél fogva, a' subjectivitas az életnek tárgyaival egybeköttetésbe jó, 's azoknak sokféleségéből az ő sajátosságának körébe nagyobb vagy kisebb mennyiségű 's módosító oltoványokat áltüntetni jónak talál. Különösen a' tudósoknál az illy különbséget, minthogy rendszerint a' való 's ideálok közötti ellenséges surlódások' resultátumi; én a' philosophiai resignatio' magas ponti libellatiojának nézem, a' hová a' sok oldalú képzésben tökélyesülő lélek felemelkedvén; — de mindig a' gyakorlatos élet' hidegebb 's egyszerűbb szabályait szem előtt tartván, az ő elmeszüleményiben kifejeződött theoriai characterével olly különbözö, sőt sokszor olly ellenkező alakban mutatkozik.

Egyébaránt L. még is olly szorossan elkülönözö védőfalat nem vont az Író, és a' mindennapi élet' embere között. „Gyakran, így beszéllek régibb esmerősi,“ gyakran lehetett őt író-asztalkájánál meglepni; midőn több

csomókra terjedő regényeit béfejezni akarván; elbeszéléseinek gyakran több esztendőig szenvedésre ítélt hősei' 's hősnéinek sorsok miatt érzékeny könnyeket hullatott, 's még bizonytalan volt: mint vessen véget a' szenvedéseknek, jobb sors' felderítésével e, vagy halál eszközölte béfejezéssel, 's e' szerint tehát olly kárpótlási avisóval, a' mellynek jutalmazó vistája már túl fekszik a' legfellengzőbb poezis' képein. Illy helyzetben lepetett meg L. gyakran hitvese, 's ártatlan háznépe által. „Kegyelem! kegyelem!“ így esengének gyengéd szívű felei. 'S a' kegyelem ekkor többnyire megnyeretett a' regények szenvedő hősnépének.

Azonban a' lágyabb érzetekkel az életbe gyakrabban kibuzogó ifjabb kor is, a' mellyben írta L. majd nem minden e'féle munkájit, lehetett az illy eleven érzélgés' elevenebb mutatkozásában részes.

Lafontaine is mint Mathisson és Göthe, csendesen mult ki; rövid ideig tartó betegeskedése után. Ez az alatt történt, míg én éjszaki Német-országban utaztam, 's a' Belt' zajos hullámai által hanyattam; Áprilisben, 1831-dikben, tehát félesztendőre véle esmerkedésem után, 's Mathissonnal alig egy hónappal később; Göthét pedig egy esztendővel előzte meg ezen mindenikünk által tapasztalandó elköltözésben. Érezte ugyan L. jókor előre az életerejét duló vést. Nyilatkoztatta ezt előttem is, de olly lelki nyugalommal sőt mondhatom, vidámsággal, a' mellynél erősebb bátyát zord ellenségünk, a' halál ellen senkinek, magának sem óhajthatok. Jelentettem t. i. előtte örvendezésemet látszólag egészséges arczszinén. „Nem egészség hirdető többé én nékem ezen eleven szín“, így felele a' nyájas öreg. „Halál lappang ez alatt, a' fojtó kehe bánt már egy darab idótül fogva.“ Nem régen is ez vitte sirba két jó barátomat. De én ugy is eleget éltem. Nyugton várom vég-

órámat.“ Illy kifejezések valóban megérdemlik, hogy egy tekintessenek általunk, mint sokat jelentő commentárok az illy nevezetes férjfiaknak onlékhagyó pályájokra.

Nem sokára halála után felszóllítatott a' közönség egy aláírás' eszközlésével, nevének felállítandó emlék' segedelmezésére. Díszlett e a' szándék, eddig előttem tudva nincsen. Még legalább 1831-dik eszt. Septemberében sírját semmi jel nem díszesítette, gyephant se takarta; de még virágbokrok sem fogták körül, a' Németországban olly közönségesen uralkodó szokás' ellenére Nekem is, valamint a' Schiller' hamvaihoz szarándokolóknak, még míg ezek Weimárban a' Nagyberczeg' új sírboltjába ált nem tétettek; a' sírásó' kalauzolása által lehetett csak Lafontaine sírjához eljutnom.

3. GÖTTE.

Hogyha olly sűrűen gyakorlott mostohasága a' sorsnak az elesmertetés, és a' meg nem érdeklött alacsony sorsnak nyomasztó homályja; annál fényesebb fog lenni a' kivétel az illy gyakori igazságtalan osztogatás' kényében; kivált midőn a' kivételt azon hatalomnak kiadásában tapasztaljuk, a' melly az idegen behatás' kivételét nem szenved; hanem azt kényjátékában szabadon dolgozó szeszélye' engedelmeivel hagyja csak ollykor mintegy elvétve becsúsztatni. Annál inkább fogunk tehát csudálkozni, ha a' sors' részvétszeszes mérlegének szüntelen ide 's oda hajladozó billentéseiben ollykor ollykor olly erős lelket is találunk, a' ki az örök hajlongásnak hullámozásában, nem csak az egyensúlyt eszesen, 's messze ellátó tekintettel ki tudja mérni, hanem a' hullámzatok' sík gömlyén életfellegektől soha nem borított képpel megtud ülni, elmevidámságában soha semmi zavarodást nem tapasztalt; sőt a' hullámok'

bizonytalan játékában öszhangzatot teremt, kiszámítást szerez; mind a' kettőben az emberi életet békéltetón túkrözi; az így egygyesített elemeket a' költészet' bájos színű rajzolmányival leplezi, de egyszer'smind mindenütt (még a' legmélyebb elborulat éjjéből is) philosophia' resignatióját csillámoltatja; az egészen pedig alkotó színezetül (*Grundansicht*), a' rendületlen lélek nyugalmaát előnti; — 's végre mind ezeken felyül önlétét, mintegy önerősülte autokrat, uralkodó hatalom-ual reá helyhez-teti, 's magas hírfénylet' sugárzásában meszsze kivillan. Az illy nevezetes eszközlés' végrehajtóját, minden két-ségen kívül *nagy embernek* nevezhetjük; habár az ő nagy-ságának kútfeje nem ered is vérontás' gyászözőnéből, a' honnan sok időkig az emberi Nem, az emberi nagysá-got származtatni szokta.

Nagy léleknek kellett azon férjfiunak lenni, a' ki-re illy nagy nemű rajzolat reá illik. Pedig alkalmazha-tó ez Német-orzágnak egy költészére. *Göthe vula ez.*

Nem valami szolgaszellemeű sereg azon sokaság, a' ki ezen léleknek hódolván, őt olly magas diszpolczra emelte. A' mivelte Európának legmiveltebb lelkeitől nyert ő illy díszesítő hódolatot.

Nem földi nagyság' hiu buboréka szerezte Göthének e' nagyságot; nem valami kívülről kerekedett tömegek-nek kedvező öszvetorlódása nevelte azt; nem valami külső erőknek szerencsés öszveütközése által indult ő meg nevezetes kihatása' pályáján. Csupa intensiv volt ezen nagyság. Ott vette ez eredetét, a' hol az emberi erőhatásnak tüzelő középlete országot, a' honnét leg-nevezetesebb teremtményi munkálat az ő munka irányait keletkezteti, a' hol a' mindent öszhangozó egység' ideá-ja kifejeződik. Legbelsőbb valónkból, a' lélekből, 's en-nek közvetlen munkálatiból fejlődik az illy nagyság, a' méllynek Göthe olly magas mivoltában mutatkozott.

Nem is valami rövid idejű hódolás volt azon hódolat, a' mellyben G^o osztozott. Túl félszázadon részesült ő ezen nevezetes megkülönböztetésben. Több mint 50 évekig ő volt a' Német-oroszági szép lelkeknek oraculuma. Ő volt ezen időközben a' lélekkirály. Gyönyörködve olvasták az ő elmeszüleményeit minden rendű emberek. A' sorsnak, nemnek, életkornak és műveltségnek nevezetes különbsége mellett, találhattak az ő munkájában majd minden tanulni kívánók valamit, a' mi őket oktassa, a' mi elméjüknek derülést, szívöknek képzést, kémlődésöknek tapasztalási rajzokat, érzékeiknek mulatató ingert hozzon.

Elég legyen ez általjában véve G^oról, mint lélekről. Hoszszasabban nem szólhatok itt róla, se egyes műveinek becséről, sem pedig földi pályájáról; a' melly az ideális világból leszállva, a' mindennapi életén még is mindig túl lebegve, a' földi létnek korát jelelő legnevezetesebb jelenetekbe beszövéődött; a' jelenetek hőseivel sokféle érintésbe jött. G^o életleirása a' legfelsőbb átmenetet teszi a' Biographiáról a' Hisztóriára; sőt evvel egybe is vegyül, hogyha ennek culturát tárgyazó ágát tekintjük.

Én itten visszaemlékezésimben az ezektől idegen tárgyak közül legfeljebb csak a' közvetlen világosítókat kívánom beszöni; azért mostan egyenesen azon időszakba vezetem képeim' türedelmes szemlélőjét, a' melly G^o életestvéjét, 's elhunytát foglalja magában. Emlékezek tehát.

*Göthe haláláról. *)*

A' mult 1832-dik évnék 23-dik Martziusa vala azon nap, a' mellyen Göthe élni megszűnt. Nem csak a' né-

*) Ezen cikkelyt még a' mult 1832-dik esztendőben egy folyóírásunkba béküldöttem; reménylén, hogy legalább

met literaturának Nesztora volt ő; hanem korának is fő intézője, 's' azon csillagkörnek, a' melly a' tudós német földet minden egyéb országok felett ezen utolsó fél századtól fogva annyira emelte, magasan közepesítő napja. Ambár ő már régen keresztül hatott az emberi életnek azon határvonatián, a' mellyen túl földi pályának a' halálnál bizonyosabb 's' tolakodóbb vendége nincs, még is az ő elhunysa minden tisztelőjének váratlan vala. Nem csak azon tekintetből értette bámulva a' közönség egy illy nevezetes földi sáturnak felosztását, mivel ő, aggott kora' ellenére is, majdnem közvetlen az egésségek' sorából szállítatott ki; a' végbetegségnek észrevehetőbb jelenségei nélkül. Kívívta ő nevének halhatatlanságát. De a' nevet magát gyakran csupán csak a' pusztá jelnek veszi a' világ, azon kedvelt irányzatja szerint, a' melly által rendszerint a' valónak elmellőzésével csupán a' külsőségekhez simul. Itt ugyan ha egyedül maga a' név miatt elevenült is a' figyelem, még is tökéletesen helybe hagyható. Habár a' vakon szolgáló hír gyakran a' nevet magát (földi tekintetben), majdnem ragyogóbbá teszi a' számíthatlanul dicsőbb lélek' halhatatlanságánál; a' hol pedig egyedül találjuk az önerőnek legdiadalmasabb koronát nyújtó célpontját; még is a' hír maga is mintegy észre veszi tévelyedését előbb utóbb ottan, a' hol ő méltatlan névnek szolgálja; 's' hív csak ott marad mind végig, a' hol való érdem találta-tik. Ellenben későn-korán elrepül onnét, a' hol igazán emlékezetes tetteken nem alapulhata a' név' számára. De G^onél hív maradott a' hír mind végig, tellyes ki-

újsága miatt érdek nélkül vetetni nem fog. Mi okból nem vevődött fel, nem tudom. Talán nem fogta még, két évek után, érdekét egészen elvesztetni, 's' azért im' itten is közlöm.

terjedésében. Ált szokta ugyan a' hirt ruházni az érzékikép reményleni meg nem szünő emberi szív fellengző képzelődéseiben magára a' földi sátorra is, mindennapi ellenpéldák' daczára. Illy képzelmény csalfényében nézük gyakran a' híres emberek' földi létét is, 's mintegy halhatatlanságot olvasunk benne, ott a' hol van ugyan halhatatlanság; csak hogy egészen más nemű. Illy csalatás' játéka miatt is, legalább azt nem akarta az érdeklött közönség hinni, hogy olly rövid, 's felei által különös búgondú figyelemre nem méltatott betegség' útján olly hirtelen bélopózdhasson Göthéhez a' halál; annyival inkább, minthogy még nem igen régebben, egy esztendővel előbb, 45 esztendős egygyetlen-egy fiának Rómában történt halála miatt támadott súlyos betegségéből tökéletesen fellábbadván, még egészségi állapotjával közelebb esmeretes környékezői is jó meszsze vélték tőle lenni az életnek végét. Előbb halált okozók lehetnek; így vélekedének, az egyszerű természeti fogyasztó behatásoknál, a' duló vészképpen rohanó elnebetegségek, 's az alattomosan, de annál bizonyosabban feloszlató elcsüggedések. És mivel ezeknek meggyőzésére kivált az élemedettebb korban a' tűnő testi erő annál szükségesebb; Göthének pedig mind testi mind lelki ereje 80-dik évében is ifjúi virágzásban ömledezett; azért néki még e' földön megígértetett a' *második Század*. Én magam is így vélekedtem, midőn véle 1831-dik Octoberének 6-dik napján személyesen esmerkedtem. Alig hittem, hogy azon Göthe előtt állok, a' kit már gyenge koromban mint pályájának veteránját hallottam emlegetni, a' ki körül a' változatlan sorsvégzés által hóstársai: *Herder, Wieland, Klopstock, Jean Paul, Körner, Schulze*, 's a' vele mindenben, csak földi lét' hosszában nem egygyenlő magasságra emelkedett *Schiller*; — mindnyájan már rég elhullottak. Azon erős testalkat, tetszetős ter-

met, imponáló testállás; azon egészséges piros arczsín, mind végig majdnem minden redőket száműzve, csupán az arczvonatokat, a' test izmosságának megfelelően, egy kevesé keményítve; — így lépett G^o elejém. Ifjuságban kellemesen lebegtetett hajfürtjeivel, még ekkor is tömötten volt magas komolyságu, de szíves elfogadással vegyített homloktól pártázott feje ellepve. Képzeltém: minő sokfelé elhatott lelki villanatoknak honja lehet ezen fő, minő soknemű izzadozásokban főhetett, 's még is mennyire csekély pusztításban hagyták rajta nyomait az illy erőfeszítő fáradozások. A' 82 évű férjfiat könnyen ötvenesnek tarthattam, nem esmérve életkorát. Testének előkelően kimért tartása, 's látogatójinak elfogadásakor szokás szerint alkalmaztatott mozdulatjai külső fényes helyzetetésének jegyékei voltak ugyan, de egyszer'smind az élemedett kornál is ifjui ügyességgel fentartott jeleknek nézethetők. A' halál ó róla elfelejtkezni látszott, mintha ezen szorgalmas kaszás is tudott volna valamit azon halhatatlanság' híreből, a' mellyel G^o tömjéneztetett.

Ezt nem nézve is a' sokszor emlegettetett férjfiak már egy korújik előtt tovább, mint mások látszatnak élni; a' reájok néző időnek látszatós kinyujtása miatt. Bétölt az ő számokra minden időmorzsát a' sokszor előforduló említés.

Körülotte a' hiremeltnek, innepestvéjének körén belől, — mint ez lenni szokott, ritkábban emlegettetett ugyan koszorus neve az utolsó időkben. De tudjuk, hogy a' név a' finom effluviámok, u. m. a' világosság, melegség, illatok, 's több e'félékkal vizályos arányt követőn; a' távolságban mindég hathatósabb, mint a' közelléten; kivált ha ezen hathatóság olly nagyságon alapul, a' melly nem *mindenek* által megfogható. Igaz az is, hogy G^o utolsó éveiben mutatott elvonultsága, 's

az őt látni vágyó idegenek előtti rejtezkedése miatt, a' tulajdon élettől már elmozdítatva lenni láttatott. De ha meggondoljuk, minő terhes egy 80 esztendő körül járó öregnek éjjel nappal esmerkedni kívánó tisztelőjítől környékeztetni, a' kiknek soka igen különös indító okokból, sőt képzelményi előítéletek unszolása miatt igyekezik illy férjfiut meglátni; hogy t. i. a' lelki kincseknek illy nemes szerzőjít külső alakjokban is idealizálhassa; 's ha ez a' valóságban várakozásának meg nem felel, tisztelése ömledezéseit is szinte olly hirtelen szétpárolgattassa; akkor nem csuda, ha az illy különös bálványozásnak tárgyai, egy felől az exaggrált istenesítés' alkalmatlankodása elől menekedni kívánnak; de a' bizonyos csalatás' eltávoztatása végett kéntelenek nimbuszaikkal egygyütt ajtaikat is ált nem hathatókká tenni. Tett ugyan G^o kivételt ezen szokásában, főképen a' külföldiekkel, 's a' körülötte lévőekkel. Én magam is éppen ellenkezőleg tapasztaltam őt ezen tekintethen sok rajzolatokkal, a' mellyekben Weimárban 's Jenában több esmerőseim G^oét ábrázolták. A' legnagyobb szivességgel fogadott nevem' jelentésére. Helybelieknek is, válogatva ugyan, gyakran nyiltan állott ajtaja; sőt apró társaságoknak nem különben. De minő tisztelőktől környékeztetett gyakorta, mutatja a' következő eset. Egy Múzafi volt a' többek között látogatásán, a' kit nagy szivességgel melléje a' divánra ültetett. Időközben nyílik az ajtó. Belép egy tisztos férjfiu. Elejbéje megy G^o új vendégének, 's mutatja az elfogadásban, hogy ez éppen nem valami közönséges ranguak' sorsosa. De a' Múzafi ignorálta az új vendéget, 's helyéből meg nem mozdult. Széket tesz G^o a' diván mellé, bizván a' tanuló' savoir vivrejében. Az idegen mosolyog, 's elfoglalja a' széket. Mosolyog G^ois, de neheztelvén a' fő hely' bitorlójára, „bé kell ugyan még is“ ugymond: „ezen urakat egymásnak

„mutatnom: Peters tanuló ur, Iczehoéből, és“ — az új vendégre mutatván. „Ő kir. Magassága, a' Szász-Weimári Nagyherczeg.“ Képzeltető, mennyire elszégyenülhetett az ifju. —

Hanyatló kora' egészségének biztosítására nézve is elég megkímélt alkatban érezte magát lenni G**, mintsem hogy hanyatló egészségük őrizkedésével védje egészségét. Olly eszközökkel élt ennek további fentartására, mellyek biztatók ugyan az ép testalkat' fentartására, de orvosi szereknek nem mondathatnak. Champagnei bor volt több esztendőktől fogva rendes itala. Jeles életerejének érzésében bízott benne. Egyéberánt életmódjában a' tudósoknak olly szükséges egyszerűséghez mindég hív maradott.

Már midőn halála hetének első napjaiban bádjasztó változását érezte, még sem volt baja körülötte élő menyének 's unokájának legkevesebbé is búgond gerjesztő, annyira, hogy még a' szokott orvosi segedelem is késve szereztetett. Már dült benne a' halál, midőn még senki sem sejtette közelgetését. Azon független lelki nyugalom, a' melly minden munkájin keresztül lebeg, 's őt az életnek legzajosabb jeleneti között is, mintegy hideg elszigetelésben fentartotta, *) ez kísérte őt végső pillanatiban is, úgy, hogy a' hol az életfonal már ketté volt vágva, benne az illy reudkívvüli életerő még életnek tartatott.

Azomban még ekkor sem leve ő részvétlen a' környékezet eránt. Még halála napján is ápolgatta kis unokájit, részvevőleg.

*) Lásd az ő „*Champagnei hadviseelés*“ czímű munkáját, 's benne különösen Valmi bombázását. Tudom, hogy Börne ezen helyet nevetségessé igyekszik tenni. De én Börnét Göthével általellenben, — nem éppen holdogató ebnek nézem, — hanem nagy lélek temploma' Hierosztratoszának.

Azonközben karszékén nyugtosan ülve, várta be halálát. Elmerülve azon eleven szövött képletekbe, a melyeket óriási lelke olly remekül tudott alakokba önteni, a' csupa visszaemlékezés' arany esthajnala felé látzatott muló életereje még egyszer a' végpillanatokban öszvevonulni. Édes — szelid ábrándjait kihaló csendes szavaival fejezvé ki; már kifogyott pihegését az illy villanatok még kis időre kipótolni látszatának. Még felémelt kezével kísérte az elevenen előképzelt felsőbb világbéli tündér alakok' lebbenéseit, mintha valóban megjelentek volna azok, elkísérni őt a' majdan közössé leendő honba. Felemelt újjainak illy rajzképező billenései voltak utolsó mutatkozásai nevezetes mozgékonyságának. Még egy vonaglás, de csendes, mint a' kihaló szellő az enyhítő alkony' leborultában; — 's elhagyta földi hajlékát ezen bámulatos kifejlődésben ragyogott szellemdús lélek.

Halálának 's betegségének híre, majdnem ugyan azon időben érkezett meg mindenütt. Hogy zajosabb részvétet nem támasztott; annak csupán akkor létező környülmények lehettek okai. Az ő halála is, valamint Mathissoné 's Lafontainé, olly időszakba esett, a' midőn a' Német Nemzet nagy részének figyelme kívül napnyugott felé kalandozván; talán még sokkal tetemesb felföldi veszteséget is hidegvérűen eltűrt volna, olly nyereség' reményében, a' minőt ott kin hijában reménylett az országlási javítások' álomkórságainak rajoskodásiban; szintugy, mint némelly állatot hijában gerjeszteni fájdalom érzésre, legérzékenyebb ösztönözéssel is; midőn az ő állati érzéke hathatós belsei ösztön által ingereltetik; vagy mint általjában mindenikünknel a' legmagasabban szállongó vágyak' erős ingerlési között igen mélyen elnémul kebelünkben, az azonközben másunnan

jövő, habár még olly erősen hangzó, 's bennünket illető szükség' szózatja.

De mind e' mellett is szinte néhány órák mulva szerfelett nagy sokaság gyülekezett öszve Weimár várossában. Eltemetetésének napján, Mártzius 26-kán annyira megszorodott a' halotti díszmenetet kísérők' serege, hogy az utolsó délelőtt a' parádé-ágyra kitett holt test' megnézése, nem csak általam, hanem számos más esmeretesebbek által is csak a' legszorongatóbb tolongást kiálva történhetett meg. Részszerint a' szükséges rendtartás, részint az elhunyt eránt megbizonyítandó tisztelkedés végett, *) mind ekkor, mind az eltemetés' napján szükséges volt a' kis Rezidencziának egész katonai őrizetét foglalatoskodtatni.

G^{oo} azon csekély számú tudósokhoz tartozó, a' kikre kivételképen a' szerencse vetni szokott egy kis kegymosolygást. Sőt ő róla nem csak nem felejtkezett meg, hanem különösen is gondoskodott. Éppen nem utasítatott G^{oo} vissza a' tudományok' körébe; keresni ottan sok mostoha sorsu tudósok' példájára kárpótlást, egészen más neműt. Jókor felfogta G^{oo}ét a' szerencsekény. Egész holtáig hív maradott eránta, vagy inkább kényszerítetett hív maradni, azon környületeknek ösztönözése miatt, a' mellyek G^{oo} körül nem csak állhatatos kedvezéssel ölelkeztek, hanem az ő benne kegyelt életsorsnak mindég egyformán is szolgáltak; azon állhatatos ügyességnél fogva, a' mellyel őket G^{oo} szüntelen maradosokká tudta tenni. Sőt maga a' kegyelő szerencse mintegy kétkedő zavarba (Verlegenheit) látszatott jönni, miért hogy azon szerencse forrás, a' mellyben őt részvevéshez juttatta, *nagyobb* nem lehetett. Legalább ugy

*) G^{oo} Szász-Weimári Nagyhercegnék első Minisztere volt, Excellentiás czímmel.

létzik, nem G^o szerencséje volt oka, miért hogy ő magasabbra földi tekintetben nem emelkedhetett; hanem az a szerencse, a mely hősünk' hatalmas barátját a weimári Nagyherczeget, kivált a megholt *Károly Augustot*, a weimári népnek ezen elfelejthetetlen népatyát, hatalmasabb thronra nem helyeztette; minthogy *Károly August*, sőt az ő fia, a most uralkodó Nagyherczeg is, mindent elkövetének, a mi a kegyelt nagy léleknek külső fényét, a lehetséges magasság' fenségéig kiterjeszthesse.

A most uralkodó Nagyherczeg is, *Károly Friedrich*, G^o nevendéke, 's személyes barátja különösen megparancsolta az eltakarításnak fejedelmi pompával eszközendő végrehajtását; bár ő maga fájdalmának enyhítésére ezen napokat *Eisenachban* töltötte. E szerint a halottas-házban egy pompás gyászterem nyitattott meg, a mely fekete selyemmel kivonatott, 's két osztályjának egygyesítő karpitjainál czélerányos transparenttel ékesült.

A holtat én élteben mutatott külsőjével megegyezőnek találtam, csupán azon külömbséggel, hogy az ő néki annyira tulajdon éles, egy tekintet' villanásával tárgyszemlélését felfogó figyelem' helyébe most a halál' árnyékozata üle be.

Fejét berostyánkoszoru ékesítette. Halálos ruhája hosszú fehér selyemköntös volt, bő újjakkal. Lábainál két felől két selyemvankosokon szemléltettek őt vitézi rendjei; fejenél külömbféle oklevelei azon megtiszteltetéseknek, a melyekkel a bámuló világ által időről időre illetetett.

A halotti kíséret szintugy fejedelmi pompával ment végbe. Vitézi rendjeit a vankosokon gyalog menő udvari Kamarás urak vitték, a testet a fejedelem' gyászkocsija. A gyászmenet Weimárnak legszebb útszáján

ment keresztül, ott, hol a' külső országi követek 's több illy előkelők laknak, megegyező terv rendszer szerint épült új házakban. A' töméntelen sokaság majdnem elnyelni látszatott a' kis Weimárt, de főképen a' temetőt egészen ellepte. Ez a' város' déli szélén fekszik, emelkedett tájzaton (terrain), *Belvedere* fejedelmi mulatókastély felé. Közepén mutatja egy messze látással uralkodó dombon azon új fejedelmi sirboltot egy rajta épült görög izlésű kápolnával, a' mellyben az egésznek alkotója, a' megholt *Károly Auguszta* Nagyherczeg nyugszik, 's mellette egy felől *Schiller*, 's érintetem időponttól fogva *Göthe* is, az alkotónak végkivánsága szerint. Illy lélekemelő szomszédságban szemléltetnek ezen különböző életsorsú, de annál őszhangzóbb érzeményű három férjfiaknak szobraik is a' nagyherczegi könyvtárnak egy tetszetős díszhelyén. Különös tisztelet hódulását érdemli a' földnek minden hatalmasa, a' ki alattvalójától, 's általjában minden alacsonyabb sorsu embertársától elkülönöző közfalát leereszkedő nyájasságának bátorító zöldjével felejteti. Mennyivel inkább érdemes bámuló tisztelet tömjényére annak olly magas életsorsosa, a' ki nem csak a' közfalat szerző elkülönözést emberszerető szívének színhelyévé teszi, hanem arra még olly hidat is tud vonni, a' melly, elmellözve az alatta szélesen kiterjeszkedő rangkülömbséget; az illy tágas közön keresztül, sőt rajta magasan ellebegve, több nemes szíveket a' barátság' szent köteléke által egybefoglaljon, nem tekintve: minő földi sorsu hajlékok alatt dobogjanak ezek.

A' weimári evangélikus keresztények' fő pásztora, Generalsuperintendens *Röhr*, czélerányos beszédet tartott a' kápolnában. Valamint a' kísérők, ugy a' hallgatók is a' kápolnában felette számosak voltak, sőt annyian, a' hányat a' szűk tér a' legalkalmatlanabb szo-

ronkozással befogadhatott. Itt különösen tapasztaltam nagy kiterjedésű sokaságra nézve azon többször tett észrevételemet Weimárra, 's általjában Felső-Szász földnek több városaira nézve, hogy köz rendűeket keveset vehetek észre, ha azokat a' külső silány viselet által akarnók a' tehetősebbektől megkülömböztetni. Megfordítva érthetjük ezen tapasztalásomat kifejező mondatot: a' weimári népnek külsője már nagy részint mívelt minéműségben mutatkozik, azért közrendűeket *e' tekintetből* nem igen vehettem észre. Itten emlékeztetek Sándor Orosz Császárnak hasonló tapasztalás szülte észrevételére, midőn Angliában egy kissebb városka' kikötőjében szállott ki, a' hol más mint falusi nép' látására nem igen számolhatott, ámbár körül volt nagy sokaságtól véve. Kérdezősködik, hol légyenek a' falusiak, midőn ő semmi parasztot sem lát. „Mind ezek, a' kiket Felsőged körülötte lát, többnyire falusiak“ felele néki egy Angol.

Weimárban ugyan a' falusiak még különböznek viseletökben a' városiaktól, hanem G^o temetése' napján a' tavaszi dolognap volt csekély számú megjelenésöknek oka. De annál számosabban megjelentek a' szomszéd városok' lakosai: *Jena'*, *Naumburg'*, *Weissenfels'*, *Merseburg'*, *Halle'*, *Erfurt'*, *Gotha'*, *Eisenach'*, sőt még a' 12 mértföldnyire fekvő *Lipsiából* is.

Továbbá a' kísérok között volt az egész weimári udvari tisztviselőség, a' közönséges hivatalok, Jenában kebelezett közös *Szász* nagyhercegi, 's *Reuss* hercegi törvényszék' tagjai; a' jenai Professzorok, a' jenai tanulóknak felsőbb kívánságra megjelent kiküldöttségek; ezeken kívül több, mint 200 jenai 's hallei tanuló. A' kikísérés mély csendességgel ment végbe, mint-hogy énekszó 's halotti muzika illy alkalommal azon tájon nincs szokásban. Csak a' harangok' zugása völt hangos tolmácsa külsőképen a' gyásznak.

Említésre méltó még az is, hogy francia Tábornok *Mortier*, Sz. Pétervári követségi útjában Weimárhoz nem meszsze lévén; alig hogy útközben Göthe' halálát meghallotta, Weimárba sietett. A' temetésre ugyan későn jött, de figyelmével megmutatta, hogy G** neve a' Francziákhoz is eljutott, a' kik egyéberánt Német-országot épen legnevezetesebb oldaláról, tudományos életében esmerik legkevesebbé.

Igy jutottak-el végső nyugalomok' helyére ezen híres férfin' földi sátorának maradványai. De nem fog még sokáig, talán századokig hasonló homályos helyére szorulni, magasan kivilágoló neve. Habár a' legújabb időktől fogva egy különös nemű mozgékonyiságnak jelenkorában több ellenségei találkoztak, kik között gyűlölséget lehellőn elől *Börnét* találjuk; még is meg fog G** az maradni, a' minek félszázados pályájának elején már méltán tartatott; kora *Elsőjének*. Ó, 'a' mint az éles ítéletű *Menczel* mondja, azon kornak volt egyszer'smind fő képviselője Németországban, a' melly *Literaturainak* mondathatik. Ezen kor t. i. ámbár igen jeles férjfiakkal bővelkedett, a' kiknek becse tudva és esmeretes volt ott kün a' nagy világban is; de azért még a' tudóst, ki még nem igen léptette kabinetjéből. E' szerint ezen kor illy nevezetes bővölködés mellett is a' nyert kincset csak némelly *választottak* sajátjává tette; de a' *közéletnek*, a' nemzeti erő színhelyének birto-kává még el nem változtathatta. Más felől maga a' tudós is elvonulása miatt több tekintetben vagy egyoldalú maradt, vagy ha kisugárzásában tellyes volt is, nem tündökölhett még olly ellátszó pontról, hogy mindenfelől észre vetessen, 's mindenfelé világoljon. Most pedig, így vélekedik *Menczel*, jobban az illy nagyobb nemű élet lévén a' lelki erői középlet, a' népélet' irányait intéző nézetek is megváltoztak, 's a' tudományos kör-

ben is egy új kort alkottak. Azért ugyan még nem homályosították halál fátyolával ama' kort, a' mellyben egykor az újabb Európának legnemesb lélekfejlődései keletkeztek. Csak látkörünkről tolták azt le a' mult időknek antipodiumára. Ez pedig nem a' mostaninál csekélyebb érték, mint inkább a' töle idegenneműség miatt történe. G^o mint azon elhunyt kornak legmagasabban álló tüneménye, utolján is nyugódott el, 's elnyugvása ismét közepesülése volt sok nemű innepélyes érzelmeknek, a' mellyeknek már most nagyobb része, valami új nap felé fog fordulni; nem épen az utánazásnak szolgálai ösztönéből, hanem minthogy a' lelki élet surlódásokban él; az illy érzelmek pedig egy magasán dolgozó impuls' behatásai által legkönnyebben fentartják lét erejük' ébrekenységét. De azért reményljük, hogy a' nagy halott után ezek nem fognak sárral hajgálni, mint ezt az egyéberánt lelkes Börne tette.

G^o hátramaradott irományai várakozás felett számosak, 's megezáfolják azon véleményt, hogy ő a' tevős életnek előbb, mint a' testinek megszűnt légyen élni. Élete' fogytaig kísérte ő a' nagy világ' ügyét, munkás figyelemmel. Számos kéziratjai között találtatik életleírása tellyes vonatu rajzokban, a' hol egyszer'smind egybekötésül vagy világosításul külömbféle egykorúakról is fordulnak elő adatok; az egészbe pragmatikosz rendel bele szöve. Jönnek ezen gyűjteményben még olly kéziratok is elő, a' mellyek eddig esmert 's közre bocsátott munkáit jobbítják, vagy egészítik. Ki is jött már ezek között egy tökélyetes *Faust*. Véleményemet erről más időre kell halasztanom; annyival inkább, minthogy eránta még eddig az értőknek ítélete is felette külömböző. Ha talán ezen új *Faust* nem fogadtatott a' várakozásnak megfelelő tetszési elégüléssel; ennek oka kétség kívül éppen maga a' várakozás volt, túlságokig

nagyított rajzai miatt, nem pedig maga a munka. Minden esetre G^onek nevezetes iindító okai lehetnek ezen elmeszüleményinek illy posthumitásra ítélésére. Nevezetes férjfiaknak pedig elmemíveiket illető elhatározott szándékjok, nem csak hiu képzeletben, hanem való tárgyzatiságban is fontosak szoktak lenni. Ezt G^o posthumusz kéziratjainál annál előbb felvehetjük, mint-hogy ő végrendelésében is különösen meghagyta, hogy némellyeket ezen kéziratokból a' jövő 1850-dik esztendő előtt, világ elejbe ne léptessenek hagyományosai. Ezen időpont fogja tehát őt még sok oldalról felvilágosítani. Még eddig az illyenek alkalmasint az elhunytak külső fényes helyezésénél fogva titkokban kéntelenek rejtezni, vagy legalább a' discretiónak szelid kímélése által legyeztetni, 's bajt elhárító leple által takartatni. Mystificálni pedig, reményilem, egy olly férjfiu, mint G^o, nem fogja a' világot. Nem lészen ő neki szükséges megalapult híret nevelni illy toldalékkal, a' minőt az addig sok ezerekben keletkező, mind ezeknek kebelében sok ezer nevezetes jelenetek rajzait tápláló várákozás könnyen támaszthat; de megcsalátásakor annál könnyebben szétpattanthatna. Azon kívül az illy hírnevelés' lottója igen drágán fizettetne meg G^o által a' mystificatió' esetében. Nagy koczka vetne azon esetre vakot. Az itten mutatkozó vak lap pedig, vészhozó setétsége alá nem zárna kevesebbet, mint G^o csillagokig emelkedett híret. Leszállítás minden esetre történe. De én nem tartok se lehullástól, se leszállítástól, minthogy semmi esetre fel nem teszem, hogy G^o az utódokat mystificálja; jól tudva lévén előtte ugy is az, hogy a' holtak legügyesb ügyvédloik, az az: önmagok' védlése nélkül kéntelenek ellenni; 's hogy ámbár minden író önmagának legvilágosabb commentátora, 's az egygyetlenegy igazi kulcs elmemíveinek minden rejtélyeihez; —

még is minő nehezen felfogható egész alapalkatjában még egykorúji által is. 'S mennyivel inkább nevednek az illy nehézségek az író' halála után, a' midőn az illy ügyes ügyvédlőség, commentátorság, kulcs mind olly terhes perdepositióba jutnak, a' honnan a' legügyesebb, de idegen forrásu védlőnek novizálása többé fel nem élesztheti.

De hogy én itt szükségtelen védlőség gyanujába ne keveredjek, sok helyett csak G^o írói pályájának közönségesen esmert karakterét említem a' mystificálást gyanítók' számára. „Göthe,“ ugymond ezen jegyékrajz, „egy tenger csendes időben; gyermekek örülnek az ingadozó, alakoskodó hajókban és sajkákban messze terült tükörén, és friss erős hullámcsapkodásán a' parthoz.“

Értéket is nevezetesen hagyott maga után G^o, mind a' mellett, hogy egészen külső rangjával megegyező karban tartotta életének külső elrendelését. Nevezetes útjai, hosszabb időre terjedő tartózkodása az olasz földön, mind sok költségébe kerülhettek; mind a' mellett az életnek külső kellemeivel mindég kényelmesen élihetett. Szép háza volt Weimárban az ugy nevezett *Planon*. Végrendelésében pedig, három hátra maradtott kis kora unokái' mindenikének neveltetésére 6000 ezüst tallér esztendei költségeket rendelt.

Nem csuda, hogy G^otól olly nehezen válhatok meg ezen vissza emlékezési rajzatimban; midőn az ő nevéhez annyi magas szemlélet kapcsolódik, elfogva egész valónkat. Itten azonban megállok, nehogy részvevő emlékezetem' hódolatja bálványozás tévelyedése felé hajoljon.

4. HAHNEMANN.

Egészen más körbe kell Olvasójimat léptetnem, midőn Göthérol *Hahnemannra* megyek ált. Egy költész

és egy orvos! Minő különbség köze nyiladoz közöttök! Sok helyett elég azt említnem, hogy éppen a' mi a' költészség' fellengzését legszabadabb repkedésre szabadítja; az a' világos ösvényü, de alant járó gyógyászságnak legveszedelmesb ellensége. Ezt a' phantasiákban találhatjuk. A' költész annál tökéletesebb; mennél tisztábban kibontakozhatik a' földiség' salakjából. Az orvos ellenben csak itten találja tudományának legvalódibb tárgyát. Mindenik ugyan azt keresi: millyen az ember ottan, a' hová őt emelni lehetne. De azon nevezetes, és egymással homlokütközetben ellenkező különbséggel, hogy a' költész a' földi létalkatunk' törvényei által kívánja az oda jutást eszközölni; a' gyógyászat pedig a' természeti viszályok által vívott természeti törvény alatt élő emberiséget előbb gyámolítván, 's a' benne reszkető törvényeket kivételek' rontó vitajja ellen erősítvén, igyekezik e' földön az emberiséget oda juttatni, a' hol a' természeti törvények minden szülöttjeinek helyet ígértek; de igazán ugy szólván, egygyiknek sem adtak.

És még es mind a' költész, mind a' gyógyász, az emberiség fő céljának valósítására szolgál. Hogyan? fejtegetni jelen eszméletem határán túl hatna. Én ezen igazságot előzményül veszem rajzatim' ezen cikkelyére, hogy t. i. ezen töredékimben is némü-némükép öszvefüggőleg mehessek által, *Göthérol Hahnemannra*. Nem szeretem én még a' töredékekben is az olly zökkenéseket, a' minőket p. o. Honnunknak némelly türhető természetes utjai után, felárkolásokkal beszegett folytatásaikon tapasztalunk; vagy a' millyeneket egy nagy társaságot mulattató, de tárgyából kifogyott előszavas tapasztalhat (ha t. i. szóüzönének elfoglaló árja engedi).

Lipsiában, a' mohos Paulinumban *) egymásnak tőzsomszédságában fejtegetik a' legfelsőbb, 's legszen-
tebb természetnek emanatióját, az isteni attributumokat,
ἡτὰρ ἀποφασιστικῶς véve, a' potenzirozott, vagy is emberi
képzelet után legmagasabb pontra emelt tökélyideált,
— 's ugyan ottan, — bonczolják a' szönvedő emberi-
ségnek földi sátorát; a' lágy idegzetű lelkésző nevendé-
keknek nem csekély gyötrelmére. Miért ne helyhezhet-
nem én is itten két olly nemes igyekezetűeknek képvi-
selőjít öszve, a' kik mind ketten beteg alkalmazásban
sinlődő törvények' rendelkezésivel gyógyászkodnak? Mi-
ért ne szólhatnék közvetlen, költész után gyógyászról?

Én a' jégtöröket mindig különös érdek' részvevésé-
vel szemlélem, főképen midőn a' jégtörést vagy *lehetet-
lennék*, vagy *oktalannak* tartja a' kényelmes vágott pál-
lyan andalgó környékezet. Legyen a' jégtörésnek bár
mi következése, az a' rá fordított erőnek becsében sem-
mit nem változtat. A' munka tárgyának káros nem le-
het, minthogy az bizonyos, hogy a' tört jég alatt, —
akár következzen díszlet, akár nem; — mindig olly
erők bontakoznak 's kapnak szárnyra; a' mellyek ottan
eddig különbféle czímű bilincseknek álomleplezetjek
alatt szunnyadoztak.

*) A' múlt 1832-iktől fogva sem mohosnak, sem Paulinum-
nak nem mondathatik a' királyi Szászországnak lípocsei (Líp-
siai) egyetem' épülete. Az alkalmatlan czírmos épület le-
rontatott, előbbi alakjával egygyütt, Paulinum neve szin-
te semmisítetett. Helyébe országos költséggel építetik
az *Augusteum*. Az Egész, a' grimmai kaput, környé-
kével foglalja el, valamint eddig is. De mostantól fogva
Lípocének különös díszül fog lenni; 's — reményilem
azon, kivált nyárban kellemetlen szomszédságot is, a'
két különböző tárgy bonczolók között meg fogja szün-
tetni.

Azt nem nézve, hogy én a' gyógyászságnak legfe-lyületesb avatásu exoterikosza vagyok; itten a' csupa emlékképek rajzaiban sem kívánok bele ereszkedni azon kérdés' fejtegetésébe: mennyiben alapul a' H^o allitot-ta Homoeopathia a' lehetőségben, mennyire nem? 's e' szerint mennyire biztathatja magát a' Homoeop. a' jövőndő kebeléből nyerendő létajándékkal, 's mennyire nem? Én itt H^o-ról csak annyiban kívánok emlékez-ni, a' mennyire ő észrevevésim' színhelyén mutat-kozott.

Előlegesen mind azoknak, a' kik H^o-ról bővebb tudósítás által értesíteni óhajtanak, ajánlom azon uta-zási közlést, a' melly róla az 1829-ki Tud. Gyűjtemény-ben megjelent.

Én H^o-t éppen azon tavasznak Mártziusán láttam, a' midőn Mathisson ugy szólván, eránta táplált várako-zásom' ígérétenek földjéről, a' tellyesedés' derületének tőszomszédságában, a' halál által elragadtatott. Éppen a' közeleten, Szaleparti *Nienburgban* mulatoztam kelle-mes emlékezetű jóakaróimnál. Azért igen könnyen esz-közölhettem egy illy jutalmas kiszáguldást, mint a' mil-lyen H^o-nak látása vala; a' csak egy állapotáson túl eső *Cöthenbe*, a' hasonló nevű anhalti Herczeg' lakváro-sába. A' szép ültetményeken keresztül jutottam; erősen havazó Mártziusi délest, ezen kis Residenciába. A' könnyű tapodásu téglá trottoirokkal kirakott fő utszá-ból, egy mellyék utszának sarkán elcsavarodván, ha-mar H^o-nak lakásához jutottam. A' bébocsátás is szint-olly könnyen eszközöltetett az udvari Tanácsos' címé-vel díszesített férjfiúhoz. Mint külföldi, 's mint különö-sen Magyar; itt főképen barátságos ajtó nyílt előttem; minthogy, a' mint tudva vagyon, Felséges Urunk' tar-tományiban H^o systemájának legszámosb követőji

vagynak. *) Nem tartottam azért csupa tisztelkedés' kifejezésének, midőn mindjárt elejnté Nemzetem' fiait avval dicsérte, hogy nevezetes mértékben bírnának tetteges érzettel. „Die Ungarn haben viel praktischen Sinn,“ monda. A' kisdéd, de zömök természetű, piros képű, göndör őszhaju öreg, szorgalmas írogatásban elmerülve, szürke köntösébe burkolva ült karszékében, asztalkája előtt, a' mellyen a' többek között mutatkozott búzalév decoctja is (Weißbier) egy üveg kannában. Különösen kedvelt itala ez; különös tápláló erőt tulajdonítván néki. Főképen örült azon említésnek, a' mellynek értelmében ő a' gyógyászságban annak nézethető, a' minek W. Halleban más tekintetben. „Csak“ ugymond: „ne kevernék a' személyes gyűlölködést az ellenkezők, a' systemák' vitájiba. Fájdalmasan kellett nékem is ezt tapasztalnom, 's azért kelle ide vonulnom.“

Egyéberánt H^o Cöthenben nem csak nyugtosan, hanem kényelmesen is töltheti napjait. A' megholt Anhalt-Cötheni uralkodó Hercegnék udvari orvosa volt ő, 's mint az, most is nevezetes penzióban részesül.

H^onak érdemeit én mint béavatatlan, megnem ítélem; de azt bizonyosan állíthatom, hogy miolta az ő systemája követőkkel bír és gyakorlatosan létezik; az eddig fenállott orvoslási mód is nevezetesen egyszerűsített. Sőt még azokat is szorgalmas vizsgalódásokra ingerelte, a' kik egyéberánt ellenkezőji maradtak. A' surlódások nem maradhatnak egyszerűek, kihatnak mindenfelé. Ha egy felől indulnak, a' másik felén indítanak. A' lelkes keletkezés nem marad szűk korlátok között, kihat mindenfelé látkörén; erőhatásának jeleit vi-

*) A' mi különösen nyilvánosult azon aláírás' lajstromából, a' melly H^o Jubileumának inuepelését emlékesítő medaillon' veretése végett gyűjtetett.

seli a' hasonló nemű, akár egygyetértésben sımuljon hozzá, akár pedig ellenértelem' erőködésében vissza verődjön. Minden reformczélzatu hathatós systemák így léptek a' világ elejbe; a' zárt ajtaju esoterikoszoktól fogva, mihelyt tudományjokat életbe léptetni kívánták, egészen Hahnemannig.

H^{oo} systemájában én főképen azon tekintetben sejtek szellemdús nézeteket, minthogy ő a' természeti erőknek azon kihatásait igyekezte az orvosi tudományban alkalmaztatni, a' mellyek a' durvább tömegeket, mint könnyebben észrevehető 's felszámítható alapot megvetvén, a' finomabbak' mediumában dolgoznak. E' szerint ő különös figyelmének szemügyére vette az effluviuumokat, 's azoknak kihatásait az organikusoz testekre. Igaz, nevezetesek lehetnek az illy kihatások. Tapasztaljuk őket az illatokban. Bizonyosága az illy nevezetességnek azon sokféle változásokat következtető behatás, a' mellyet az illatok az emberi test' műszerezetében szereznek. H^{oo} az illy befolyások' mivoltát 's törvényeit igyekszik az ő tapasztalásinak munkalatibau kilesni; igyekszik közöttök az orvosi tudomány' számára hódításokat tenni, a' felfedezett törvényeket a' gyógyítás' módjára alkalmaztatni. Őt e' szerint némünémüképen a' gyógyászat' idealizálójának lehet tartani. Ellenben a' tettleges orvosi esmeretek mi módon hagyják az illy érdekes theoriát az alkalmazásban felvenni, az már más kérdés. Ez ugyan ugy látszik, még eddig nem igen diszlett. Azonban méltó itten is megjegyoznünk, hogy a' hibás alkalmazásnak igen gyakran kevesebbé maga az alkalmazás az oka, mint az alkalmaztatók; a' kik, főképen a' még ki nem fejlődött systemát gyakorlatos ügyességig fel nem foghatták. De ha sem az alkalmazás, sem az alkalmazó nem hibás, még se lehet ezért a' hibát a' nézetben találni, minthogy sok mély belátásu

vizsgálók' ítélete szerint létezhetnek a' theoriában számos nézetek; törvényszerintiek minden tekintetben, a' nélkül, hogy a' gyakorlatban elfogadhatók volnának, 's a' végrehajtás' próbakövéen megállhatnának.

Különös az is, hogy éppen a' közeleten, a' Cötheni földön, Poroszországban 's a' t. vagynak H^{oo}-nak legtöbb ellenkezője.

Én azonban beavatatlan létem mellett is bátorodom állítani; hogy, ha H^{oo} systemája, mint különös tudomány, meg nem állhat is a' gyógyászat' körében, nem fog ó a' gyógyászat' öszves alkatjában, mint haszontalan sarjadék, meddón elaszni; hanem, mint általjában minden genialis nézeti alkat, az egészszel idővel megbékélend, 's a'hoz mint hasznos rész, egészítve fog simulni.

(Folytatása következik.)

Hrabowszky Dávid.

9.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

*Harminczkilenczedik Levél. — Polyklet Krantorhoz.**Belső háboruzágok Rómában. — Cinna. — Polgári háború.*

Minden megvan változva ezen helyen hol lakom, iszszonyú hírek következnek azon kellemes képekre, mellyeket olly örömet rajzoltam, míg Róma polgári igazgatásában sorsának titkait kerestem, 's mindenütt tartósságának jeleit szomorkodva sejdítettem, egy váratlan eset erőtlenségéről győződött meg. Ugy vagyom, ezt a' kevély várost maga által okozott nyomorúság tölti el; a' mindent rontó árvíz, minekutánna a' világ széléig elhatott, magára foly vissza maga partját önti el, mindent elpusztít egész kút fejéig. Róma maga erőtleoítai Róma' hatalmát; a' romlás magvát saját kebelébe hordozza, 's talám elnyomóinak fogja az emberi Nemzet köszönni boldogságát, mint a' tetőtől fogva talpig rézzel fedett vitéz, egy hamis mozdulás által azt az egyetlen-egy helyet, hol néki a' fegyver árthat, észre véteti; ugy ezen roppant nagyságu óriás is elenyészését távolról látatja, 's remélteti az újjulást érzó világgal. —

Egynehány napoktól fogva szembetűnő különbséget vettem észre; azon emberek természeti szoká-

sában kikkel együtt lakom, Lucius' eleven könnyelmű vidámsága eltűnt; az atya ábrázata komorabb színt mutatott mint egyébkor, még a' rabszolgák is féltik magokat, ártatlan örömeiknek általengedni. Az étel felett szomorú csendesség uralkodott, azon nyájas 's egyszer'smind tanúságos beszélgetések helyett, mellyek velem olly sokszor elfeledtették, hogy idegenek között élek.

Mindenféle haszontalan gyanításokat próbálván, ezen változást eleintén egy kedves leány és testvér megválásának tulajdonítottam; de nem sokára lett alkalmam által látni, hogy fontosabb okai vagynak annak a' változásnak. Minden szempillautatban jöttek első rangu személyek Oktáviussal titkosan tanácskozni; sokszor a' fia is béhivatott ezen titkos tanácskozásokba, mellyek mindennap tovább tartottak. Még éjszakánként is jöttek hirmondók, 's küldöztettek el parancsolatok. Valami ólta Rómába vagyok, soha sem volt a' hivatalos foglalatosság illy eleven és soha sem fedezte annak foganatját olly mély titok mint most. Nem bátorkodván az illy kényes környülmények között kérdéseket tenni, kínos nyugtalausággal vártam az időtől megvilágosítást; midőn egy estve a' Consul az asztalról elmentekor erősen reám nézván így szóllott: fiatal Görög, örülj; nem sokára hazád meg lesz boszszúlva. Ezen szókkal kiment. Magam maradván tiával, soká fájdalmasan néztünk egymásra, a' nélkül hogy egy szót is tudtunk volna szólni. Félttem attól a' gyászos titoktól, mellyet maga önként nem mert megmondani. Végre félbe szakasztváu a' halgatást így kiálta fel: „Óh Polyklet! tud meg szerepcséltlenségünket; Róma, ez a' kevély város, saját kezeivel fogja magát marczangolui; fiai, szörnyü vissza-vonás miatt elbódulva, egymást megrontani készülnek. Piaczainkon már hadi-kiáltások harsognak; 's a' mit annyi egyesült ellenségek' tö-

rekedése véghez nem vihették, az saját munkánk fog lenni. Ennek látására te magadban reánk nézve gyászos örömet fogsz érezni; eszedbe fog jutni mint raboltatott ki katonáink által Athéne, 's ez az emlékezet talám megfogja szivedet, mellyet olly nemesnek találtam keményíteni. Tudhatnád e szerencsétlenségüket sajnálni, holott a' tieteket mi okoztuk?"

„Bizonyyal, Lucius mondék, az a' szánakozás, melly nékem Rómában barátokat adott, engem is szánakozóvá tesz ezeknek szerencsétlensége eránt. Nem titkolom el: ha kérésem meghalgattatnék, Görög-ország lánczait levetvén, egy szívvel lélekkel felfegyverkeznék, megboszoszná az olly régen megaláztatott világot, 's éreztetné veletek a' külföldi járom' nehézségét. — Győzedelmes seregeink a' Capitoliumban magában; a' ti hatalmatok' szent templomában tartanak Triumphu-i pompát; 's talám Jupiter maga is kegyes mosolygással tekiütene magas királyi székéből elsőb gyermekeinek igyekezetére. De Octáviust és fiát Görög-ország' elayomóitól megkülömböztetvén, soha sem felejtém el azt a' szivreható vendég szeretést, mellyet házatoknál tapasztaltam. Ezeknek boldogságát eszközölném, ha magamnak kellene is áldozattá lennem, 's a' melly csapás feléjek intéztetnék, az nem csak őket magokat érné.“

„Athéne' érdemes fia, felele ő, wiképp tarthatnám benned vétke-nek azt az érzést, mellynek ellené állhatatlan ereje engemet is egészen elfoglal? Szeressed hazádat, mint én is szeretem az enyimet, a' nélkül, hogy ezen kétfelé húzó részvétel azon kötelelet melly sziveiuket özsze szoritja, elszakaszsa. Nyilt szívü vallás tétele tökéletes bizodalmat támaszt bennem erántad; 's hogy annak legerőssebb bizonyságát adjam, nem késem tudtodra adni mi történik most Rómában.“ —

„Tudod melly mérges törekedést okozott polgárainknál Márius és Sylla között uralkodó gyűlölség. Az első a plebejusok legalsóbb rendiből származván, a köznépnek mellyen uralkodni akart, mindenkép igyekezett öregbiteni jussait. A másik egy fő rendű és híres familia ivadéka a pátriciusok ügyét védelmezte, kiknek tekintetét fenn akarta tartani. — Felekezeteik természete szerint egymás ellenségei lévén, személyes nagyravágások által még dühösebb vetélkedő társak lettek. Mind a ketten a Mytridátes ellen folytatott háborúban a fővezérségért viaskodtak; jussaik egyenlők voltak, a Senatus Syllát választotta. Marius boszszuállásról gondolkodott; de hogy annak foganatja felől annál bizonyosabb lehetne, a maga ügyét a nép ügyébe kívánta tenni. Nem sokára Sulpitiusz Tribunus az újabb polgároktól, kiket jussaik öregbitésével, s a régibb Rómaiak rangjára emelésével biztatott, elősegítetvén; a Senatus végzését a nép által eltöröltette, s Márius ruháztatta fel Sylla hatalmával. Ez a seregek vezérlését már által vette, s éppen indulni akart velek rendeltetése helyére. Ezen hirnek hallására katonáit magához hódítván, hat Legióval Rómába siet; hirtelen megérkezése rémülésbe hozza az ellenséget; a várost ellentállás nélkül elfoglalja, s a Senatusnak Sulpitiusz által megrontott hatalmát vissza adja; sőt azt nagyobbra neveli, s Máriust és legfőbb követőit, mint haza ellenségeit meghüatetteti. A Cimbrusok meggyőzője kéntelen abból a hazából, mellyet elébb megmentett, kifutni; az elébb olly rettenetes vitéz, most a megérdemlett gyűlölség tárgya. Még legszörössabb környülményei között is lelke merészségét megtartván, a Minturnoi mezőn, mint tudod csupa tekintésével vissza tartóztatta magától a halálos csapást.“

„Azonban Sylla újra késült azon táborozáshoz, melly annyi gyűlölségnek, és dühösségnek tárgya volt. De mielőtt Rómát elhagyná, jelen akart lenni a' Consul választó népgyűlésen, hogy ott a' voksok' szabadságát védelmezze, vagy inkább azokat a' maga tetszése szerint kormányozná. Akkor választatott az atyám Consullá. Márius' felekezete titkon nagy erőt gyakorolván, véphez vitte, hogy mellette Cornelius Ciua választatnék második Consulnak, ki, jóllehet maga is patricius, régtől fogva ellensége volt a' Senatusnak. Soha sem emeltetett rosszabb polgár olly nagy méltóságra. Természete szerint pártoskodó, hajlandóságból vétkes, és a' jón kívül mindenekre alkalmas lévén; még egy cseudes országot is megrendíthetett volna; az ő szerencsétlen hazája pedig koránt sem kívánt tőle illy nagy maga megerőltetést. Ezen veszedelmes tisztü társ, csak hamar kimutatta mit kelljen tőle várni. Eleintén alattomban a' számkivetettek vissza hivatásán dolgozott. Róma és egész Itália tele voltak kémjeivel, kik a' népet a' Cimbrusok meggyőzőjének hősi tetteire, 's azoknak méltatlan jutalmára emlékeztették. Ő maga sokkal nagyra vágyóbb lévén, mintsem hogy akárkinek is egyenes szívvel szolgálhatott volna; szándékait Márius' nevével, ezzel a' Rómaiak előtt olly soká kedves névvel palástolta, a' híres számkivetettnek barátjai sok pénzt adtak néki, mellyet ő saját célja elérhetése végett bő kezekkel kiosztogatott. Most tudván, hogy Syllának egy távol lévő háború ad foglalatosságot, álorcza nélkül lép fel.“

„Elakarja azon tisztü társát veszteni, kinek bátor és erős ellentállása egyetlenegy akadályt vet eleibe; 's incselkedő 's rágalmazó beszédek által ellene ingerli a' népet. Hogy azokat, kiket pénzel megvesztegethet megvakíthassa; Itália lakosainak a' vad Sulpitiusz által tett ígéreteket újíttja meg. Felekezete

minden szempillantásban nevekedik, számtalan olyan alrendű polgárok által, kiket Itáliának minden részéből össze hív. A' Senatus nyilvánosan csúfoltatik; a' tisztviselők hatalom nélkül vagynak, a' fenyegető veszszó eltöretik a' Liktörök kezében. Minden órában legtörvényesebb jussaink is oda lesznek, ha a' vakmerőséget az erő meg nem zabolázza. Hólnap vagy talám még ma ezen két felekezetek, mellyeknek mindenikét egy Consul vezérli, el fogják határozni sorsukat. Vagy a' törvényes hatalom győz, 's a' pártütők' szándéka semmivé tétetik; sőt magok is össze töretnek; vagy mi veszünk el csapásaik alatt."

Mig Lucius ezt beszélte, figyelmesen reá néztem; minden szavában, 's egész tekintetében tüzes boszszonkodás és boszszuállás' szomjúzása láttatott. Nem volt ő már többé az a' mindent könnyen vevő ifju, ki eddig csak a' maga ideje' hajlandóságait esmerete; egy a' megbántott atya' ellenségeit feláldozni kívánó fiuvá, 's a' hazája önkényő uralkodói ellen gyűlölséggel eltölt Rómaivá vált; egy olyan fiatal patricius volt, ki magát legkedvesebb tárgyaiban mélyen megsértettnek érezte.

Megrémülvén indulatosságán, így szólék hozzá: „Vallyon ezen igen is igazságos ügynek védelmezése tégedet illet é? tégedet, ki még a' hadakozás' rettenetes mesterségében járatlan vagy? vallyon fel akard é magadat ily fiatal korodban dühös ellenségeidnek áldozni? óh bízd ezen kegyetlen foglalatosságot megkeményedettebb kezekre; fogd azon egyetlen-egy fegyvert, mellyet az erőtleneknek az Istenek adnak, 's jőj velem őket templomaikban segítségül hívni.“ — „Kedves Polykletem, felele Lucius csendesen: hát te mit csináltál Athénében, midőn katonáink annak falait ostromolták? A' bástyákon voltál é akkor, vagy Minerva templomában? Boldogulásodat ezen Istenné védelmétől vártad é, vagy fegyveres kézzel

óltalmaztad a' közös ügyet? Szólj egyenes szívvvel, a' te akkori magadvisedete lesz az enyimnek sinór-mértéke; akár esküdjem erre." Ezen kérdés engem zavarba hozott, késedelmeztem reá felelni. Lucius mosolyga. Valld meg mondá, hogy némellykor olyan tanácsot adunk, melyet magunk nem követnének. Mi, mindnyájan tudjuk, hogy te ezen hazádra nézve, olly gyászos környülmények között az Athénei ifjuság' vezérlésében olly vitézséget mutattál, melyet még katonáink is kéntelenek voltak csudálni. Soha sem szóltunk néked erről egy szót is, 's mind az által a' mit akkor cselekedtél, az volt legfőbb oka azon jó akaratnak, melyet mi Rómaiak erántad mutattunk: Te megtetted kötelességedet, ne próbálj engem az enyimtől elvonni.

„Akarod é saját szemeiddel látni, mouda tovább: mennyire ment a' nép' dühössége; jer menjünk együtt a' piacra. Az elv' homályában nem esmernek meg bennünket ellenségeink; meg fogod látni, mennyire túl mehet minden határokon a' sokaság, mikor azt a' hitszegés vezeti.”

Elmegyünk. Melly szörnyü változás. Nem láttuk most azt a' nyugalmas Rómát, hol elébb a' számtalan népség rendetlenség nélkül tolongott. Mindenfelől zendülés és pártütés' kiáltozásai verdesték meg-rémült füleinket. Egynéhány fáklák gyenge világánál, ugy láttunk egygyes polgárokat fel 's alá járni, mint a' furiáknak példásul adott arnyékokat. Siető lépéseik, nyugtalan 's fenyegető tekinteteik; lelkek' háborodását mutatták. Tovább számos csapatok láttak egygyütt, kiket erejük érzése minden félelemből kivetkeztetett; 's kik fenn szóval beszéltek megtámadások' tervéről. A' legmerészebbik hirtelenséggel szólnökká válván, beszédet tartott a' körülötte lévőkhöz, 's szavai bár minden rend és mesterség nélkül voltak, halgatóiban azt az indulatosságot terjesz-

tették el, melly azokat sugallotta. Hijában igyekeztek némelly kevesebbé indulatosok őket csendesebb érzésekre bírni; ezek megvetéssel halgatták, 's nem sokára a' sokaság' kiáltozásai által halgatni kényszerítettek. Hogy az okosság' szava még könnyebben elnyomatlassék, álорczás hirmondók hazug hírek' elterjesztése által szüntelen gerjesztették, az elaludni akart tüzet. Semmi sem mulattak el a' megvesztegetett népvezetők, a' mivel vétkes ügyöknek győzedelmet szerezni véltek; az ellenkező félbeliek pedig mindent elmulattak. Olyanokat is nagy számmal vettem észre, kik csendesen egyik csoporttól a' másikhoz mentek: mindent figyelemmel halgatván, a' nélkül, hogy vagy jóváhagyásoknak, vagy ellezéseknak legkisebb jelét is adták volna; mutattam ezeket Luciusnak. „Ezek az olly gyáva polgárok,“ ezt sugta fülemben, „kik Solon' törvényei szeriut halált érdemelnek; a' közvélekedést akarják kitanulni, hogy a' magokét annak alája vessék, vagy legalább magokviseletét, a' szeriut alkalmaztassák. Ha ellenségeink győzedelmeskednek, azokhoz kapcsolják magokat; ha mi leszünk győzedelmesek, amazoknak holt testeiket lábakkal fogják tapodni. A' köz jót nem szeretvén, 's a' köz nyomorúságtól nem irtózván, a' legerőssebb felekezethez állanak, 's alkalmatlanok lévén valamelyiknek szolgálni, mind egy lett volna nekik akár Brutus társainak, akár Tarquinius udvari cselédjeinek mutatni magokat, ei fogod é hinni, ezen gyáva 's ártalmas emberek' híres neveket viselni. A' nép melly sokszor eltéved, de mindenkor erős lelkű, megveti ezen gyalázatos nézgelődést, melly egy alacsony leleknek első jelensége.“

Végre a' forumra értünk, itt ezen tágossabb játékszinre rettentesebb néző-játékok mutatták magokat. Nagyobb fontosságú szólnokok a' véteknek bizonyosabb utat szabtak eleibe. Hiu ékes szóllások-

ban kérdedvén annak a' legutálatosabb dolgokra vet-
ték hasznát, 's hogy a' vad szivekre annál inkább
hathassanak, azt alávaló képekkel vagy olyan ki-
fejezésekkel, mellyeket esmerniek sem kellett volna,
fertéztették meg, 's rúti igyekezetök' jutalmául olyan
tapsolásokat nyertek, mellyek mászor a' legmélyebb
lealáztatásnak tartattak volna. Körülöttök mester-
emberek tolongattak, kik külömbféle mesterségeik-
nek eszközeiből gyilkos fegyvereket készítették, 's
azokkal élésre csak egy jeladást vártak. Egy szem-
pillantatig ezen örültek közé vetődtünk; vad kiálto-
zások harsogtak körülöttünk, 's csak nagy nehezen
tartóztathattam vissza Luciust az által, hogy velem
elhúztam boszorkodásának kifakasztásától.

Soha, óh soha sem fog ezen borzasztó kép em-
lékezetemből kitörlni, mindenkor fogom ezen vad
kiáltozásokat hallani; mindenkor szemem előtt lesz
ezen zavarodás és szerencsétlenség, mellyre még ret-
tenetesebb dolgoknak kelle következnii. Hát csak-
ugyan vagynak olyan megvakult emberek, kik a'
nép' dühösségét nagyra vágyások' eszközévé tethetik! —
Az örültek nem látják, hogy saját vérök patakjai alig
tudják utóbb eloltani azt a' tüzet, mellyet magok gyűj-
tottak, és hogy nagyságok' töredékeny épülete olly
bizonytalan alapon lévén, az első megrázásra össze
omlik! Valóban Bacchusként részegnek kell annak
lenni, ki szekere eleibe dühös tigriseket fog, mel-
lyek mindenkor készek össze szaggatni az őket igaz-
gatni akaró kezeket.

Haza érkezésünkkor a' Consul körül volt véve
rokonaitól, barátjaitól és számos Clienseitől. — Mind
ezek megesküdték; hogy készek lesznek védelmezé-
sében meghalni. Ez a' nagy számú Nemzetség csak
fejének boldogságáról gondoskodott; a' tisztelet, sze-
retet, és háladatosság tündöklöttek szebb méltóság-
ban. A' Consul, megtudván Luciustól mi történik

a' városban, így kiálta fel: „Vége van tehát mindennek, egyedül a' fegyverek útja van nyitva előttünk! Rómaiak kik engem hallottok! tudjátok, hogy méltó haragomat ényomván, vissza tartóztattam annak kifakadását. A' haszontalan kiméllés' ideje elmúlt; — harczolnunk kell. Vajha az igazságos Istenek azon becses vért mellynek ki kell omolni azoknak fejére fordítanak, kik ezen igaz-ágtalan háborút indítják!“

„Azután fiát szívére szoritván: Oh Lucius monda, e' szerint tehát polgár társaid ellen kell elsőben is a' fegyverrel kellned! Utálni fogom győzödelmedet, veszteségedet nem fogom megérni.“

Az egész éjtszaka nyugtalanságban tölt el; néha az öszszeesküdtek' egybehívó szava hallatott; 's a' szempillantatokig következett csendesség; akaratuk ellen iszonyodással töltötte el szívüket. Végre megvirradott, 's korán reggel haditrombita harsogott Rómának minden részeiben. Ezen jeladásra kiki azon Zászlóhoz futott mellyet választott. — A' Senatorok, a' Lovagok, nevek és hírek által megkülömböztetett számtalan polgárok Octávius körül gyűltek öszsze fegyveresen, 's számok nem sokára egész hadisereget formált. Akkor a' Consul, a' bársony öltözetet a' háborúnak veszedelmes jelét, haza előtt felfüggeszteti. Elindul; általveszi ezen nemes sereg' vezérlését, 's egyenesen a' forumra megyen, kol Cinna hadirendbe állította katonáit. Mind a' két felől Római sasok fénylenek; mind a' két felől az Istenek, a' köz jó nevében hivattnak segítségül. Octávius egy szempillantatott sem vesztvén el ellene állhatatlan sebességgel megtámadja az ellenséget; ketté szakasztja annak seregét, 's elszélesztí' azokat; minekelötte magokat egygyesíthetnék. Ha kevesebbé lett volna nemes szívü, végképpen győzedelmes lett volna; de Cinnában azon méltóságot, mellyel maga is fel volt ruházva, becsüivén 's győzedelmét egy Consul halá-

lával megmocskolni félvén, szerencséjének közepete megállapodik, 's Castor temploma felé megyen.

A' hevesebb ifjuság, melly vele volt, nem követte őt a' maga mérséklésben; új tüzzel reá rohau az ellenségre; 's a' heves ellentállás még iukább neveli haragját. Kiki választ valakit gyűlölségének feláldozni, 's azt irgalom nélkül levágja. Vérpatakok áradnak a' piacon, 's a' győzelem még is kétséges. Végre egy jobb ügyre méltó megerőtetés után, a' pártosok mindenütt megverettetnek, tiz ezer embert hagynak a' csata piacon, és seregeknek fogyatéki része kiűzetetik a' városból. —

Cinna azon szempillantathau, mellyben Rómából ki kell mennie, még egy próbát tesz; a' rabszolgákat hívja segítségére 's szabadságot hirdettet ki számokra ha ügyeért harcolnának. Ezen ártalmas ígéret sem csábítja el ezeket; kéntelen kifutni, 's Rómában átkot hágy nevére.

Az illy rettenetes történeteket még eddig nem esmervén, gyötrellemmel vártam kimeneteleket, midőn Octavius csak kevés számú Senátorok által vizsgálva kísértetett. Ijedés foglalta el egész testemet, látván, hogy fija nélkül vagyom. Alig mertem ennek nevét említeni; az atyámon is a' legnagyobb nyugtalanság' jelei látszottak, midőn ő a' Római ifjuság' örömkialtásai között haza jött. Kezében még ekkor is gőzölgött fegyvere a' pártosok' véréből. A' Consul borzadozott midőn győzelmek' elbeszélését hallotta. „Óh kedves gyermekeim, így kiálta fel, örökre elvettétek utolsó reményemet is. Végképpen elenyészett az a' békesség, melly legforróbb óhajtasom célja volt. Ti megengesztelhetetlen ellenségeket csináltatok azokból, kiket én velünk öszve akartam békeltetni; 's midőn én az Isteneknek egy ártatlan győzedelemért hálákat adtam, az alatt ti azokat kegyetlenné tettétek. Vajba ok azt a' szerencsétlenséget,

mellytől félek, tőlünk elfordítanak, úgy legalább fiatal korotokat kímélvén az én fejemre térítenék.

Ezen nevezetes történet után, a' Senatus mindjárt más nap reggel pert indított Cinna ellen. Ennek véikei, elszökése, 's a' rabszolgák szabadságára hívása, igen is igazságos okot adtak a' kárhoztató ítélletre; 's a' mi a' Római szabad köztársaság' kezdetétől fogva még sohasem történt, ő nyilvánosan letétezt a' Consulságból. Helyébe Lucius Cornelius Merula, Jupiter' tulajdon papja, mind hivatala' szentségéért, mind nemes tulajdonaiért, tiszteletre méltó férjfi nevezetett ki.

Róma most csendességben van, 's részesül az olly drágán vett nyugalomban. Csak a' jövődő fogja megmutatni, ha azon emberek, kik hazájok ellen nyilván össze esküdtek, lehetnek e békességes polgárok? —

S. K. J.

10.

ARÁB KÖLTÉSNET

Mohammed előtt.

*** után.

Az Arabok a legrégibb idők óta, két az élet módra nézve éppen ellenkező Nemzetekre oszlattak, u. m. *Vándor-pásztorokra*, vagy *Beduinokra* a sivatagok'; és *telekesekre*, a városok' s faluk' lakosira. — Az utolsók már jókor polgári alkotmányaik, a szomszéd kimívelt népekkel kereskedésük, s viszonyaik által, nem alacsony polczára emelék magokat a míveltségnek; de azzal nemzeti karakterök elpalérozóda, s megváltoza; míg a távol sivatagok' lakosai, megnem győzetve semmi idegen hatalomtól, s a nagy víz nélküli sivatagok által, biztosabban tengereknél elválasztva, a többi lakott világtól őseik' erkölceit tisztán, karakteröket a maga eredetiségében tarták meg. Szabadságukat nagyobbra becsülve gazdagságnál, s nyugalomnál, a legrégibb időktől egygyes csoportokban kalandoztak az Euphrát s Nil köz'tt fekvő pusztán az Arab félszigetig. — Gazdagságok teve, jub - nyájak. Lakjaik sátorok, mellyeket mihelyt legelőre van szükségök, felszedve, feleségökkel, gyermekökkel egygyik

pusztáról a' másakra vándorolnak. — Polgári alkotmányok kicsinyt változa, az ós patriarchális igazgatási formától. — Minden törzs (Etamm) több atyafi családok' csoportja, mellynek öregjei, magok között a' legjelesebbet vezéröknek választják, ki a' többiekkel minden bajt, nyomort, egyformán megoszt. Vitézség 's vendégszeretés honni erényjeik. —

Ezen pásztoroknál a' költészet a' legrégebbsz idők óta virágza. Ós eredetökből, mellyet Nóéig' visznek föl; gazdag zavartlan nyelvökből, soha meg nem győzött szabadságokból eredett büszkeség; bár nem szép, de vad, 's nagy jelenetekkel gazdag honnjok, továbbá magányos, veszélyekkel öszve kötött útazásaik a' siyatagokban; a' törzsök közötti szüntlen hadak, azon boszszúvágy, mellyel mindenki a' maga törzsén ejtett bántalmat megboszszúlni igyekszik; az innen eredett tisztelése a' vitézségnek 's bátorságnak; mind ezen körülmények egy olly népnél, mellynek képzelme már a' honn' éghajlatja miatt is, — melly alatt él, nagyon eleven 's tüzes; a' költői szellemet nagyon jókor felkölteni, 's annak egy tulajdon arányt adni kéntelenítettek; 's azon nagy tisztelet 's becsület, mellyet az egész törzstől az nyere, ki a' hősök' tetteit, 's nemesek' erényjeit dalokban énekelé *) 's ezek

*) „Ha hajdan valamély törzsben egy Dálnok felállá,“ mond Osjuthból való Osje Ial-ed-din történetes virág kertjében „szerencse kívánatok jöttek a' más törzstől, lakomak készítették; minden ünnepélyesen felékesítették; az aszszonyok a' tamburetek' zengése alatt mentek férjeik' elébe, 's boldognak mondák azon törzst, mellyben Dálnok álla fel, ki törzstársaí' híróket, 's tettöket daljai által a' maradékra viszi.“ Ugyan ezen író így szól más helyen: „Ünnepélyes szerencse-kívánatok csak akkor tétettek, ha fő született, ha Dálnok álla fel, 's ha egy kancza nemes csiköt szüle.“ —

által a' késő maradékra áltvivé azon természeti hajlandóságnak még fennebb röptét ada.

Csaknem mind azon költemények, mellyek a' Mohammed előtti időbül hozzánk eljutának, ezen sivatagok lakosainak szüleményjei; és az elválasztott pásztor nemzet' melly akármí tekintetben alig emelé fel magát a' műveltség' első lépcsőjére, karakterét tökéletesen magokon hordják; bennök csak a' szabálytalan menet, 's a' szenvedély' 's érzés' erős kifejezése uralkodik. — Olly állapotban, millyenben ezen dalok' íróji éltek, a' szenvedélyek egész erővel hatottak. Nincs semmi, mi őket szelidítne; semmi, mi képzelőknek köröket szabhatna. Tartalom nélkül nyilvánítják ki magokat egymásnak, 's mindent a' természet' nem tettett egyszerűségével tesznek. — Érzésök mély, de erősebben is kell megindítani; 's azért festenek mindent a' legerősebb színekkel. De éppen azon körülmények, midőn a' képzet', 's szenvedély' fenn röptét olly igen előmozdíták, okozzák azt hogy ezen költemények, minden tökéletlenségök mellett is a' nyers, és míveletlen elmeszüleményeknek sok vonszó, 's némelly tulajdon szépségekkel is bírnak.

Külömbféle *tárgyat* ugyan ezen pásztorok' egyforma életmódja nem ad. Azoknak vitézségök, kik ön éltök' megvetésével védék törzs társaik' legelőjiket, 's nyájokat, idegen törzsök beütése, és támadata ellen, kik egy rokon' halálát, a' törzs megbántott becsületét megboszszi-lák; a' nemes haszon nem keresés, melly az el-tévedt vándort, mint a' szövetséges barátot éjjel és nappal, a' vendégszerető sátor alá fogadja; azon veszélyek, 's párviadalok, mellyeket a' pusztákban kóborlásokban, vagy azon kalan-

dok, mellyeket egy ifjú idegen törzsbeli kedveséért kiáll, egy szép beduin leány' kecasei, körülbelől ezen tárgyak töltik el, az Arab költemények' tartalmát. — De azt is meg kell valanunk, hogy ezen tárgyak igen költőiek. — *Előadások* egyszerű, nem mcsterkél, de eleven, 's festői. De minek is kölcsönözött czifra a' természet' magas egyszerűségének, és el nem romlott fiai' férjfiás nyelvének, melly már maga egészen kép 's érzelem? Hol érzeteket fejeznek ki, ott a' szív' nem tettett nyelvét halljuk, melly mások' szíveikben annál inkább lel bémetelt, mennél kevesebb hiú phraseologicusz czifra van reá aggatva, melly az érzeteket természetű hathatosságoktul megfosztja. Leírásaikban a' szavakkal takarosok, nem adnak egy képnek vagy rajznak többet, mint szükséges annak leírásához, megértéséhez. Képök 's hasonlatosságaik merészek, nekünk sokszor idegenek, de majd mindig találók, 's meglepők. — Sztyljök rövid, heves, 's elszaggatott. Elbeszélésekben 's leírásokban gyakran az olvasó képzelmére hagyatik, hozzá gondolni némelly körülményeket. — Nyelvöknek tulajdona mind azon ábrázoló, a' mit részint egy égő, korlátlan képzelem, részint egy az intellectuall műveltség' legalsó lépcsőjén álló Nemzet' abstract ideákban, 's ezeket jelelő kifejezésekbeni szegénysége magától várathat.

Se különbfélelőseget a' formában, se mesterséget az előrajzban ezen költeményekben várni nem lehet. — Majd mindnyájan hosszabb 's rövidebb darabok, mellyekben a' költő' érzeltei 's szenvedélyjei, éppen olly szabálytalanok, mint önmagok, 's a' legérzékisebben, 's elevebben, 's gyakran lyrai szemmel vagynak ki-

fejezve. Csupán hét nagyobb költemények, — mellyekben bizonyos egyforma tervet lehet észre venni, — maradtak reánk a' Mohammed előtti időből. Mind mért szótagokban, 's *rimelve* vagnak írva. — Minden sora egy költeménynek, rövid, vagy hosszú, oly rímmel végződik, mint az első. —

A' legszebb 's legrégebb daljait, ezen írást nem tudó népnek, mellyek közöttök szájról-szájra jövének ált, először *Abu Temán* maga is tisztelt dalnoka honnjának, egy a' legrégebb Beduin törzsből eredve; körülbelül két Századdal Mohammed előtt írta le, 's tíz könyvekben rendelé el. Az elsőnek a' *vitézség könyve*, *el-Hamásáh* című, mellytől kapott nevét az egész gyűjtemény-tartalma *dicsérő versezetek hősök-re*; a' másodiknak *gyászdalok*; a' harmadiknak *tanító versek*, 's *bölcs mondások*; negyediknek *szerelemi dalok*; ötödiknek *gunyorok*; hatodiknak *dicsérő versezetek*; a' vendégszeretésre, 's ollyakra, kik általa elhíresültek; hetediknek a' *teve'*, *kigyó'*, 's *essőzés' leírása*; nyolczadiknak a' *sivatagon való utazások* 's véle öszve kötött veszélyek' leírását, gunyorokkal ollyakra, kik rettegnek ezen veszélytől; kilenczediknek *tréfás dalok*; tizediknek *dicsérő: 's gúny versek az aszszonyokra*. — Sokat az elsőből, kevesebbet a' másodikból, 's keveseket a' harmadikból kiadta Schultens Albert *) az utolsóbikból Reiske, **) egygyet a' nyolczadikból: Jones. ***) — Itt néhányak a' legszebbekből:

*) Tóldalékul a' tőle kiadott Érpén Arab grammatikájához. Leyden 1748.

**) Hirt' Arab Anthologiájában. Jena 1774.

***) In poëseos Asiaticae comment. pag. 351. a' Lipcei kiadásban.

I.

„A' köz bátorság' érdeke“ szölli Volney *) „rég idötül ólta egy törvényt alapita meg az Arabok közt, melly szerint minden halált, a' gyilkos' vérével kell megboszszúlni; ezt Tarnak, vagy visszszonzásnak hívják. 's a' meggyilkolt' legközelbb rokonára marad, ezen elégtétet megadni. Önbecsülete annyira fenn forog, hogy minden Arabok, ha ezen boszszúlatot megnem tevé, örökre megvetik. Következésképpen minden alkalmat les, mellyben azt kielégitheti, 's ha ellenje más eset' alkalmaival vesz el, nem hiszi hogy elégtétet nyere, 's boszszúja a' közel rokonokat üldözi. Ezen gyűlölség az atyáról a' fíjára öröklök, 's csak akkor vesz ki, ha meg egyeznek, 's a' bűnöst feláldozzák, vagy a' vért, meghatározott áron marhában, vagy pénzben megveszik. — Ezenkívül nem lehet nyugalom, béke, 's szövetség, 's gyakran azon törzsök között se, mellyekhez tartoznak; „*vér van közöttünk*“ szöllnek minden esetben, 's ezen szó álhághatlan akadály.“ —

Mint áldozatja illy családharcznak ese ez is el, kinek erényjeit e' Dal magasztalja, 's egyszer'smind esését gyászolja, 's véré az ellenen fenyegeti megboszszúlni. A' költő, a' meggyilkolt' rokona.

A' völgyben a' szirt alatt nyugoszik egy, kinek véré harmat még nem nedvesité meg.“ a)

„Reám hagyott egy terhet b) 's kimulá: én terbét magamra vállalom.“

*) Reise nach Syrien und Egypten. I Theil. Seite 302.

a) Az Arabok régi ós hiedelmek szerint, azon helyre, hol egy meggyilkolt fekszik, kt még nincs megboszszúlni, harmat nem esik.

b) A' Vér-boszszú' kötelességét.

„Vérét megboszszulni fenyegetődzik nénje' fia is; vitéz, még meg nem győzött bajnok. — A' leskedő halál viperakint vést kohol a' lesekben.“

„Nehezen ese nekünk azon követség c) a' legkeményebbet itt öszve zúzható!“

„Tőlem elragadá a' sors, — a' kérelhetlen, — egy nemest, kinek vendége nem vala soha megvetve.“

„Melegítő napot a' tél' fagyában; árnyat 's frissítőt ha Siriusz égete.“ d)

„Kiszáradva volt teste — nem fősvényiségtől; e) de vizesek valának kezei. f) Bátor volt ő, 's diadalmas!“

„Tántorítlanul mené útját, míg czélnál vala; tántorítlanul mené, akárhova vezetete is az.“

„Egy mindenén eláradó essője a' vízzel tele fellegnek, ha adományokat ada; de orosz lány, melly mindent letipor, ha a' tusába omla.“

c) Atyánkfia' meggyilkolásáról.

d) Egy más költő, vendégszerető védőjét így magasztalja: „jóltévő meleg télben, frissítő nyárban, lámpa a' sötét éjjben.“

e) Hanem szünteleni kőborlásoktól a' sivatagokon. — Mídon Daher' idejében szóll Volney lap 289, néhány lovasok a' törzsökből, a' sivatag' belsejéből egész Akraig nyomáltak, ott azon csudálatot gerjeszték, mellyet közöttünk az Amerikai vadak tennének. Csudálattal nézék ezen embereket, kik sokkal kissébbek, soványabbak valának mint minden ösmeretes Beduinek; kiszott lábáikon nem láttak húst csak inakat. — Hátokat 's hasokat alig leheto megkülönböztetni.

f) Ajándékoktul mellyeket jóltévőleg oszta ki. — Olly tartományban, mellyben a' vizet annál jobban tisztelik, véle mennél jobban szükölködnek, előadásával 's képével mindig egy jótékonyt értenek. — Innen a' hasonlat egyben a' következő sorok közzül. —

„Honn a' hoszzú ruhában vállára omla a' fekete haj,
g) de száraz lábú hyena h) vala a' hadi úton.“

„Méze; úrmöse készen vala; mellyet kóstola minden.“ i)

„Maga ment az ijjedelemnek elébe; k) semini társ oldalán, csak a' csorbás Jemenei.“ l)

m) „Ifjak déiben menének el, mentek éjjen ált; 's midőn a' reg szétozlatá az árnyakat, czélnál valának.“

„Mindenki közzülök éles vágásu, mindenki ékesítve egy éles vágásuval mentenek a' villám' fényekint.“

„De amazok hoszzsan ivák az álmod, 's mi felijjeszték őket; 's ők tántorogva oszlának el.“ —

„Akkor boszzsút vevénk rajtok. Csak kevesen a' két törzsből, futának el.“

g) A' hoszzú fekete haj, az Aráboknál a' férjfiu szépség' egy fő részét teszi, a' mint a' bő, úszó ruha a' gazdag czifraságot. Az értelem tehát ez: Hoan a' békében ő egy finom erkölcsű vala, 's jól éle, hős ellenben a' tusában.

h) Ellenjeinek olly rettentő vala, mint a' kiéhezett hyena. Az Arábok' képes poézise, a' hasonlatokat többnyire olly tárgyaktól veszi, mellyek előttök a' sivatagban lakók előtt becsesek, vagy félelmesek. Innen gyakori előszámlálása a' víznek, oroszlálynak, hyénának. — Lásd ezen tárgyról Volney' utazását 298 és következő lapokon.

i) A' barát, a' szövetséges társ éle segedelmével, játékonyságával; az ellen, érzé hatalmas karját. Így szól: *Ibn Doreid*. „*Úrmös vagyok én az ellennek, de méz borral keverve annak, ki barátságomat kéri.*“

k) „*Önmaga lovagla az ijjedelmen.*“ Ezen merész metaphoráját az eredetinek nem merém kitenni a' fordításban.

l) A' Jémenei kardok, az ugy nevezett holdog Arabiából, igen jóknak tartattak. *Csorbásznak* mondja a' költő megölt barátja' kardját, hogy azzal kifejezze hogy gyakran használtatott, 's hogy gyakorlott bajnokéé vala.

m) A' költő itt egy expeditióra emlékezik, mellynek vitéz rokonja' társaságában a' Hudeleitek ellen tagja vala.

„Eltörék a' Hudeleitok lándzsáját, bizonynal! ő töre öszve az előtt a' Hudeleitokéit.“ *n)*

„Ugy ő dönté el azon durva fekvre (*lager*) *o)* melly a' teve-láb' belsejét is áltveri.“

„Ugy ő néhány reggel, ha bátorságban vélek magokat, idvezlé, 's a' tusa után prédát ragada tőlök.“

p) „Hevök leve a' Hudeleitoknak tőlem is, gyakorlott vitéstől; kit nem melegít azon viszszály, melly őket melegíti.“

„Ki lándzsáját itatni viszi, hogy szomját előltsa, 's teli torokkal igyon;“ *q)*

„Meg van nékem a' bor ismét engedve, melly tiltva volt. *r)* Csaknem hogy valaha megengedett!“

„Nyujtsd hát ide poharad Sawád! Elfáraszta a' vérboszszú!“

„Halálnak poharát nyujtánk mi a' Hudeleitoknak; zavar, szégyen valának seprőji.“

Ezek kétség kívül a' költő törzsétől marhát ragadának, s' már egy darabig elmentek. Ők a' déli hérvben elindulának, mentek az éjjen ált, a' hajnal hasadtával utólérék, midőn még bátorságban keményen alvának, 's boszszút vettek rajtuk.

n) Néhány esett el az ellenséges törzsből keze által, nem csuda, hogy végre boszszújuk áldozatja el esett.

o) A' kis, hegyes kövecsekből álló homokra.

p) Attyafia dicséretéről a' költő magáéra megy ált. —

q) Kép, mellyel az Arab költők gyakran élnek. — Igy szól egy más, ki kedvesét arról teszi bizonyossá, hogy a' harcz morajban is rólla gondolkozik. —

„Róllad gondolkozok én ha lándzsák recsegnék közöttünk, ha az erős barnák az (ellen' lándzsáji) rajtunk oltják el szomjokat.“ Milly fennség e' durva nép' mívében!

r) A' költő egy az Araboknál Mohammed ideje előtti köz fogadalmat (*Selübbe*) teve, nem inni addig bort, míg megnem boszszúlja rokonja' halálát. —

„Hyenák örülnek a' meggyilkoltaknak. Lásd mint mutatja a' Sakall nékik vigyorogva fogait!“

„Ölyvök, sasok rohannak hozzájok, nehezek a' dög-től, a' holt testekre omlanak s) nem bírta felemelkedni!“

II.

Gyász-Dal egy hős ifjúra.

A' hang szelídebb, mérséklettebb, mint az előttiben.

„Lassan permetező eső hűljön azon halomra, melly Arib' csontjait fedi.“ t)

„Gazdag esésekben, vesse az esővel gazdag felleg a' földre le, 's áltnedvesült föld rejtse el gyomrában habjait!“

„Minden halandók közzül egy sem pótolhatja ki az ifjú' helyét, ki gyám vala a' védelem' napján,“

„Ha az ellenség' rohanása ellent állást kívánna, ha mindenkit a' teher lenyoma.“ —

„Sokszor megragadád te erős karral a' rettentő bajnokot, ki merészebben tárnada meg mint az orosz lány az erdő sűrűjében.“

„Meggzelidítéd, hogy akarva megtevé a' törvényt, 's téged hajthatólag követe!“

„Valóban ez éle. Ó tudá, hogy ha a' halottak' tár-sa lész, tetteit fogják beszélleni!“

III.

Ezen Dal' költője fogva marada vissza Mekkában, midőn azon Karaván, mellyben volt kedvese, Jeménbe

t) Ezen képpel a' megölttek' sokasága adatik elő. E' kép teli kifejezésre illik az, mi fellyebb a' d) alatti jegyzetben mondódott.

d) Olly kívány, mellyel közönségesen hősileg elestek' sír-halmaikat szokás vala idvezelni.

viszsa tért. Mondja azon éjjel, mellyben elment, ál-
mában megjelené, leírja az az álmodott elvállást, 's
igéri hogy a' lánczok között, mellyeket ugy látszik,
érette hord, híve marad. —

„**A'** Jeménbe menő vándorok' oldalánál repüle forró
ohajtozásom hozzád, mi alatt testem meglánczolva Mek-
kában feküdt.“

„Akkor bélépél te, csudálkozék az éjj-látványon!
— a' tömlőcz róstély' ajtaján.“

„Közlebb jővél hozzám, idvezlél, élj boldogul —
mondád; 's midón elválál, csaknem éltem is elrepüle.“

„De semmi sem tántoríthatand meg, nem rendit-
meg semmi félelem a' haláltól.“

„A' ti fenyegetéseitek engem nem ijjesztnek! Erőt
's batorságot érzek a' lánczok között is.“

„De ohajtozást, hév szerelmet érzek hozzád, mint
azon napokban, midón szabad valék!“

IV.

*Dicsérő Dal egy hősré rokonjától, kit tevék-
kel ajándékoza meg.*

„**A'** hív rokonnak, Malek' fiának, nyujtom e' dalo-
mat.“

„Hogy örüljön a' törzs gyűlésében, mint ő megör-
vendeztete engem nemes Arakot u) legelő tevékkel.“

„Soha ha a' leg nehézbb omol is reá, nyitja ki szá-
ját panaszra. Teli nagy tervekkel mindég járatlan, ve-
szélyes ösvényen jár.“

u) Egy a' csere galagonyához (*Crataegus oxyacantha* Linn.)
hason nővérny, a' tevék' kedvencz élleme.

„Reggel egy víz nélküli pusztán, egy másba estve!
Társ nélkül, védelem nélkül megy elébe az ijjedelmek-
nek.“

„A' szélnek akárhonnan jöjjön is, futása szét om-
lott viharával siett elébe.“

„Bevarja szemeit az álom; akkor védjei a' bátor-
ság, 's vigyázat állnak oldalánál.“

„Ők védői az éles kard' vágási ellen.“

De ha ellenje' csontjára vágja kardját, fénylenek
akkor fogai a' mosolygó halálnak.“

„Néki a' kietlen sivatagokon való kóborlás a' legé-
desbb társaságnak látszik. Oda megy ő, hová az egy-
másba fűzött csillagok' anyja x) vezérli.“

V.

A' költő' kedvese elakara tőle vállalni, mert mondák
hogy mérészsége miatt csak hamar özvegy lesz. Ez a'
körülmény alkalmat ad neki, dicsérni bátorságát y) 's
azon rettenthetetlenséget, mellyel szembe száll a' ha-
lállal.

„**A**zt mondják neki: azt ne válaszd férjül, az első
kardnak, mellyel találkozik, van határozva.“

„Határozatlan tántorog ő, fél azon merésztől, ki ső-
tétségbe z) leplezi bé magát, megfosztatni.“

„Megfosztatni azon férjtől, kit ritkán les meg az
álom, kinek semmi gondja, mint megboszszerűni rokon-
jai' vérért, vagy feketére burkoltakra bukkani.“

x) Az az a' csillagos ég, melly a' sivatagokban mint a' ten-
geren gyakran útmutatóul szolgál az egygyes vándornak.

y) Itt a' bátorság alatt a' német Muth, a' franczia Coura-
ge értendő. Nyelvünk e'béli szegénysége itt is érezhető.

z) Ki sötét éjjelen rettenthetetlen vándorolja ált egyedül a'
sivatag vadonokat.

„Vele kezdődik a' tusa, ki törzse' vitézsége hírét meg akarja szerzeni; de néki egy új ellent-előlni, új hírt nem szerez.“

„Soha se gyűjt ő élelmet, csak hogy ismét elosz-sza, bár oldalbordái kiállanak, 's béle öszszefonóyadt.“

„A' vadon' állatinal hál, hogy hozzá szelidüljenek. Soha se zavartatnak általa a' legelőbül el.“

„Ők ösmerik a' férjfit, ki nem gondol a' vad' vadá-szásával. Tudnának emberekként hízelkedni valóban! néki hízelkednének.“

„De szüntelen nyílt mezőn, vagy lesben háborúsko-dik ő az emberekkel, öregségéig.“

„De ki mindég ellenséggel vív tusát, annak végre a' halál' térén kell fekvhelyet lenni.“

„Még is azoknak, kik gazdagok tevékkel, némelly bút okoz, ha nyomát meglelik, légyen maga egyedül, vagy kísérve társak által.“

„De bár meddig éljek, — még is egyszer a' halál-nak, fényesen ragyogó kardjára bukkanok.“

VI.

Dicsérő versezet, a' költő' társaira, midőn egy ellenséges beütést vissza vertek.

„Éltemet adnám oda, 's mivel jobbam bir, oly bajno-kokért, kik mit tőlök reméllék, beteljesíték.“

„Oly bajnokokért, — kiket a' különböző halál meg-nem izzaszt, midőn kereke a' vért osztogató tusá-nak, karikában forog.“

„Kik roszzat nem jóval, durvaságot nem szelídség-gel viszzszonoznak.“

„Kiknek erejük nem kopik el, bár azt a' tusa' tüze mindég rosdásítja.“

„Csapásokkal, mellyek egygyesíték ezerféle képeit
a' halálnak, védik ők Wakba' bátor határait.“

„Igy verék vissza az ellen' leütését, 's dühöt düh-
hel gyógyítanak meg.“

„Nem nyugodt virányokon táboroznak nyájaikkal;
nem békés téreken!“

VII.

*Gyász-Dal, a' költő', vitéz, 's nemes lelkű ba-
rátja' halálára.*

„Irigylem az eltemettek' sorsát, mert Said a' sirok'
népei között lakozik.“

„Ó töllem elragadtata, mert ellenjeim' sokak.
Senkit hasonlót hozzá hívhatok már segélyemre.“

„Úgy állok hát, mint kinek kezéből ki van ütve a'
kard, kire már a' vérszomjas boszszuálló hegye omlik.“

„Midőn menénk látni a' beteget, ah! akkor ki-
elégíte minket a' szomorúság' étkeivel, a' legmélyebb,
tompítóbb bánattal.“

„Elválánk kebelünkben a' bú' kelő magvával: le-
omló könyűkkel áztatik az.“ *)

„Midőn jövének osztolni, az örökséggel lelénk
kincseit gazdagon osztott adományoknak, 's nagy tet-
teknek.“

„Mély csendből hallánk erre szavát! Derék szó-
nok, a' nélkül hogy beszélne!“

VIII.

*Egy nemtelen atya' nemtelenebb fia a' költő'
becsületét, szitkokkal sérté meg. Ezért é' Dal-
ban fenyítetik meg.*

„Valóban! többre nézem magam', mert az alacsony
lelkű ember előtt gyűlöletes vagyok.“

*) Olvashatánk é' egy Claren' vagy Schilling' regényeikben illy festést? kételkedem.

„Fősvények 's nyúlszívűek gaznak tartanak, 's ezeknek csak a' nemes gaz.“

„Észre vész engem egy közzülök, sebtén elfordítja szemét, mintha nem ösmérne.“

„Szorosnak tevém néki a' földet. Előtte az egy kelepcczének látszik.“

„Hát mindenki, kinek atyja fősvény, vagy nyúlszívű vala, gyűlöl nagy fényű férjfiat?“

„Nyugtalanságot szerez néki, ha atyjáról beszélnek; de nyugodt marad, ha nemesek ragalmaztatnak.“

„De nem védhetnek semmiféle sátorok, az ellen' beütésétől nem lesz semmi törzs híres, 's csak lándzsás, 's fegyveres csoportok által!“

IX.

Leírása egy éjji esőnek.

„**A**z álom futá szemem', 's fekete országról-országra vonuló fellegek, fényes villámokat zárva magokba, meghoszszíták az éjt.“

„Fekete, felszított víztül részeg fellegek a' szomjas földet azzal megajándékozni, melly után soká hijában epedett.“

„Siket morajjal, siketen mormogó tevékként vonúla el a' fellegsereg a' sivatagon.“

„A' Libanon *) tetejéhez hasonlíta, fehér tetője az egymásra torlott fellegeknek.“

„Most a' Hadramánti **) szelek szélt úzik azokat, 's az elritkultakból gyöngéd eső permétez-le.“

„Tiszta, fehér vizet, fejéret mint tiszta tej, hagyának hátra.“

*) Mély hóval befedve messzse a' távolyan ragyog.

**) Egy a' délibb földjei közzül az Arab felszigetnek.

„Megtermékenyíték a' csaknem elszáradt csemeték' gyökeiket.“

„De ott megint lassan egymásra torlott felleg száll fel, hasonló a' tehertől lenyomott, elfáradott tevéhez, melly fáradozva emelkedik fel a' mély homokbul.“ —

X.

Anákreoni Dal.

„**V**íg lakomák, egy részegítő pohár, egy nemes teve, melly bátor léptekkel viszi ált a' szerelemben elrészegültet ringatva a' mély völgyön.“

„Leányt, fejért mint márvány, a' sátorok' belsejébe rejtve, selyem pongyolán áltvetett lepelben.“

„Bóvség, bátor nyugalom, 's a' hárfa' kedves hangjai.“

„Ezek az élet' édjei. Az ember a' sors játéka, 's forgandó a' sors.“

„Bóvséget, szükségét, bút, örömet, végre egy sors várja. Mi az életet éldeli, az a' halál birtoka!“ *) —

S. Patak. Apr. 1834.

Kazinczy Gábor,
Tagja az ifjú egyesületnek.

*) E' csekély töredékében is a' képteli poézisnek, a' durvaság alatt, mennyi báj 's kellem legyen elrejtve, mindenki látja. — Adják az egek, támadjon honnfi, ki a' nagyobbakat is, ha nem az eredetiből, de legalább egy Hammer, Bopp, Chezy után tegye honnja' nyelvére ált, melly talán az illy szaggatott sztylre, legalkalmasabb mindeu nyelvek között. —

11.

Nem csupán az elme élesítésre, hanem a' köz haszonra készítettett Mérés-tudománya.

Ex a' régiekről mostaniakra általmaradott névvel Geometriának hívatik, melly név földmérést jelent; azonban ezen Tudományban nem a' földmérése taníttatik, hanem inkább a' földön lévő dolgoknak széjje, hossza, méjje, lapja, ürege vagy mérője; és így illyen neveket érdemel: *Longi-plani-solido-metria*.

Legelső Nemzet, mellynél ez használtatott, az Egyiptusi Nemzet, mellyet a' szükség vitt ennek feltalálására; mert mikor a' Nilus' vize kiáradásával az ő szántó földeiket béöntené, iszappal barázdáikat bétöltené, nem tudhattak szántó földeiket a' másokétól megkülömböztetni, míg ezen Tudomány segítségével száraz időkhben földeiket fel nem mérték. A' Görögök' elsőbb tudósai nálók tanulták ezt meg, 's ugy vitték által Görög-országba; a' Milésiai Thales, Pythagorás 's mások. — Thales találta fel azon állatásokat, mellyek az; Euklides munkája' első könyvének, 5-dik 15-dik 16-dik számai alatt vagynak; és a' negyedik könyvben, 2-dik 3-dik 4-dik 5-dik számok alatt olvastatnak. Szinte azon időben élve Pythagorás is, maga elméjének ereje által találta fel az ugyan Euklides első könyvében, 32-dik 44-dik 47-dik 48-dik számok alatt lévő állatásokat, — ugyan ő méregette fel

a' merő mérésről szóló Tudományban, (Solidometriában) előforduló öt egyenlő oldalú testeket. Az Aristoteles bizonyítása szerint Anaxagoras egész Geometriát írt; — írt Hyppokrates is. — Pláto ezen Tudománynak kulcsát, az állítás igazságának eredetiig való kibontakozását (Analysisist) feltalálta; a' maga oskolája ujtaja' szemöldökére ezt íratta: Senki ide Geometria' tudása nélkül bé ne lépjen. — Írt ezen Tudomány' állatásiról Arkhitas is; ki annyira is ment, hogy fából repülő galambot csinálna, melly találmánybul származott a' Daedalus mestersége. — Leon is írt ezen Tudományról, 's a' közönséges élet' hasznaira szabogatta. — A' Gnidusi Endoxius mind azokat, mellyek az Euklides 5-dik könyvében vagynak, magátul feltalálta, írt egész Geometriát is, de szárazon adta azt elő, az élet' hasznaira való szabogatis nélkül. Megmutatgatta a' már ez előtt Platótúl próbáltatott Konus' háromféle felvágásából származott figuráknak természetét 's tulajdonságait. — Olly becshen volt ebben az időben a' Geometria, hogy a' ki azt nem tudta, a' philosophia' tanulására sem bocsáttatott: — innen lett az, hogy midőn egy ifjú kérné Xenokratest, hogy venné fel őt tanítványai közzé; azzal utasította el magától: Lóduly ifjú, mert nincsenek philosophiai füleid. — Már ez időben Euklides állott elő, ki az előtte élt 's vele egy idejű Tudósoknak munkáit látta, megvizsgálta, össze szedte, 's készítette a' még ma is meglévő szép munkáját. Meg van hasonlóképpen Kononnak a' Konus háromféle vágásából származott figurákat előadó munkája; — meg van Menelausnak, a' tökéletes kereksgű testnek (sphaerának) felső lapján, képzelettel kivágott háromszegű figurákrul készült munkája.

Ma több, bővebb és tökéletesebb munkákat találunk ezen Tudományról: Kártésznál, Lalandénál, Bernoullinál, Frisnél, Kheilnél, Belidornál, Mauppertuisnál,

Eylernél, Karstennél, Hennertnél, Boskovicznál, Kästnernél, Wolfaál, Meczbournál és Takvetnél.

Mire mehetett volna idővel, ha tovább élhetett volna ama híres Páskálius nevű ifjú, ki 12 esztendőskorában magára, minden tanító nélkül Euklidesnek 16 alátásit, olly renddel, mint ennek könyvébe vagynak, feltalálta?

Tárgya a' mérés Tudományának minden kiterjedés; melly hol a' lineákban: széjben, hosszban, méjben; hol a' lapokban, hol a' testek' üregében, mérőjében fordul elő; az honnan a' mérés' Tudománya három részekből áll: első szól a' lineáknak, hosszúnak, széjnek, méjnek méréséről: ez hossz-mérés (Longi-metria), második a' lapok' méréséről: e' lap-mérés (plani-metria), harmadik a' testek' ürege, mérője méréséről: e' mérő-mérés (solidometria).

Különböző utakat és módokat gondoltanak ki a' Tudósok a' mérésben; ki rövidebbet, ki hosszabbat, ki együgyűt, ki mesterségest, ki világosabbat, ki homályosabbat; mert némellyek az ABC betűvel élnek a' mérés' felszámításában; mások az Arabs számokkal, mások lineákkal, mások hosszú sorú Logikai okoskodásokkal (syllogismusokkal), a' természet pedig mindennek egy; tiszta, világos okot adott, a' mellett alván, rövid a' megbizonyítás.

A' mérés állatásinak, igazságának is megmutatására, ezen Tudomáynak különböző neveit gondolták ki; kik csupán csak a' figurák' mutogatása mellett futtatják az elmét, és csak theoriát tanítanak; kik az élet' közönséges hasznaira is szabogattják a' mérést, és praxist gyakorolnak; kik csak az egyenes lapokat méregetik, az az: a' plana superficieseket; kik a' horgas lapokat veszik fel, az az a' sphaera superficiesseit.

Vagyon haszna a' Mérés - tudományának a' közön-
 séges életnek minden nemében: a' földművelésben, az
 építésben, a' kézi-mesterségekben, a' bányász-mester-
 ségben, a' testek' természetéről szőlő Tudományban,
 a' látás vagy nézés' Tudományában, a' felbonczolás' Tu-
 dományában; a' festésben, rajzolásban, és a' metszésben.

Nem minden ember született mérőnek, hanem csak
 az, ki a' természettől ép, tiszta, megvilágosítottatott el-
 mét kapott; józan okoskodással bír, fontos és egyenes
 ítéletet nyert, magassan járó képzeletivel messzre eljut-
 hat; a' figyelmetességet fogva tartja, éles és serény bé-
 látásu.

Hibáztak 's hibáznak azok, kik ezt a' Tudományt,
 csak elme élesítésre 's csak képzelet' felsekítettésre va-
 lónak mondogatják; holott ez az életnek minden nemé-
 ben, mint egy szükségben segítő eszköz, ugy gondol-
 tathatik.

Törvényei a' mérésnek, mellyekhez a' mérő' mun-
 kálkodását, mint regulákhoz szabogathatja, azok; mel-
 lyeket a' mennyiségről szőlő értekezésemben másutt elő-
 adtam.

Az eszközök, mellyekkel a' mérésben élni szok-
 tunk, sokak, könnyen szerezhethők: ilyenek a' ezirka-
 lom (circinus), ennek két szárai vagynak; egyik egy
 pontban megerősítettetik, a' másik azon pont körül, kü-
 rül forog; ezzel csináltatik az egész fél, 's negyed rész
 kerület, vagy abroncs; ezzel mérettetik a' hosszs, széj,
 méj, ezzel a' linea, ezzel a' távolság; ezzel méretik ki
 a' lineának 4-ed 10-ed része 's a' t. ezzel csináltatik a'
 lineának két, három, négy annyija 's a' t. — A' men-
 nyiség' lineája (mathematica linea), melly igen apró
 részekre vagyon felszámítva; melly a' mérni való line-
 ákhoz lévén szabva; megmutatja annak 3-dik 5-dik 10-
 dik részét 's a' t. — A' mejjékes kettős linea (paralle-

lae lineae), melly egymástól egyarányu távolságra lévő, de öszveköttetett két lineákból áll; ennek segítségével mérettelnek meg a' mejjékes oldalú lapok; ez által csináltatnak mejjékes oldalú figurák. Egyenes állást mérő, L betűhez hasonló eszköz (norma), melly áll két egyenes, de egyenes szegeletet formáló módra öszveköttetett lineákból; ezzel méretik meg az egyenes szögelet, az egyenes szögeletet csináló linea; ezzel csináltatik az egyenes szegeletet magában tartó háromszegű, 's négyszegű figura. — A' kerület vagy abroncs (circulus), annak fele (semicirculus), vagy negyed része (quadrans), melly szegelet mérőnek is hívatik (goniometricum), ennek segítségével csináltatik akármelly szegelet, 's mérettetik meg az, mellyet két linea egymásra lett hajlásokkal csinálnak. — A' lánccz vagy kötél, ölekre méretve megjegyztetve; mellyel a' távolléteknek hosszát, széjjét, bányáknak, kutáknak, folyóknak, tengereknek méjjét, tornyoknak magasságát szokták megmérni. — A' páltzátskák vagy karók, mellyek látható távolságra a' földbe szurattatva a' távollétel, vagy nagyság' felmérését segítik. — Mérő, könnyen hordoztatható asztalka, melly a' magasabb hegyeknek tetejire, földszinével egyenlőleg helyheztetve arra szolgál, hogy azon a' távol lévő, de már megjegyztetett 's látható tárgyak magok fekvések szerint lerajzoltathassanak: itt segít a' néző, hosszú látást segítő eszköz (instrumentum dioptricum), ez az asztalkához vagyon srófolva.

A' Mérés - tudományban előforduló mértékek ezek: a' legkissebb képzelhető mennyiség, a' linea; 10 linea egy újj vagy hüvejk, 10 újj egy láb, 5 láb egy lépés, 10 láb egy öl, 4000 lépés egy mértföld, 15 mértföld egy grádus.

A' szegeletek' mérésére a' legkissebb mérték a' perzentés (scrupulus), nagyobb a' másod minuta, nagyobb

az első minuta; ilyen 60 egy grádus, az egész kerület 360 grádus; négy egyenes szegelet' mértéke, fél kerület 180 grádus, két egyenes szegelet mértékei, negyed rész kerület 90 grádus, egy egyenes szegelet' mértéke. — A' buta szegelet nagyobb az egyenesnél, és így több 90 grádusnál; az hegyes szegelet kisebb az egyenesnél, és így kevesebb 90 grádusnál.

Első része a' Mérés-tudományának.

Ez a' hosszsznak, széjnek 's méjnek mérését adja elő: ez áll a' lineák' mérésében. A' linea eredetét veszi a' ponttól (punctum). A' mennyiség' pontja, csak képzelésbeli pont, nem a' természetben lévő (physicum); ennek sem hossza, sem méjje, sem széjje nincsen; nincsenek semmi részei. Hogy bajos ilyen pontot képzelni; az a' mi vastag, testi érzésünktől a' testi dolgok' szemlélésétől vagon; de ezektől elszakasztva, a' mennyiség' részetlen pontjáról való képzelés nem lehetetlenség. — Több pontoknak sorából lesz a' lineá, ha a' pontok' sora egyenes egy felé sem hajló úton megy, lesz az egyenes linea (recta), mellyben úgy vagynak a' pontok helyheztetve, hogy akármellyik pontról nézettelve, a' középsők nem láttatnak; és így a' végsők eltakarják a' középsőket, ez az ilyen linea a' két feltétetett pontok közt húzatott több lineák közt a' legrövidebb; ez az a' linea, melly ha egy kipallérozott, minden pontjaiban a' föld színétől egyenlő távolságra fekvő lapra helyheztetetnék, az ő minden pontjai a' lapnak pontjait az egész sorban érintenék. — Ha a' pontok a' sor' kezdetétől fogva az egyenes úttól minduntalan távoznak, lesz a' horgas linea (curva), e' már két ugyan azon pontok közt hosszabb az egyenesnél; akár czirkalommal, akár mennyiség' lineájával megmértethetik; mert nagyobb helyet foglal ő, mint az egyenes. — Van elegyes linea

(mixta), mellynek pontjainak sora, hol az egyenes, hol az elhajlott útát követi. — Ugyan csak mind a' horgas, mind az elegyes lineák, ha igen apró, végetlenül elosztatott részekre oszlanak; apró egyenes lineákká válnak.

A' lineáknak a' magok állások vagy helyheztetésökhez képest sok nevei vagynak: a' víz vagy föld' felső színével megegyező állásu linea a' (horizontális), ilyen a' víz és föld' színén gondolatott linea; ilyen az asztalok, ládák' felső lapjain gondolatott lineák 's a' t.

Az egyenes állásu linea (perpendicularis), ilyen a' kerteleteket tartó karók, sasfák állásának lineája az asztal, széklábak' állásának lineája; a' magásról lejjövő nehéz test utjának lineája, 's a' t.

A' meghajlott linea (obliqua), ilyen a' hegyek oldalainak, meredékeknek lapjain gondolatott lineák, a' kert támaszokon képzelt lineák, 's a' t.

A' figura vagy lap üreget meghatározó linea (latus) oldalnak mondatik.

A' figura vagy lap' alsó zsámolya, mellyen az állani vagy fekünni gondolatik, ez (básisnak) hivatik.

A' figura lap' tetejéről a' zsámolyra egyenesen nyúló, vagy erről amarra felemelkedő egyenes linea; magasságnak neveztetik, (altitudo).

A' kerületben vagy abroncsban, az azt keresztül vágó linea, éppen annak közepin keresztül menve (diameter). Ennek fele a' közép ponttól fogva, az abroncs' határáig, küllő (radius). Az abroncs' egyik szélső pontjától fogva, az általellenben lévő más szélső pontig, de nem közép ponton keresztül húzatott linea; az abroncs' hurja (chorda).

A' mejjékes egymástól minden pontban egyarányu távolságra lévő lineák (parallelák), ilyenek az asztaloknak, ládák' szélső párkányainak lineái; az utak-

nak, barázdáknak, egymás által ellenébe lévő lineái
's a' t.

Az egyenesnél kisebb szegeletet beszorító lineák,
össze hajlók (convergentes.)

Az egyenesnél nagyobb szegeletet beszorító lineák,
széjjelnyulók (divergentes.)

Az egyenes szegeletet beszorító lineák, egymásra
egyenesek (perpendicularares.)

A' szegelet (angulus), az egyenes szegelet (rectus),
a' buta szegelet egyenesnél nagyobb (obliquus), vagy
obtusus), a' hegyes szegelet, egyenesnél kisebb (acu-
tus.)

A' lineákból lesz a' lap (superficies), az egyenes
a' horgasokból horgas; az elegendő lineákból elegendő lap
származik.

A' lap áll a' széjnek minden pontjaira egymás mel-
lé, egymást érő hosszs lineákból húzatva; vagy a' hosz-
nak minden pontjaira a' széjből.

E szerént a' lap áll annyi hosszslineákból, a' hány
pontyai vagynak a' széjnek; vagy annyi széj-lineákból,
a' hány pontyai vagynak a' hoszsnak, de minden méj
vagy vastagság nélkül.

Alapokból leszsz a' merő vagy test (Solidum v.
corpus), melly úgy származik, ha több lapok egymásra
halmoztatni gondoltatnak, mind addig, míg egy bizonyos
méjjet vagy vastagságot formálnak; az honnan a' merőt
kitsináló részek három rendbeliek, hosszs, széj, méjj
lineák. — A lineának csak hossza vala, a' lapnak hosz-
za és széjje; de a' merőnek vagy testnek, hossza, széjje,
méjje vagyon, — a' méjj magasságnak is mondatik.

Vagynak rendes vagy egyenlő merők, mellyeknek
lapjai egymáshoz egyenlők, vagy legalább által-ellenben
fekvő lapjai egyenlők.

Vagynak rendetlenek, vagy egyenetlenek; mellyeknek lapjai egyenetlenek vagy egymáshoz nem egyenlők.

Vagynak egyenes lapokkal felkészült merők; vagynak horgas, domboru lapokkal, vagy ki vagy behorgadtokkal készültek. (*circularia, Sphaerica convexa, concava.*)

Vagynak az őket ki tsináló részeken képzelt figurákról elneveztetett merők; (*a'* koczka,) (*cubus, v. cubicum,*) mellynek hat egymáshoz egyenlő oldal lapjai vagynak; millyen az ugy nevezett játékbeli koczka, némelly kaszten, némelly láda. 's a' t.

A' hat mellékes oldal-lapokkal készült merő (*parallelepipedum,*) mellynek két két által-ellenben lévő oldal-lapjai egyenlők; millyenek sok szekrények, szűszékok, hombárok, ládák, kasztenek. 's a' t.

Ismét a' hat mellékes oldal-lapokkal készült merő (*prisma quadrangulare,*) mellynek négy egymással által-ellenben lévő négyszegű lapjai egymáshoz egyenlők; két vég négyszegű lapjai is egyenlők; millyenek a' mester gerendák, a' kő kémények, némelly kő oszlopok. 's a' t.

Az öt mellékes oldal lapokkal készült merő (*prisma triangulare,*) mellynek három négy négy szegű lapjai egymáshoz egyenlők; két vég három szegű lapjai is egyenlők: millyenek a' sir-bantok, koporsó fedelek, koporsó fedelek' formájára rakatott ágyu golyobisok 's a' t.

A' hegyesen végződő négy oldal lapokkal készült merő (*pyramis,*) mellynek három, három három szegű oldal lapjai egymáshoz egyenlők; a' 's árnolya három egyenlő oldalú lap. — Illyenek sok ékek, hasító szegek, gajhók, csákányok, némelly fejszék. 's a' t.

Vagynak ilyen pyramisok négy, hat, nyolcz oldal lapokra is készítve a' magas tornyok' fedelezetiben.

A' domboru egy lapbul álló merő (Sphaera, v. globus) mellynek felső egész lapjának minden pontyai a' belső közép ponttul egyarányu távolságra vagynak; mellyhez hasonlót igyekezett formálni a' mesterség az ágyu golyóbisokban; nem külömben az oskolákban tanítás-végett mutogattni szokott papirosbul, tsinált eget 's mi földünket képzeltető laptakban; mert a' természet a' magához mindenütt egyenlő kerekdekségtől hol kevésben, hol nagyobbban szereti eltávozni, mint láttyuk a' gyümölcsök' domboruságában, melly függ a' beléjük dolgozó külömböző erőknék munkálkodásától.

A' domboru három lapokbul készült merő (cylinder), mellynek hosszan nyuló oldal lapjának minden szélső pontyai, a' közepin egyenesen lebotsátva képzelt lineának pontyaitól rendre egyenlő távolságra vagynak; 's a' két vég lapjai tökéletes abroncs formát mutatnak, illyenek a' melegítő szobákban a' fűtőknek nagyobb része; a' néző-csők (tubusok) az üveg kondérok, az hordóknak nagy része. 's a' t.

A' hegyes két lapokbul készült merő, melly süvegnek mondattathatik (conus), ennek szél oldala fenn, egy ponton kezdődik, lejjebb mind untalan nagyobb nagyobb abroncsokbul rakódik; míg a' fenék abroncs legnagyobbnak marad; illyenek a' nádínéz süveg; némelly tornyok' fedele, a' folyókban a' kerengő örvény; de a' melly megfordulva, a' hegyivel a' folyó fenekin vagyon, illyen a' tetejít kivéve a' Só-bánya' aknája; mert itt a' süvegnek, conusnak tetejít elvágva lehet gondolni, minthogy nem egy ponton kezdődik.

A' lapok figuráknak formájába öltöznek; lássuk hát a' lapokat figurák' formájában is.

Nem elég a' figura' magyarázására azt mondani: hogy az oldalokkal békerített helyet, vagy üreget téssen; hanem inkább lineával, vagy lineákkal kihatároztatott

helynek mondhatni; mert a' mennyiség lineájának is (mathematica lineának) vagyon figurája; pedig csak egy lineából áll; a' V betűnek is, és a' normának, melly egy L betűhöz hasonló, vagyon figurája; pedig csak két lineából állanak, az abroncs is egy lineából; a' fél abroncs kettőből; még is figurák.

A' legegyszerűbb figura az abroncs: melly úgy származik, ha a' czirkalomnak egyik szára egy pontba szúratik, a' másik szára pedig körül forgattatik, míg oda tér vissza, az honnan elindult. — Illyen figurája van közel a' folyók csepjeinek; a' gyümölcsöknek is közelítő ehhez; a' mi földünknek-is; az égi testeknekis; de sok mesterség műveinek is; csebreknek, kádaknak, hordók'nak fekekeinek 's a' t.

Más figura a' három oldalú és három szegeletű figura, itt vagy három egyenlő oldalak köttetnek egybe; 's leszsz az egyenlő három oldalú figura (triangulum æquilaterum); vagy két egyenlő oldalak köttetnek egybe harmadik egyenetlennel; 's leszsz a' két egyenlő száru figura (triangulum æquicrurum v. Isosceles); vagy három egyenetlen oldalak köttetnek egybe; 's leszsz az egyenetlen oldalú figura (triangulum scalenum.)

A' szegeletekről is veszen ez különböző neveket; mert ha egy szegelet benne a' három közzül egyenes (rectus), leszsz a' triangulum rectangulum; egyenes szegeletet bíró három oldalú figura. Ha egy szegelet benne buta, leszsz a' buta szegeletet bíró három oldalú figura (triangulum obtusangulum.) — Ha mind a' három szegelet hegyes: leszsz a' hegyes szegeleteket bíró három oldalú figura (triangulum acutangulum.) Illyen három oldalú figurákat láthatni a' sírhantoknak két végein; a' koporsó fedélnek két végein, a' házok fedeleinek két végein 's a' t.

Más figura a' négy oldalú és négy szegeletű (quadilaterum & quadriangulum; quadrangulum); ebben ha négy oldalak egyenlők és négy egyenlő szegeletre köttetnek egybe, leszsz a' négy szeg figura (quadratum.) — Ha a' négy oldalak között a' két két által-ellenben lévő egyenlők, és mind egyenes szegeletekre köttettek egybe; leszsz az egyenes szegű (rectangulum quadrangulum v. Rhombus.) Ha a' négy oldalak között, a' két által-ellenben lévő ugyan egyenlők; de a' szegeletek, mellyeket egybeköttetésökkel tsináltak vagy buták, vagy hegyesek; leszsz a' buta figura. (Rhomboides.) Ha végre sem a' négy oldalak nem egyenlők, sem a' szegeletek; leszsz az egyenetlen figura (altera parte longius.) Illyeneket láthatni a' Házi fa nagyobb eszközök felső oldal és alsó lapjain, a' kö-ház' falain, a' szoba' felső 's alsó padlásain, a' házak fedelének oldalain. 's a' t.

Végre vagynak öt, hat, nyolcz, tíz 's több oldalú figurák (pentagonum, hexagonum etc.) mellyek ugyan annyi szegeleteket is csinálnak, 's vagy egyenlők 's rendesek, oldalai és szegeletei; vagy egyenetlenek, a' millyeneket lehet ritkán találni, mind a' természet' munkáiban, az ásványokban, mind a' mestérség' műveiben.

Már mind az említett hosszszat, széjjet, méjjet jelentő 's több lineáknak, mind a' mondott figurák oldalainak; mind a' lapoknak, mind a' mérőknek előadásában ez a' természetes rend; hogy megmutattassék, miképpen keljen mindeniket formálni, írni, csinálni, hogy keljen kissébbet, egyenlőt, nagyobbbat készíteni, hogy keljen azoknak részeket venni, mellyek légyenek mind azoknak karakterei, tulajdonsági, minémű természet jön ki azokból, 's végre hogy keljen mind azokat fel is mérni.

Ne gondollya pedig valaki, hogy az eddig élt Tudósok között csak egy is lett volna, ki ezeknek min-

den tulajdonságait kimentette volna természetökkel egybe, csak közelített ahhoz mindenik, de egész tökéletességre még nem vihette, a' jövő idő még sokakat fel találtathat.

Két különböző utakat követtek eddig elé a' mérők ebben a' Tudományban 's ennek előadásában; ki az egyenes oldalu figurákon kezdette, és így annak előadásában, megmutatásában, méregetésében az abroncsot vette fel segítő eszközül; ki az horgas oldalu figurákat, abroncsokat vette fel először is, mellyeknek tulajdonságainak előadásában, az egyenes oldalu figurák' segítségével élt; melly jele annak, hogy a' természet ezeket szorossan egybe is kötötte, 's nem különböznek egymástól annyira, mint közönségesen vélekednek.

Én pedig a' legegyszerűbb figurán, az abroncson kezdem ezen Tudomány' előadását; mert az a' legegyszerűbb, 's legtökéletesebbnek látszó figura; a' természet is ezt adta majd minden testeknek, folyóknak, keményeknek, élőállatok testének, annak részeinek, plántáknak, élő fáknak, azoknak részeinek, levelének, virágjának, gyümölcsének, még az ásványoknak is nagy részének, 's a' csepegéseknek. 's a' t. — A mint az emberi test' részeinek egymáshoz 's az egészhez bizonyos ki csinált mérteke (proportiója) vagon a' természetben, lévén a' hüvelyknek kétszer vett karimája akkora, mint a' kar nyelének a' bognál lévő karimája; e' kétszer véve akkora, mint a' nyak' karimája, ez is kétszer véve akkora, mint a' deréknek karimája; ugy az élő fáknak gyengébb ágainak karimája, az időssebbekéhez, ezeknek a' derekhoz, törzsök karimájához kimért mekkoraságok vagon; mellyből az élőfáknak élet idejek kora is kibozattathatik.

Mivelhogy pedig az abroncs 's több figurák előadásában, méregetésében a' lineák' segítségével élünk; hol

az egyenesen álló, hol a' föld 's víz' színével egyenlőleg fekvő; hol a' mejjékes lineákkal; majd három oldalú, négy egyenlő oldalú, négy mejjékesen fekvő oldalú figurákkal; elébb szükségesnek látom a' lineák 's lapok' csinálásáról, méregetéséről némelly állításokat feltenni. Ilyenek lesznek e' következők:

Húzz egy lineát akár az asztalon, akár a' jegyző-táblán, akár a' papiroson, akár a' föld' színén: Erre eljutsz, ha veszed a' mennyiség' lineáját (mathematica lineát), 's azt a' helyhez szabogatod, az hol a' lineát kell huzni, 's azon lineának mellette, húzzál a' jegyző eszközzel egy lineát; ha a' mennyiség' lineája linea, ez is melly mellette vagyon húzva, linea leszén.

Húzz föld 's víz' színével egyenlőleg fekvő lineát: erre állítsd asztalodat, azon jegyző tábládat, papiroso-dat, föld 's víz' színével egyenlőleg, 's húzz azon jegyző-eszközöddel lineát, e' leszén föld 's víz' színével egyenlőleg fekvő linea; mert ha az asztal, jegyző-tábla 's papiros, föld 's víz' színével egyenlőleg fekszenek, a' rajtok húzott linea is olyan fekvésű leszén.

Megadatván egy linea, húzz arra fejről le, vagy emelj felfelé egyenes szegeletet csináló lineát; erre vedd elé a' normát, egyenes szegeletet mutató eszközt, annak alsó részét szabogasd a' fekvő lineára, 's fel-felé nyuló oldala mellett a' jegyző eszközzel húzz alá, vagy emelj fel más lineát 's meg leszén az egyenes szegeletet csináló két linea; mert ha a' norma' eszköze egyenes szegeletet formált, a' tőled készítettett két lineák is olyat csinálnak.

Húzz két mejjékes egymástól egyarányu távolságra fekvő lineákat, vagy ha az egyik linea megadatott, arra mást szintén olyan mejjékest; erre vedd elé a' két mejjékes lineák' eszközét, szabogasd a' két lineák' pontyaihoz anaak pontyait; vagy ha egy linea adatott volt

tott volt meg; a' másikat húzzad jegyző eszközöddel, a' mejjékes lineák eszközének másik lineája pontjai mellett; — vagy a' megadatott lineának két végeiről, 's közepiről emeljfel egyarányu egyenes szegeleteket csináló lineákat a' norma' segítségével; 's azon lineáknak felső pontjain húzz lineát végig a' megadatott linea másának, 's meglesz a' kívánt két mejjékes linea, mert mind a' mejjékes lineák' eszközével meg egyeznek, mind az egyikre felemeltetett egyenes szegeleteket csináló lineák' egyenlősége, a' két lineáknak egymástól egyenlő távolságát bizonyítja.

Húzz egy megadatott lineára mást meghajlottat, akár hegyes, akár buta szegeletet csinálót; erre vedd a' normát, annak egyik oldalát, szabogasd a' megadatott lineára, a' másik oldalán túl a' jegyző eszközzel eresze a' linea pontjára egy lineát, e' lesz a' buta szegeletet csináló meghajlott linea; mert egyenesnél, az az: a' normánál nagyobb; ismét a' norma' fennálló oldalán, innen eresze a' megadatott linea' azon pontjára más lineát; e' lesz a' hegyes szegeletet csináló meghajlott linea; mert egyenesnél, az az: a' normánál kisebb.

Mérjed meg a' megadatott lineát; erre vedd a' czirkalmot, annak egyik szárát szúrjad a' megadatott linea' egyik végső pontjába; a' másik szárát addig nyissad, míg a' megadatott linea másik végső pontját éri, lesz a' megadatott linea' mértéke a' czirkalom szárainak kinyílása között; melly apróbb felszámálható részekben mennyit tégyen abból megtudhatod; ha czirkalom' szárai közt való nyílást a' mennyiség' apróbb részekre számított lineájára (mathematica lineára) szabod, a' hol megláthatod, a' két szár' kinyílása között, hány apró hajszálnyi lineák, vagy nagyobb részek, az az: ujjak, hüvelykek vagynak.

Csinálj a' megadatott lineához egyenlőt, vagy nagyobb, vagy kisebbet; erre vegyed a' czirkalmot, mérd meg a' megadatott lineát annak két végső pontjára helyheztetvén a' czirkalom' két szárait; ezt a' szárak' ki nyilását, mint mértéket, tedd a' táblára, vagy papirosodra, 's a' két végső pontok közt, húzz lineát, az egyenlő lesz a' megadatotthoz; mert mind a' kettőnek egyenlő mértéke vagyon; — ha a' megadatottnál nagyobb akarsz csinálni; nyisd ki a' czirkalom' szárait nagyobbban, 's annak pontjai közt húzz lineát; e' nagyobb lesz a' megadatottnál; mert nagyobb a' mértéke. — Ha a' megadatottnál kisebbet akarsz csinálni, szorítsd a' czirkalom' szárait öszvébb, hogy kisebb legyen a' nyilás, 's a' szorosabb nyilás között húzz lineát; e' kisebb lesz a' megadatottnál; mert a' mértéke is kisebb; mivel a' mértéke mind ezeknek a' czirkalom szárjai közt való nyilás.

Csinálj a' megadatott lineához két akkorát, négy akkorát 's a' t. vedd a' czirkalmot, mérd meg az adott lineát; ezt a' mértéket töldd a' megadatott végéhez, mind annyiszor, a' hánykorát akarsz vagy kell csinálni; meg lesz a' két akkora 's a' t. mert mind annyiszor szaporodik ugyan azon mérték.

Vegyed a' megadatott lineának felit, negyed, nyolczad részit 's a' t. erre vedd ismét a' czirkalmot; oszd el azzal a' megadatott lineát két, négy, nyolcz 's a' t. részekre egyenlően; meg van a' fél, negyed, nyolczad rész 's a' t. lineá; mert mind azoknak mértéke a' czirkalom szárainak akkora kinyílása.

Négy egymáshoz mérseklett lineákat (proportiót) csinálni; azokat öszveadni, kihúzni, sokszorozni, elosztani.

Egymáshoz mérseklett lineáknak sorát (progressiót) csinálni; — úgy azokból végetlen sort formálni; ezeket summázni, felszámítani. — Ezek 's ezekhez hasonló kér-

dések a' magassabban járó mennyiség' Tudományához (sublimior mathesis) tartoznak.

Ha linea lineával sokszoroztatik, az az : a' hosszs linea annyiszor vétetik, a' hány pontja vagyon a' széj lineának; vagy a' széj linea annyiszor vétetik, a' hány pontja vagyon a' hosszs lineának; lesz a' lap' származása.

Itt is vagynak néhány kidolgozni való állatási igazságok, mint :

Egy megadatott laphoz egyenlőt, nagyobb, kisebbet formálni; erre vegyed a' megadatott lap' hosszát a' czirkalommal megmérve; jegyezd azt papirosodra, vagy tábládra; vedd a' széjét is a' szerint, 's jegyezd fel, e' kettő egymással sokszorozva, avagy annyiszor véve a' hosszát a' hány pont van a' széjben, vagy annyiszor véve a' széjet, hány pont van a' hoszban, megadja az egyenlő lapot; mert egyenlőkből egyenlő lesz, mivel mind a' hosszs, mind a' széj, mind a' két lapokban egyenlő; már pedig ezeknek egymással való sokszorozásokból lesz a' lap. — Ha nagyobb lapot akarsz csinálni a' megadatottnál, végy a' czirkalommal a' megadatott lapnak hosszánál nagyobb, megmaradván a' széjnek megadatott mértéke; vagy végy ugyan a' czirkalommal nagyobb széjet a' megadatottnál, megmaradván a' hosznak mértéke; vagy vegyed mind a' hosznak, mind a' széjnek nagyobb mértékét, mint a' mellyek adátak; sokszorozd mindenik esetben a' hosszát a' széjjel, vagy a' széjjet a' hosszal, lesz a' nagyobb lap; mert nagyobbakból nagyobb származik, és vagy a' hosszs, vagy a' széj; vagy mind a' kettő nagyobb lévén, a' mi azoknak egymással való sokszorozásokból lesz, az is nagyobb lesz.

Ha a' megadatottnál kisebb lapot akarsz formálni; végy a' czirkalommal a' megadatott hosznál, vagy széj-

nél, vagy mind a' kettőnél kisebb mértékűt, 's azokat sokszorozd egymással, lesz a' kisebb lap; mert kisebbekből kisebb lesz, 's vagy a' hossz, vagy a' széj, vagy mind a' kettő kisebb lévén, a' lap is, melly azoknak egymással való sokszorozásokból származik, kisebb lesz.

Csinálj fél akkora lapot, mint a' megadatott; erre vegyed a' czirkalommal a' megadatott lapnak hosszának felit, megmaradván a' széjnek megadatott mértéke; — vagy vegyed a' széjnek felit, megmaradván a' hosznak mértéke; a' fél hosszát az egész széjjel, vagy a' fél széjjet, az egész hosszal sokszorozd, 's léssen a' fél akkora lap, mint a' melly adatott volt, mert a' hossz fél annyiszor vétetvéa, mint a' hány pontjai vagynak a' hosznak, az is a' mi ezeknek egymással való sokszorozásokból származik, fél akkora léssen.

Ezek szerint csinálhatod a' megadatott lapnak, negyed, nyolczad 's a' t. részét.

Ha két akkora lapot akarsz csinálni, mint a' megadatott; vegyed vagy a' hosznak két akkoráját, meghagyván a' széjjet; vagy a' széjnek két akkoráját, meghagyván a' hosszát; sokszorozd a' hosszát a' széjjel, 's lesz a' két akkora lap; mert két akkora hosznak pontjaira két annyi széj, lineák, vagy két akkora széjnek pontjaira, két annyi hossz lineák húzattatnak; már pedig ezeknek egymással való sokszorozásából származik a' lap.

Csinálj négy akkora lapot, mint a' megadatott, vagy az adatottnak quadrátumát; erre vegyed mind a' megadatott hosznak két akkoráját; mind a' megadatott széjnek két akkoráját, sokszorozd azokat egymással, lesz a' négy akkora lap, mert mind a' két akkora hossz lineá' pontjaira, két annyi széj lineák; mind a' két akkora széj lineá' pontjaira két annyi hossz lineák húzattathatnak,

már pedig ezekből lesz a' lap, kétszer két annyiból négy annyi.

A' lapnak többszörét vagy nagyobb korát csinálni; azokban négy közt mérséklést, proportiót; többek közt hosszú sort (progressiót); végetlen sort (infinitumot); az egésznek egymáshoz való mérésekből származott hijjánosságot; integralis és differentialis calculust; a' lapoknak gyökereit, radixait; az ezekkel való munkálkodás' módját; a' radixoknak őszveadását, kihuzását, sokszorozását, elosztását 's a' t. mind ezeket előadni, magyarázni, világosítani, kidolgozni; a' felsőbbi mennyiség 'Tudomány' (sublimior mathesis) dolga. — Látni való hogy ezekben még többre is mehet a' világ! nem ért hát véget.

A' lapok' mérésén fundáltatik a' gazdaság' nagy része, szántó földeknek, széna réteknek, erdőknek mennyisége' felvetése, az azokbul vejendő haszon' felszámítása; az atyafiságos törvényes elosztás' minéműsége 's a' t.

Ezeket előadván, hozzá kezdek a' legegyszerűbb figurához az abroncshoz és annak csinálásához, részeinek felméréséhez.

Megadatván egy pont, körülette abroncs kerületet csinálni: erre vegyed a' czirkalmot, annak egyik szárát szúrd a' megadatott pontba, a' más szárával akármelly kinyílásra, rakj körül pontokat, az az: csinálj horgas kerületet, míglen a' czirkalom forduló vagy kerülő szára oda tér vissza, az honnan elindult; meg van az abroncs' kerülete; mert ezen kerületnek minden pontja a' megadatott közép ponttul egyarányu távolságra vagyon, melly távolság a' czirkalom két szárainak egymástól való elnyílásából származott; e' pedig az abroncs kerület' természete.

Ha nagyobb abroncs kerületet akarsz csinálni; ugyan azon megadatott pontba állítsd meg a' czirkalom' egyik

szárát, a' más szárát nagyobb távolságra nyisd meg, 's forgasd a' megadatott pont körül, lesz a' nagyobb abroncs kerület; mert annak pontjai kerületének a' közép ponttul mindenütt egyarányu távolságra vagynak; de nagyobb távolságra.

Ha kisebb abroncs kerületet akarsz csinálni a' megadatott pont körül; a' czirkalom' egyik szárát ismét az adatott pontba helyheztetvén, a' más szárának kisebb kinyilásával, keríts az adatott pont körül abroncs kerületet, ez kisebb kerület lesz; mert kisebb távolságra lesznek a' kerület' pontjai a' közép ponttul.

Ha több egy közép pontot tartó kerületeket akarsz csinálni; arra vegyed a' czirkalmot, annak egyik szárát szúrd a' megadatott pontba; a' másikat néhányszor, a' hányszor akarod különböző nagyságú nyilással kerítsd az adatott pont körül; lesznek több kerületek azon egy közép pont körül (concentricus circulusok), mert mindenik kerületének pontjai különböző távolságra esnek a' közép ponttul, melly különböző távolságot a' czirkalom két szárának különböző nagyságra lett kinyilása csinált.

Egy megadatott abroncs kerülethez egyenlőt csinálni. Erre mérd meg czirkalommal a' megadatott kerületben a' közép pontnak az abroncs kerületétől való távolságát, a' czirkalom szárainak akkora kinyilásával, az egyik szárt egy felvétetett pontban megerősítvén, a' más szárával csinálj a' körül kerületet; ez a' kerület egyenlő nagyságu lesz a' megadatott abroncs kerülethez; mert a' közép ponttul, mind a' kettőben a' kerület pontjai egyenlő távolságra esnek; mert a' czirkalom szárainak mind a' kettő csinálásában egyenlő kinyilása volt.

Fél abroncs kerületet csinálni. Erre végy egy pontot, melly közép pont helyett szolgáljon; ahhoz helyheztetvén a' mennyiség' lineáját; annak mellette jegyző esz-

közze, húzz egyenes lineát; ezt oszd el a' czirkalommal két egyenlő részre, a' középső két részt megválasztó pontba megszárván a' czirkalom' egyik szarát, a' másik szarát kinyitván, helyheztesd a' húzott 's két részre osztott lineát egyik végére; onnan a' linea felett csinálj kerületet, 's nyujtsd a' linea által-ellenben lévő másik végéig; lesz a' fél abroncs kerület, mert a' közép ponton keresztül húzatott 's két egyenlő részekre osztott linea, az abroncs kerületet középben keresztül vágó linea (diameter), melly az egész abroncs kerületet két egyenlő részekre szokta osztani; és itt fél kerület maradt.

.Negyed rész abroncs kerületet csinálni. Erre végy egy pontot, melly legyen az abroncs kerületnek közép pontja: azon pontbul húzz víz színével egyenlőleg fekvő lineát, a' mennyiség lineája mellett a' jegyző eszközzel, erre fektessd a' normának alsó lineáját, a' norma másik fennálló egyenes szegeletet csináló oldala mellett felfelé húzz más lineát a' norma' szegeletiből, melly az abroncs kerület közép pontjánál lészen; a' czirkalommal mind a' két húzott lineákat, mérd egyenlőre ezen két egyenlő lineák' két végeit, kösd egybe abroncs kerülettel a' czirkalom' segítségével; lesz a' negyed rész abroncs kerület; mert ha két a' közép ponton keresztül menő, egy más a' közép pontban egyenes szegeletekre keresztül vágó, a' kerület' végső pontjánál kezdődő, 's által-ellenben lévő végső pontig nyúló lineák az abroncs kerületit négy egyenlő részre osztja; azon két keresztül vágóknak (diametereknek), két fele, az az: a' két küllők, a' magok végeig közt a' kerületnek negyed részét formálják.

Már a' mint az egész abroncs kerülethez egyenlőt csinálánk; fennebb lehet a' félhez, és negyed rész ke-

rülethez is egyenlőket csinálni, a' csak most előadott módok szerint, az említett eszközökkel.

Két akkora, négy akkora 's a' t. abroncs kerületeket csinálni, mint a' megadatott kerület; ez a' lapok' mérése Tudományában (planimetriában) fordul elő.

A' kerületnek horgas részeit az egyenes lineákhoz méregetni, számítani; a' kerület horgassának a' Tangens egyenességéhez való közelítését méregetni; a' Diameternek az abroncs kerületéhez való mérését, 's mennyiségét kitalálni 's a' t. ezek a' fennebbjáró mennyiség Tudományához (sublimior mathesishez) tartoznak.

A' fennebbiek szerint csináltathatnak, a' sűrű kemenczék, só aknák fenekeinek kerületi 's a' t.

Megadotván az abroncs kerület, annak közép pontját kitalálni. Erre húzz benn az abroncs kerületben a' kerület' egyik pontjától fogva az általellenben lévő kerület pontig, két egyenlő egymást keresztül vágó, a' kerületet két két egyenlő részekre osztó lineákat: ott lesz a' közép pont, az hol a' két egyenlő lineák egymást keresztül vágják; mert midőn a' két nagy lineák egyenlők; a' keresztül vágás' pontjától fogva a' kerületig nyúló fél fél lineák is egyenlők; ezek a' fél lineák, a' kerület' küllői; az a' pont pedig, mellyből a' küllők húzattatnak, a' közép pont. — Vagy írj bé a' kerületbe belől négy egyenlő oldalú egy figurát (quadratumot), elosztván a' kerületet négy egyenlő részekre a' czirkalommal, 's az elosztás' pontjait egyenesen húzott lineákkal egybekötvén, melly lineák most mind benn esnek a' kerületben; ezen négy egyenlő oldalú figurának ellenben lévő szegéletiről húzz két lineákat, mellyek a' figurát két részekre osztják, és egymást keresztül vágják; a' keresztül vágás' pontjába lesz a' kerület' közép pontja; mert itt is a' lineáknak az elvágás' pontjától a' kerületig nyúló részei, küllői a' kerületnek, 's egyenlők lévén, az elvágás' pont-

ja, az honnan a' kerületig húzattattak; a' kerület' közép pontja lészen. —

Vagy oszd el ismét a' kerületet négy egyenlő részekre; mindenik osztálynak a' kerületen a' középső pontját keresd ki czirkalommal; azon kerület' közép pontjaira a' mennyiség lineája mellett húzz egyenes lineákat a' kerületen kívül, mellyek a' kerületet érintők (tangensek) lesznek; ezeket a' czirkalommal egyenlökké mérvén, hogy négy egyenlő oldalú figura (quadratum) legyen a' kerület körül formálva; ezen figurának ellenben lévő szegeleiteiről, húzz két az egész figurát kétfelé vágó, keresztül vágó lineákat (diagonálisokat), az hol ezen lineák egymást keresztül vágják, azon pont lesz a' kerület' közép pontja; mert itt is a' lineáknak elvágott részei a' közbe elvágott ponttal a' kerületig megmérve egyenlők és küllők lesznek; a' melly pontbul pedig a' küllők húzatnak, az a' kerület' közép pontja.

Vagy oszszad a' kerületet három egyenlő részekre; az elosztás' pontjait kösd egybe egyenes lineákkal benn a' kerületben húzattakkal; ekkor a' kerületben benn írsz egy három oldalú figurát (triangulum aequilaterumot), mellynek mind az három oldala egymáshoz egyenlők; ezen oldalakra a' szegeletek' tetejéből bocsáss a' norma' segítségével egyenes szegeleteket formáló lineákat (perpendicularisokat), az hol ezen perpendicularisok egymással találkoznak, ott lesz a' kerület' közép pontja; mert ott is a' három perpendicularisok, három egyenlő lineák lévén, három küllőket formálnak; az a' pont pedig, mellyből három 's több küllők húzattatnak a' kerületre, a' kerület' közép pontja. — Vagy felvén itt előre, a' mit ezután meg is bizonyítunk, hogy a' rendes vagy egyenlő oldalú hat oldalos figurának (regulare Hexagonumnak) egyik-egyik oldala egyenlő a' kerület' küllőjéhez; az abroncsnak kerületét oszd el hat egyenlő részekre, az

elosztás' pontjait kösd egybe egyenes lineákkal **be** kerületen, 's formálódik benn a' kerületben a' hat **e** lő oldalú hat oldalos figura (ha a' kerület pontjainak elosztását kívül a' kerületen húzott lineákkal kötőve, azon lineák érintők, tangensek lévén a' kerület' szükség, hogy egyenlőkre vágattassanak vagy osztanak a' czirkalommal; és ekkor lesz az hat **eg** oldalú figura, körül írva a' kerület körül), már a' oldalú figurának egyik-egyik oldala akkora lévén, a' küllő; vedd azok közül egynek a' mértékét; a' mértékkel húzz minden szegeletből befelé lineát az hol ezen egyenlő lineák öszvetalálkoznak, **ot** a' kerület' közép pontja; mert azon pontbul többegyenlő lineák, vagy küllők húzattattak a' kerületre. —

Vagy vegyed a' normát, 's annak szegeletit heztesd a' kerület' valamely pontjára; a' norma **k** dalainak két végső pontjait kösd egybe egy lineával a' lineát, oszd két egyenlő részekre; ez az **elo** pontja lesz a' kerület' közép pontja; mert abból a' kerületre egyenlő lineák és küllők húzattattak. —

Vagy húzz a' kerületben benn akármely lineát oszszad két egyenlő részekre; az osztás' pontjáról **e** fel két maga körül egyenes szegeleteket csinálól **l** (perpendicularist); ezen perpendicularisban leszen a' kerület' közép pontja; mellyből a' kerületre több egyenlő lineák, küllők húzattatnak.

A' kerület' közép pontja' kitalálása igazságán daltatik a' makhinás játszóknak abeli cselekedete, egy hegyes tőr' hegyin egy poharat megállít 's tántat; a' biliárdozó páczikájával az elefánt csont golyoson, annak domborúságára olly ütést tészten, mellynek közép pontján keresztül menni gondoltatik 's a

Ha az abroncs' kerületin két egymástul távól pontok vétetnek fel, az a' linea, melly azon pont

egybe köti, egészszen benn esik a' kerületben; mert arra a' két felvétetett 's egybeköttetett pontok közt eső valamely pontjául a' kerületnek húzattathatik benn a' kerületben egyenes linea.

Mind nagyobbak-nagyobbak azok a' benn a' kerületben húzatott lineák, mellyek a' kerületnek távolabb meg távolabb egymástul eső pontjait kötik egybe; mert a' kerületet nagyobb meg nagyobb részekre osztják.

Mind kisebbek-kisebbségek azok a' benn a' kerületben húzatott lineák, mellyek a' kerületnek egymáshoz közelebb közelebb eső pontjait kötik egybe; mert a' kerületet kisebb-kisebbségek részekre osztják.

Legnagyobb az a' benn eső linea, melly a' kerületnek legtávolabb eső két pontjait köti egybe; mert ez legnagyobb részekre osztja a' kerületet.

Illyen legnagyobb linea csak egy húzattathatik a' kerületben.

Ez a' közép ponton megyen keresztül. —

Ez az melly diameternek, az egész kerületet keresztül vágónak, két egyenlő részekre osztónak mondatik.

A' Diameteren sem alól, sem felül nem húzattathatik benn két egymáshoz egyenlő linea egy felől, mert mennél közelebb eső pontjait kötik egybe a' kerületnek, annál kisebbek; mennél távolabb esőket, annál nagyobbak.

Csak két felől, a' Diameteren alól és felül húzattathatnak egyenlők; de csak két két egymáshoz egyenlők, mellyek a' diametertől egyarányu meszszeségre vagnak; vagy mellyek a' legnagyobbttul egyarányu távolságra vagnak; vagy a' mellyeknek a' közép ponttul való távolságok' mértéke, melly a' közép pontból reájok húzatott, maga körül két egyenlő szegeletet formáló linea; egyenlő.

Ha az abroncs kerületnek csak egy pontját éri a' húzott linea, ez a' linea nem esik benn a' kerületben; egészszen künn esik, 's a' kerület érintőjének (tangensének) neveztetik; mert erre a' közép pontbul csak egy küllő húzattathatik; a' melly több lineák onnan reája húzattatnak, a' kerületet mind keresztül vágják, azon kívül nyulnak, és így a' küllónél mind nagyobbak.

Ha az abroncs' kerületin belől a' közép ponton kívül felvészesz egy pontot, abból különböző lineákat húzz a' kerületre; azoknak a' lineáknak mérései így esnek: a' felvett pontbul a' kerületnek belső felire húzott lineák között mindeniknél egyenkint felvéve, nagyobb lesz az, melly a' kerület' közép pontján keresztül megyen; mert ha a' közép pontbul elébb a' közelebbi linea kerületig nyuló végire, azután a' többeknek is végire egy linea, melly mindenütt küllő lesz, húzatik; ott egy három oldalú figura származik, mellynek egygyik oldala a' megmérni való linea, a' második a' csak most húzatott küllő; az harmadik a' legnagyobbnak mondatott közép ponton keresztül menő lineának felső része, melly vagyon a' közép pont és felvétellett pont között, a' három oldalú figurának két oldalai egygyütt véve, nagyobbak az harmadik oldalnál; de azon három oldalú figurában a' két oldal, az az: a' küllő, és a' közép ponton keresztül menőnek felső darabja egygyütt véve akkora, mint az egész a' közép ponton keresztül menő linea; tehát ez is egyedül nagyobb a' három oldalú figurának harmadik oldalánál, az az: a' megmérni valónál.

Igy lehet megmutatni, hogy azon a' közép ponton keresztül menő linea, a' többeknél is, mellyek a' felvett pontbul húzattattak, egyenkint felvéve, mindeniknél nagyobb.

Megfordítva is igaz: hogy ha a' kerületben benn a' közép ponton kívül egy pont vétetik fel, 's abból a' ke-

rületre belől különböző lineák húzatnak, azok közül mindenik egyenkint véve, kissebb a' közép ponton keresztül menőnél.

Igy lehet megmutatni azt is, hogy azon húzatott különböző lineák között, legkissebb a' közép ponton keresztül menőnek az a' darabocskja része, mely a' közép pont, és a' felvétetett pont között esik.

Ha ugyan azon a' kerületben felvétetett pontbul különböző lineák húzattatnak a' kerület' belsőire, azok közül az a' nagyobb, mely a' legnagyobbhoz közelebb vagyon; erre végy fel két egymás mellett húzatott lineákat a' legnagyobbban kívül; mind a' kettőnek végire a' kerület' pontjáig húzz a' közép pontbul küllőket; ott két három oldalú figura származik, mellyeknek zsámolyjai a' megmérni való lineák; de ezen három oldalú figurákban, mellyeknek két két oldalai egyiké a' másikéhoz egyenlők; ezen két két egyenlő oldalak közibe szorítatott szegeletek közt nagyobb a' közelebbi három oldalú figura' szegelete, mint a' távolabbié; mert az ezt magában foglalja; tehát a' nagyobb szegelet' ellenebe fekvő zsámoly is nagyobb, a' pedig az a' lineá, mely a' legnagyobbhoz közelebb vagyon.

Igy lehet megmutatni a' többekről is, hogy mindenkor nagyobb a' nagyobbhoz közelebb való.

Mind ezek pedig azt tészik, hogy nagyobb a' közép ponton keresztül menőhez közelebb eső lineá a' távolabb esőnél.

Ez is annyit téssen, hogy mindenkor nagyobb a' diameterhez és annak darabjához közelebb eső.

Megfordítva is igaz lészen, hogy azon felvétetett pontbul húzatott lineák közül mindenkor kissebb lesz az, mely a' nagyobbtul távolabb vagyon. — Kissebb az, mely a' közép ponton keresztül menőtül távolabb vagyon. — Kissebb az, mely a' diametertől, 's annak da-

rabjától távolabb legyen. — Legkisebb az, melly azoktól legtávolabb legyen.

Azon felvétetett pontbul a' kerületnek azon egy felére, két egymáshoz egyenlő lineák nem húzattathatnak; mert ha a' közép ponton keresztül menőhez közelebb lévők nagyobbak, és az attól távol lévők kisebbek, úgy két egyenlő egy felől nem lehet.

De lehet két felől, jobbról 's balról húzva; mert mind a' két felől egyenlő okok lesznek.

Azonban két felül is csak két két egyenlők húzattathatnak, nem többek; mert csak kettőnek kettőnek lehetnek egyenlő okai.

Két felől húzva azon két lineák lesznek egymáshoz egyenlők; mellyek a' legnagyobbtól, az az: a' közép ponton keresztül menőtől egyenlő távolságra esnek; ezen egyenlő távolságot megmutatja a' reájok a' közép pontból bocsátott linea, melly rajtok álva, két felől egyenlő szegületet csinál, az az: a' linea perpendicularis; melly a' közép ponttól távollételnek mértéke.

Ha az abroncs kerületin kívül, felyül, oldalfélt, akárhol felvétetik egy pont, 's abból különböző lineák húzattatnak a' kerületre, sőt azt keresztül is vágják, 's elnyúlnak a' kerület' belső karimájáig általellenben; azok közzül a' lineák közzül nagyobb az, melly a' közép ponton keresztül megyen, mint a' mellette húzatott linea; mert ha a' közép pontbul ezen mellette lévőtt lineának két a' kerület karimáját érő végeire két küllők húzatnak; ott formálódik egy három oldalú figura, mellynek két oldala a' két küllő, az harmadik a' zsámoly, melly a' közép ponton keresztül menőnek mellette húzatott; azon két oldal, az az: a' két küllő, akkora, mint a' közép ponton keresztül menő linea; de ugyan az a' két oldal egygyütt véve nagyobb az harmadiknál a' há-

rom oldalú figurában, az az: a' számolynál; tehát a' közép ponton keresztül menő is nagyobb annál.

Igy mutatódik meg, hogy a' közép ponton keresztül menő nagyobb a' többeknél is mindeniknél egyenként véve, mellyek a' kerületen kívül felvett pontbul húzattatnak, a' kerület karimáján keresztül az alsó karimára.

És így mind azon lineák között, mellyek a' felvétetett pontbul húzattatnak legnagyobb a' közép ponton keresztül menő lineák.

Megfordítva is igazak ezek az állítási igazságok; hogy minden lineák, mellyek a' felvett pontbul húzattatnak, de a' közép ponton nem mennek keresztül; egyenként véve kisebbek a' közép ponton keresztül menőnél.

És ezek között az a' legkisebb, melly a' közép ponton keresztül menőtől legtávolabb vagy; mert a' fennebbi mód szerint mutathatik meg, hogy az egyenként véve a' többieknél, mindeniknél kisebb.

Nem különben mutatódik meg, hogy a' felvett pontbul húzattott lineáknak, a' kerület' karimáján kívül esett részei közt, legkisebb a' legnagyobb, az az: a' közép ponton keresztül menőnek künn esett része; a' több mellette lévők ennél egyenként véve, mind nagyobb; vagy ez azoknál mindeniknél kisebb.

Továbbá azon lineák között legnagyobb az, melly a' közép ponton keresztül menőtől legtávolabb esik, melly a' kerület' karimáját csak érinti, és arra tangens — mert a' fennebbi mód szerint mutatódik meg, hogy az a' többieknél mindeniknél egyenként véve nagyobb, és így legnagyobb.

Nem lehet pedig a' felvétetett pontbul egy felől, akár jobb, akár bal felől, két egymáshoz egyenlő lineákat húzni; sem a' kerület' karimájáig, sem azon keresztül nyújtva; mert ha a' közép ponton keresztül menőhez

küzelebb lévőek nagyobbak a' távolabb lévőknél, mivel a' belőlek 's küllőkből formáltatott három oldalú figurákban nagyobb nagyobb szegelet ellenébe feszült lineákat mutatnak; 's viszont hasonló okbul a' távolabb lévőek kisebbek a' küzelebb lévőknél; ezekből kijön, hogy egy felől két egyenlő lineák nem húzattathatnak.

De húzattathatnak két egyenlők a' közép ponton keresztül menő mellett két felől. És csak kettő húzattathatik egymáshoz egyenlő, nem több; azok is csupán azok lesznek, mellyek a' közép ponton keresztül menőtől egyarányu távolságra esnek, és e' szerént a' hány egyarányu távolságot lehet venni a' közép ponton keresztül menőtől, annyi pár egyenlő lineák húzattathatnak két felől, ezeknek egyenlőségüket megmutathatni, a' közép pontbul reájok húzatott küllőkből; belőlek formáltatott három oldalú figuráknak egyenlőségekből.

Ha az abroncs kerületben egy nem a' közép ponton keresztül vonatott lineát más, melly a' közép ponton keresztül húzatott, perpendiculáris vágja keresztül; azt két egyenlő részekre vágja; mert a' ketté vágott lineának, két végire húzatván két küllők a' közép pontbul, ott két egyenlő három oldalú figurák származnak, mellyeknek oldalai egymáshoz egyenlők lesznek, és így a' kétfelé vágatott lineának két felei, mint az három oldalú figurának zsámolyjai egyenlők lesznek; és így két egyenlő részekre vágatott a' lineá a' perpendiculáris által.

Megfordítva is igaz, hogy ha az abroncs kerületben egy nem a' közép ponton keresztül húzott lineát, más, melly a' közép ponton keresztül húzatott, két egyenlő részekre osztotta, ez az elosztó lineá, a' másra perpendiculáris lesz; mert hasonló módon két három oldalú egyenlő figurák formáltatván, a' keresztül vágó lineá azokban két maga mellett egyenlő szegeleteket csinál, és így ő maga perpendiculáris lesz.

Az ellenkező esetekben, ha a' benn húzatott lineát más nem perpendiculáris vágja keresztül; nem vágja két egyenlő részekre — és ha nem vágja két egyenlő részekre, nem is lesz reá perpendiculáris; mert az ott formáltatott három oldalú figurák nem lesznek egymáshoz egyenlők; 's azoknak részei, oldalai és szegeletei sem lesznek egymáshoz egyenlők.

Ha az abroncs' kerülete, karimája, czirkalommal három egyenlő részekre osztatik, 's az osztály pontok lineával öszveköttetnek, származik olyan három oldalú figura, mellynek mind a' három oldalai egymáshoz egyenlők (triangulum aequilaterum), mert mind a' három oldalnak mértéke ugyan azon egy.

Ha a' kerület' karimája, három részekre osztatik ugyan, de csak két rész osztály lesz egymáshoz egyenlő; a' harmadik azoknál vagy nagyobb, vagy kisebb, 's az osztály pontok lineákkal egybeköttetnek, származik olyan három oldalú figura, mellynek két a' számmolyon álló oldalai egymáshoz egyenlők lesznek, de a' számmoly azokhoz nem egyenlő; ez triangulum aequicrurum, vagy Isosceles; mert ebben csak két oldalnak mértéke egyenlő.

Ha a' kerület' karimája három nem egyenlő részekre osztatik, 's a' pontok lineákkal öszveköttetnek, lesz az az három oldalú figura, melly scalenumnak mondatik; mellynek oldalai nem egyenlők egymáshoz; mert mértékek sem egyenlő.

Lehet illyen három oldalú figurákat az abroncs kerületben úgy is csinálni, hogy azoknak tető szegeletek a' közép pontra, a' számmolyokon fekvő két szegeletek a' karimára essék.

Ha az abroncs kerületben egy három egyenlő oldalú figura aequilaterum, úgy csináltatik, hogy annak tető szegeletje a' közép pontban határozódjék, 's azon tető szegeletje a' közép pontban határozódjék, 's azon tető szegeletje a' közép pontban határozódjék, 's azon tető szegeletje a' közép pontban határozódjék.

törül perpendiculáris bocsáttatik le a' zsámolyra; az a' perpendiculáris a' tető szegületet két egyenlő részekre osztja; mert ott a' perpendiculáris két három oldalú figurákat formált, mellyek minden részeikbe egymáshoz egyenlők; és így azokban a' tető szegületek is egyenlők egymáshoz.

Ugyan ezen figurában a' tetőről lebocsátott perpendiculáris a' zsámoly lineát is két egyenlő részekre osztja; mellynek oka hasonlóképpen az ott formáltatott két egyenlő három oldalú figurákból 's azoknak minden egyenlő részeiből jön ki.

Ugyan ezen figurában, a' tetőről lebocsátott perpendiculáris, az egész nagy három oldalú figurát két mindenekben egyenlő három oldalú figurákra osztja; mert azoknak minden részeik, oldalai; szegületeik; lapjaik is egymáshoz egyenlők.

Hasonló állatási igazságokat találunk, ha az abroncs kerületben két egyenlő oldalú három szegületű figura, aequicrurum vagy Isosceles formáltatik, a' közép pontba helyezettett tetejével: itt is a' tető szegületből lebocsátott perpendiculáris a' zsámolyra nyúlván, egyenlő tető szegületeket, egyenlő zsámolyokat, 's két egész egyenlő három oldalú figurákat csinál; a' fennebb előadott okokból.

Ellenkező állatási igazságokat találunk pedig; ha az abroncs kerületben három egyenetlen oldalú figura csináltatik; mellynek tető szegületje a' közép pontra esik, 's abból a' zsámolyra perpendiculáris eresztetik le; mert ez a' tető szegületet is, a' zsámolyt is, a' két felé osztott három oldalú figurákat is egyenetlenekre osztja; a' lesz a' scaleriumban.

Ha az abroncs kerületben két lineák a' közép pontban egymást perpendiculáris módjára keresztül vágják; akkor egymást egyenlő két részekre osztják; mert az

egymást által vágó lineák' végső pontjai öszveköttetvén lineákkal, két két három oldalú figurákat csinálnak két felől; mellyek egyenlők lévén, a' részeik is egyenlők lesznek, és így az egymást keresztül vágó lineák részei is egyenlők.

Ha a' hasonló módon húzatott lineák egymást egyenlő két két részekre osztják; az elosztó linea perpendicularis lesz reájok; mert az ott formáltatott három oldalú figurák egyenlők lévén; azoknak részei is egyenlők lesznek, és az elosztó linea körül csinált szegeletek is egymáshoz egyenlők és egyenes szegeletek (rectusok).

Ellenkező okból, ha a' kerületben húzatott két lineák nem mennek a' közép ponton keresztül 's úgy vágják által egymást, akár perpendiculariter vágják fel egymást, akár nem perpendiculariter; nem fogják egymást egyenlő részekre vágni.

De úgy sem vágják egymást egyenlő részekre, ha ha csak egyik megyen a' közép ponton keresztül, a' másik nem megyen.

Már az abroncs kerületben vesszük fel a' hurokat (chordákat vagy subtensákat), és azokat méregetjük egymáshoz.

A' hur vagy chorda, az a' kerületben benn húzatott egyenes linea, melly a' kerület karimájának egyik pontjától kezdve, a' más általellenben lévő pontig nyúlik.

Ha két egyenlő hurok húzattatnak a' kerületben, azok a' közép ponttul egyenlő távolságra lesznek; ez a' távolság a' közép pontról az hurokra perpendiculariter húzatott linea; már ilyen két perpendicularisok húzatván a' közép pontbul mind a' két megadatott hurokra; azokat mint perpendicularis, két két egyenlő részekre osztja; hogyha már a' közép pontról azon hurok'karimánál lévő végeire egyik-egyik felől lineák vagy küllők húzatnak, ezek is egyenlők lévén, ott két egyenlő há-

rom oldalú figurák lesznek, mellyeknek minden részei egymáshoz egyenlők; és így a' zsámolyak is, mellyek a' megadatott két egyenlő húroknak a' közép ponttól való távolságát teszik, egyenlők lesznek.

Megfordítva, ha két hurok a' kerületben egyenlő távolságra esnek a' közép ponttul, egyenlők lesznek egymáshoz; mert a' fennebbi módon ott formáltatott két három oldalú figurák egyenlők lévén; és így azokban azon oldalak, mellyek a' húroknak a' távolság perpendiculárisa által elvágott részeiből lettek, egyenlők lesznek; ugy de ezek fele részei az elvágott huroknak; ha a' felek egyenlők; az egészek is egyenlők lesznek.

Ellenben, ha a' kerületben egyenetlen hurok húzatnak; nem egyenlő távolságra fognak esni, ez az egyenetlen három oldalú figurák' részeiből jön ki.

Ismét, ha a' kerületben nem egyenlő távolságra húzatnak a' hurok; egyenetlenek lesznek, hasonló okból.

A' melly hurnak kisebb távolsága van a' közép ponttól, az nagyobb; az ott formáltatott három oldalú figurákból jön ki.

A' melly hurnak pedig nagyobb távolsága vagyon a' közép ponttul; az kisebb lesz, ez is hasonló okból igaz.

A' hurok közzül legnagyobb, melly a' közép ponton meyen keresztül, az az: a' Diameter; mert ha többek húzatnak mellette, mejjékesen, parallelé; egyenként azoknál mindeniknél nagyobb léssen; mert ha a' közép pontból a' Diameteren akár alól, akár felül húzatott hurnak két végire két küllők húzatnak; ezek egygyütt véve a' Diameterhez egyenlők; de az ott formáltatott három oldalú figurának két oldalait teszik, a' kető egygyütt nagyobb az harmadik oldalnál; itt a' Diameteren alól, vagy felül húzatott hurnál; és így a' Diameter is nagyobb annál.

Igy mutatódik meg, hogy a' Diameter, vagy közép ponton keresztül húzatott húr a' többieknél is mindeniknél nagyobb egyenkint véve; és így legnagyobb.

A' több mejjékesen húzott hurok között a' nagyobb a' többieket egyenkint véve, minden többiek között, melly a' legnagyobbhoz közelebb van; mert akár a' legnagyobbban felyül, akár alól felvész kettőt, a' nagyhoz az az: legnagyobbhoz közelebb lévő, nagyobb lesz a' távolabb lévőnél; mert a' közép ponttól való távolsága a' közelebb lévőnek kisebb, a' távolabb lévőnek nagyobb.

Igy lehet megmutatni, hogy az a' közelebb lévő, a' többieknél is mindeniknél egyenkint véve, nagyobb.

Igy igaz az is, hogy ha a' kerületben több hurok húzatnak mejjékesen; mindenkor a' lesz a' nagyobb, melly a' közép ponthoz közelebb esik.

Mindenkor a' lesz a' nagyobb, melly a' Diameter-hez közelebb esik.

Mindenkor a' lesz a' nagyobb, mellynek a' közép ponttól való távolsága kisebb.

Mindenkor a' lesz a' nagyobb, mellyre a' közép pontbul húzatott perpendiculáris kisebb.

Megfordítva is igazak ezek ugyan azon okokból, is azon módokon készített figurák szerint; hogyha a' kerületben a' közép ponton keresztül húzatott húr mellé többek mejjékesen húzatnak; azok között mindenkor a' lesz kisebb; melly a' legnagyobbtól meszszebb van.

Mindenkor a' lesz kisebb, melly a' közép ponttól meszszebb esik.

Mindenkor a' lesz kisebb, melly a' Diametertől meszszebb esik.

Mindenkor a' lesz kisebb, mellynek a' közép ponttól való távolsága nagyobb.

Mindenkor a' lesz kisebb, mellyre a' közép pontbul húzatott perpendiculus nagyobb.

Az a' legkisebb, mellynek a' közép ponttól lévő távolsága szinte egy egész küllő.

Az a' legnagyobb, mellynek a' közép ponttul semmi távolsága nincsen; és így a' közép ponton megyen keresztül.

Az a' legnagyobb, mellynek két végső pontjai legmeszszebb vagynak egymástól a' karima egymástól legmeszszebb lévő pontjain.

Mind kisebb az, mellynek két végső pontjai kisebb távolságra esnek egymástól.

Mind nagyobb az, mellynek két végső pontjai nagyobb távolságra esnek egymástól.

Legkisebb az, mellynek két végső pontjai egymást érik.

A' mellyek az egész húrokról mondatva igazak valának; igazak lesznek mind azon állítások is, mellyek azoknak felekről, fél részekről 's kisebbekről mondatathatnak.

Ha a' legkisebb húr az, mellynek két végső pontjai egymást érik; úgy az az egyenes linea, melly a' küllő vagy diameter' végső pontjára, a' kerület karimája pontjánál perpendiculariter húzatik, egészen kívül esik, a' kerületen; — mert ha a' közép pontbul annak második, harmadik 's több pontjaira linea húzatik, mindenik linea a' kerület' karimáját általvágja, hogy a' lineát érhesse; és így mindenik lineának vége a' kerületen kívül esik; mivel nagyobb lesz a' küllőnél, azért az a' küllő' végére perpendiculariter húzott linea egészen kívül esik a' kerület' karimáján; melly onnan is megtetszik, hogy a' küllő, mellynek végére az a' lineát húzattott, azon lineával egyenes szegeletet csinált, 's az ott formáltatott három oldalú figurában a' lévén a' nagyobb szegelet, a' nagyobb szegeletnek ellenébe fekvő oldal, nagyobb; és így az küljebb ér a' küllőnél; e' szerint

minden több e' szerint húzatott lineák küljebb nyúlnak, 's az a' linea, mellyre azon lineák nyúlnak, egészen kívül esik a' kerület' karimáján.

Ha már a' küllő' végső pontjára, a' kerület' karimáján kívül egy linea húzatik; az a' kerület' karimáját csak érinti, de nem vágja keresztül.

Továbbá a' kerület' karimáját csak egy pontban érinti.

Továbbá az a' linea mind a' küllőre, mind a' kerület' karimájára érintő (tangens), mert csak egy pontban éri a' karimát.

A' között az érintő 's karima között nem húzattathatik több linea, melly a' karimát keresztül ne vágna; mert nem húzattathatik több, melly mint az érintő a' küllővel csinált, az is azon küllővel egyenes szegeletet (rectust) formálhatna.

És így az érintő 's karima között húzatott lineákra nem húzattathatik a' közép pontbul több perpendicularis; azon az egygyen kívül, melly a' közép pontbul az érintés' pontjára húzatott; melly küllő vala.

És így több küllő sem húzattathatik azon az egygyen kívül.

Ha egy egyenes linea vétetik, 's abban a' czirkalommal különböző nagyságú küllők nagyobbak 's kisebbek szakasztatnak el, 's azon különböző küllőkkel különböző abroncs kerületek, nagyobbak, kisebbek úgy csináltatnak, hogy egymást keresztül ne vágják; hanem akár egy legnagyobbnak karimáján belől, azon kerületek egymást csak érintsék, akár azon említett legnagyobbnak karimáján kívül. Ott is benn egymásba, ha végetlen számmal húzatva is egymást csak érintsék; 's ezen érintés' pontjára érintő linea (tangens) húzatik, melly a' kerületek' közép pontjából az érintés' pontjára húzatott küllővel egyenes szegeletet (rectust) formál;

ott az az érintő linea minden kerületekre, ha végetlen számmal vagynak is, egyaránt érintő lészen; és minden kerületeket csupán egy, és ugyanazon egy pontban érinti, mert a' mi egy kerületről igaz, a' mint fennebb vagyon; az mind a' többekről is igaz; a' természet magával egyenlő lévén mindenütt.

Már az ilyen esetben, ha az abroncs kerületek nagyobbodnak, akkor a' magok karimájokkal az érintő egyenes lineához minduntalan közelítenek, még is azt soha el nem érik, hanem csak egy pontban érintik mindenkor.

Ezekből foly ki, hogy minden linea végetlenül eloszolható.

Ismét, ha a' kerület' külső karimáját valamely linea érinti, a' melly más linea a' közép pontbul az érintés pontra húzatik az, az érintő lineára perpendicularis lészen.

E' szerint a' radius, küllő és a' diameter az érintő lineára perpendicularis.

Megfordítva is igaz, hogy az érintő linea a' küllőre 's diameterre perpendicularis.

Ha az érintőről békéle a' kerületen olly linea húzatik, melly az érintővel egyenes szegeletet (rectus) formál, 's egy a' másikra perpendicularis; ez a' perpendicularis békéle menő linea küllő lészen, a' közép pontra megyen, 's a' közép pont benne lészen.

Továbbá több a' kerület' belső karimáját érintő kerületeknek nem lehet, hogy egy közép pontjuk legyen; mert különböző küllőkkel irattattak le.

Több a' kerület' külső karimáját érintő kerületeknek nem lehet, hogy egy közép pontjuk legyen; hasonló okbul.

Ha két kerületek egymást két pontokban érik, akkor egymást keresztül vágják, mert csak egy pontban

érik egymást, mellyek vagy kívül, vagy belől esnek egészen a' kerület karimán.

Két ábronsz kerületek egymást nem több, hanem két pontokban vágják által, mert csak két pontokban közelítnék egymáshoz.

Három kerületek sőt többek is, csak annyi pontokban vágják egymást által; hasonló okból.

Az egymást általvágó ábronsz kerületeknek nem lehet ugyan azon közép pontja; mert egy pontbul nem húzattathatnak azoknak karimájokra egyenlő küllök.

Akár belől, akár kívül érintsék több ábronsz kerületek egymást ugyan azon egy pontban; a' melly linea azoknak mindeniknek közép pontjain keresztül húzatik az érintő lineára perpendiculariter, az az érintés' pontján megyen keresztül; mert csak ez az, melly a' mondott feltételekkel húzattathatik az érintőre.

Két egymást keresztül vágó ábronsz kerületeknek, akár egyenlők akár nem egyenlők legyenek azok, ha elvágott karimájoknak közepén keresztül húzatik lejjebb 's fejjebb egy egyenes linea; az a' kettőnek közép pontjára megyen; 's a' két közép pontokat egybe köti, mert a' karimák által vágott két pontjaibul mindenik kerületben, két két egymáshoz egyenlő lineák húzatván, az egybekötő lineára, harmadik 's harmadik egyenlő linea az egybekötő lineának része lévén; egy pontbul három egyenlő lineák húzattatnak; a' melly pontbul pedig a' kerületben három egyenlő lineák húzattatnak, az a' közép pont.

Ez igaz lesz akkor is, ha több nem csak két ábronsz kerületek vágják egymást által, mert a' természet mindenütt magához hasonló.

A' mint az ábronsz kerületek, ugy a' tökéletes domború testek, golyóbisok is, akár kettő, akár több, 's végtelenül akár hány egymást érintik; mind csak egy

pontban érintik; mert azoknak felsője abroncs kerületekből áll.

Igy a' levegőnek 's minden folyóknak részetskéi; ugy az elefánt-csont golyóbisok is a' billiárd asztalon, egy-egy pontban érintik egymást.

Ha egy golyóbis egy kipallérozott asztalon vagy lappon végig hengeredik, minden mozgása pontjában egy-egy pontban érinti az asztalt vagy lapot; és így pontok sorát, az az: széj 's méj nélkül lévő hossz lineát ír le.

A' melly állatási igazság egy abroncs kerületről igaz, az igaz a' többekről is; akár hány legyen.

Következik a' szegeleteknek mérése,

mellynek Tudományában előadatik, a' közép ponton csinált szegeletnek a' kerület karimáján csinált szegelettel való öszvemérése; — a' közép ponton csinált több szegeleteknek egymáshoz mérése; — a' kerület karimáján csinált több szegeleteknek egymáshoz mérése; — a' szegeleteknek az ívekkel, arcusokkal való egybevetése — és megfordítva is; — a' szegeleteknek az húrokkal való egybevetése; — és megfordítva is; — az íveknek a' húrokkal való egybevetése — és megfordítva is. — Majd a' szegeleteknek a' szakasztékokkal, segmentumokkal való egybevetése.

Előre bocsátom ezeket a' meghatározott igazságokat: A' szegelet két egyenes lineáknak egymáson való állásából származik.

Ha egy linea a' másikon egyenesen, sem hátra, sem elé nem hajolva áll, formál egyenes szegeletet (rectust), melly 90 grádust téssen.

Ha a' linea a' másikon hátra hajolva áll, formál buta szegeletet (obtusust), melly 90 grádusnál nagyobb téssen.

Ha a' linea a' másikon elé hajolva áll, formál hegyes szegeletet (acutust), melly 90 grádnál kisebbet téssen.

A' szegelet' mértéke az abroncs kerület karimájának az a' része, melly a' szegeletet formáló két lineáknak szárai végső pontjai között esik.

Ha a' szegelet az abroncs kerületnek közép pontjánál formáltatva, tetejével a' közép ponton fekszik; a' kerület' azon karimája része, melly a' két lineák szárai' végső pontjai közt esik, egészen lesz mértéke azon szegeletnek.

Ha a' két lineáktól formáltatott szegelet' teteje a' kerület karimája' pontján fekszik; a' kerület karimájának, azon részének, melly a' szegeletet formáló lineák' végső pontjai közt esik, csak fele lesz mértéke azon szegeletnek.

Ha két szegeletek csináltatnak, egyiknek teteje a' közép ponton fekszik, a' másinak teteje fenn a' kerület karimája' pontján; de mind a' két szegeletet csináló lineák végső pontjai közt ugyan azon egy karima darabja fekszik; a' közép ponton fekvő szegelet a' karimán fekvő szegeletnek kétszeresse (dupluma), mert a' szegeletet esináló lineák végső pontjai közt szorult karima' része, a' tetejével közép ponton fekvő szegeletnek egészen véve lesz mértéke; a' karimát tetejével érő szegeletnek csak fele lesz mértéke; a' mint ama karima' része kétszerese ennek; ugy ama szeglet is kétszerese ennek.

De van ennek az állatásnak mesterségesebb megmutatása is; egygyet olytat ide tészek: csináltassék a' kerület' közép pontjára egy szegelet, más ugyan azon ivre álva, vagy a' karima' azon részét szárai közzé szorítva, a' karimára tetejével; húzattassanak a' közép pontból a' karimái' szegeletet formált két lineáknak alsó vég pontjaira két küllök; bocsáttassék a' karima szegelet-

ből a' közép ponton keresztül egyenes linea, itt formáltatnak két felől két három oldalú figurák, mellyek egymáshoz egyenlők lesznek; küllők lévén az oldalaik 's a' közép ponton keresztül menő linea a' szegeleteket egyenlő két részekre osztván; már ez a' szegeleteket keresztül vágó linea, a' három oldalú figurának egygyik oldalának megnyúlása lévén, formál egy külső szegeletet a' három oldalú figurán kívül esettet; melly egyenlő (mint ezután meg fogjuk mutatni a' több eddig elé megmutatatlán felvett állításokkal egybe, a' három oldalú figurák' rendébe); az innetső három oldalú figurában benn lévő két általellenben fekvő szegeletekhez egygyütt véve; tül felől is formáltatik egy külső szegelet, melly hasonlóképpen egyenlő a' benn való két általellenben lévőhez: ugy de azok a' benn való két általellenben lévőek egymáshoz is egyenlők, mind a' két három oldalú figurában; mert aequicrurum oldalain vagy zsámolyain feküsznek; így hát mind a' két felől a' külső szegelet egygyiknek egygyiknek a' karimán fekvőknek kétszeresse; a' két külső szegelet teszi a' közép ponton fekvő egész szegeletet; melly szerint az egészen véve kétszeresse a' karimán fekvő egész szegeletnek.

Ha több szegeletek formáltatnak a' karimán, de a' közép ponton formáltatottal egy íven (arcuson) állanak; ez amazoknak mindegygyikének kétszeresse lesz különkülön véve.

De amazok is mindnyájan, ugyan azon kétszeresnek fele-fele részei lévén, egymáshoz mind egyenlők lesznek.

A' közép ponton formáltatott több szegeletek is, mellyeknek fele részei egymáshoz egyenlők; magok közt egymáshoz egyenlők lesznek.

Ha már a' szegeletet csináló lineáknak végső pontjai közzé esett karima nagyobbodik, nagyobbodik a' szegelet is:

Ha a' karima vagy ív kissebbedik; kissebbedik a' szegelet is.

Ha egyenlő íveken feküsznek két 's több szegeletek; egymáshoz egyenlők lesznek.

A' mi egy abroncs kerületről igaz, igaz lesz a' többekről is, akár mennyin légyenek; mert a' természet magához mindig egyenlő.

Megfordítva is igazak ezek a' fennebbi állítások. Ha a' szegeletek egyenlők, az ívek is egyenlők lesznek.

Ha a' szegelet nevededik, az ív is nő.

Ha a' szegelet kissebbedik, az ív is kisebb lesz.

Ezekből jön az is ki, hogy azon abroncs kerületben ugyan azon egy szakasztékban akár hány szegeletek csináltassanak; azok egymáshoz mind egyenlők lesznek; mert ugyan azon egy íven állanak; és így egy a' mértékek.

Több kerületekben is, az egyenlő szakasztékokban fekvő szegeletek is egyenlők lesznek azon okból.

Egyenetlen kerületek egyenetlen szakasztékaiban fekvő szegeletek egyenetlenek lesznek ellenkező okból.

A' nagyobb szakasztékon fekvő szegeletek nagyobbak; mert nagyobb mértékek van.

A' kisebb szakasztékokon fekvő szegeletek kisebbek; kisebb lévén az ívek, mértékek.

Ha az abroncs kerület' karimáján két pontok vétetnek, és egy egyenes lineával egybekötöttnek; ez a' linea benn esik a' kerületben, 's lesz a' húr vagy chorda, mellynek alatta fekszik a' karima' elszakasztott része az ív, vagy arcus.

A' következő állítások is, mint az eddig voltak, mind igazak lesznek, mikor ugyan azon egy kerületben, vagy egyenlőben vétetnek fel; de különbséget szűlnek, ha egyenetlenekben vétetnek fel.

Továbbá, a' mi az egész kerületről igaz, igaz a' félről is, a' negyed részről 's kisebbről is.

Ha ugyan azon kerületben, vagy kettőben 's többekben egyenlőkben egyenlő húrok húzatnak, mellyek a' húrokat kifeszítették, azok az ívek is egyenlők lesznek, mert a' közép pontról a' húrok két végeire húzatván küllők, ott két egyenlő három oldalú figurák lesznek, mellyeknek oldalai a' küllők, 's az egyenlő húrok; és így a' szegeleteik is egyenlők lesznek, főképpen a' közép ponton formáltatott szegeletek; mellyeknek mértéke a' szárok közibe esett ív; egyenlők lévén a' szegeletek, egyenlők lesznek azoknak mértékei is; és így egyenlők lesznek az ívek is.

Egyenetlen húroknak ellenében egyenetlen ívek lesznek; hasonló okbul.

Nagyobb húrnak ellenébe nagyobb ív lesz, kisebb húrnak ellenébe kisebb ív; hasonló okokbul.

Legnagyobb húr lesz a' diameter, mellynek ellenében legnagyobb ív lesz; ez éppen fél kerület íve.

Megfordítva is igazak lesznek ezen állítások.

Ha ugyan azon vagy egyenlő kerületekben két 's több egyenlő ívek szakasztatnak el a' karimából; az elenekben húzott húrok is egyenlők lesznek; hasonló okbul.

Ha egyenetlenek lesznek az ívek, a' húrok is egyenetlenek lesznek.

Ha nagyobb lesz az ív, a' húr is nagyobb lesz.

Ha kisebb lesz az ív, a' húr is kisebb lesz; hasonló okokbul.

Ha legnagyobb lesz az ív, és így fél kerület, mellynél nagyobb nem lehet, a' húr is legnagyobb lesz; melly lesz a' diameter.

Igy igazak lesznek a' következő állítások is:

Ha ugyan azon kerületben vagy egyenlőkben a' közép ponton több egyenlő szegeletek formáltattak; azoknak ívei is, húrjai is egyenlők lesznek; hasonló okból.

Ha a' szegeletek egyenetlenek; azoknak ívei is, húrjai is egyenetlenek lesznek.

Ha a' szegelet nevededik; az ív is, a' húr is nő.

Ha a' szegelet kissebbedik; az ív is, a' húr is kissebbedik.

Megfordítva is igazak:

Ha az ívei 's húrjai a' közép ponton formáltatott szegeletnek egyenlők; úgy a' közép ponton formáltatott szegeletek is egyenlők lesznek.

Ha az ívek 's húrok egyenetlenek; a' szegeletek is egyenetlenek lesznek.

Ha az ív 's húr nevededik; nő a' szegelet is.

Ha az ív 's húr kissebbedik; kissebbedik a' szegelet is.

Ha ugyan azon, vagy egyenlő kerületekben több szegeletek formáltatnak a' karimát érők, de egymáshoz egyenlők; azoknak ívei is, húrjai is egyenlők lesznek.

Ha egyenetlen szegeletek formáltatnak; azoknak ívei is, húrjai is egyenetlenek lesznek.

Ha nevededik a' szegelet; nő az ív is, a' húr is.

Ha kissebbedik a' szegelet; mind az ív, mind a' húr kissebbedik.

Megfordítva is igazak.

Ha a' karimát érő szegeleteknek ívei is, húrjai is egyenlők; magok a' szegeletek is egyenlők lesznek.

Ha az ívek 's húrok egyenetlenek; a' szegeletek is egyenetlenek lesznek.

Ha az ív 's húr nő; nő a' szegelet is.

Ha az ív 's húr kissebbedik; a' szegelet is kissebbedik.

Az a' szegelet, melly a' kerületben fél kerület² karimájára esik, egyenes szegelet (rectus), mert a' mértéke, a' szegelet szárai között esett karimának fele; a' pedig egy negyed rész (quadrans); melly egy egyenes szegelet² (rectus), mértéke.

A' melly szegelet a' kerület karimájának fele szakasztékjánál nagyobbban fekszik; az, az egyenes szegeletnél nagyobb.

A' melly kisebbben fekszik; az a' rectusnál kisebb szegelet lesz.

Következik az egyenes oldalú figuráknak a' kerületbe való béírása, vagy azoknak kül a' kerületen való körülírás² módja.

Ha egy három egyenlő oldalú figurát akarsz a' kerületbe béírni; oszszad a' kerület² karimáját három egyenlő részekre, az osztás² pontjait kösd egybe egyenes lineákkal, meg lesz az egyenlő három oldalú figura; mert ezek az oldalak húrok lesznek a' kerületben; 's mivel az ellenekben fekvő ívek egyenlők, a' húrok is egyenlők lesznek.

Igy írhatysz bé négy, öt, hat 's több egyenlő oldalú egyenes lineákból álló figurákat.

Ha akarsz két egyenlő oldalú három szegű figurát béírni, mellynek az harmadik oldala vagy nagyobb vagy kisebb légyen a' más kettőnél egyenkint véve; a' szerint oszszad el a' kerület² karimáját.

Végre, ha akarsz béírni három egyenetlen oldalú figurát, három egyenetlen részekre oszszad a' karimát; az okok mindenütt hasonlóak.

A' körülírásban hasonlóképpen oszszad a' karimát annyi 's olyan részekre, a' mennyit 's millyeneket a' figura kíván, csak hogy ezekben az osztás² pontjaira húzott egyenes lineák (tangensek), érintők lesznek; mel-

lyekre húzz a' közép pontbul az érintés' pontjaira küllőt, ez egyenes szegeletet csinál az érintővel; húzz ismét a' közép pontbul az érintő' két végeire egyenes lineákat; itt formálódnak két három egyenlő oldalú figurák, melyeknek zsámolyai az érintő' kétfelé osztott részei; ezek már egymáshoz egyenlők lévén, vagy az érintő küllő által két egyenlő részekre osztatván a' kívül húzatott érintő — a' több érintők is így mutattatnak meg két egyenlő részekre osztatni; ezután megmutatódik, egygyik félnek a' másiknak feléhez való egyenlősége; mikor pedig a' felek egyenlők, az egészek is egyenlők lesznek.

Rövidebben: a' körülíratott figurának minden két oldala egy olyan pontbul húzatik a' kerületre, melly a' kerületen kívül esik; abból a' pontbul már bocsáttassék egyenes linea a közép ponton keresztül, azok között a' lineák között, mellyek ugyan azon pontbul a' kerületre kívül húzatnak; csak kettő vagyon egymáshoz egyenlő, az is kétfelől, 's azok az egyenlők, mellyek a' közép ponton keresztül menőtül egyenlő távolságra vagynak, itt a' távolság a' küllő; de ezen egyenlő távolságra esők az érintők (tangensek), és így azok a' tangensek egyenlők: de azok fele részei a' figurák oldalainak; mert a' küllő által két felé osztattak; már a' mellyeknek fele részek egyenlők, azok egészszen is egyenlők.

Mennyi különbség legyen a' béírott, vagy körülírott egyenes oldalú figurák között és a' kerület' karimája között? felvetni; hogy közelíthet a' karima az egyenes oldalakhoz? azt a' mérséklést felszámítani; a' kerület karimájának a' diameterhez való mérését kitalálni; a' kerületben benn 's kívül húzatott egyenes lineáknak; mind a' karima' részeihez való mértékeit kitalálni, mind azoknak potenciájokat felszámítani, ezek 's ezekhez hasonlók a' felsőbb mathesisre (sublimior mathesisre) tartoznak.

Hogy az abroncs figuráról illy hosszasan és bőven kívántam szólni, annak az az oka; hogy a' Természet Urának is ez a' legkedveltebb figurája, ilyenben öltöztetvén égi, földi testeket, mind nagyokat, mind kicsinyeket; és mivel e' légyen az a' figura, melly a' több egyenlőnek látszó egyenes oldalú figuráknál többet foghat bé magában.

Következik az egyenes oldalú figuráknak 's azoknak részeinek mérése.

Az egyenes oldalú figurák között a' legegyszerűbb a' három oldalú figura, ez vagy három egyenlő oldalú, vagy két egyenlő oldalú, vagy mind a' három egyenetlen oldalú figura lészen.

Ha akarsz egy három egyenlő oldalú figurát csinálni, erre vegyed a' czirkalmot: csinálj annak két szárát között akármelly kinyílást, egy felvett pont körül csinálj abroncs kerületet, húzz annak közép pontjából a' karimára küllőt, ezen küllőnek a' karimát érő pontját vegyed ismét közép pontnak, 's ugyan azon czirkalom' kinyílásával az előbbeni abroncs kerület' közép pontján általmenő kerületet csinálj, a' hol a' második kerület' az első keresztül vágja, arra a' pontra a' második kerület' közép pontjából húzz ismét küllőt, ezen új küllőnek a' karimát érő pontját kösd egybe az első kerület' közép pontjából húzott küllővel, e' lesz a' harmadik küllő; a' három küllők teszik a' három oldalú figurát, mivel pedig ezen küllők egyenlő kerületeknek küllői; mind a' három egyenlő lesz egymáshoz.

Hasonló módon csinálhatsz két egyenlő oldalú három szegű figurát, a' czirkalomnak ugyan azon kinyílásával készült két egyenlő abroncs kerületek' csinálásával.

Három egyenetlen oldalú figurát pedig úgy csinálsz: ha a' czirkalom' egyenetlen kinyílásával csinálsz abroncs

kerületeket; azoknak egyenetlen küllői, a' három szegű figurának, három egyenetlen oldalait fogják tenni.

Ha két három szegű figurákban egygyiknek két oldalai a' közikbe szorított szegelettel egygyütt, a' másinak két oldalaihoz a' közikbe szorított szegelettel egygyütt egyenlők; azon figurákban az harmadik oldal is az harmadikhoz, a' több két szegeletek is a' másnak két szegeleteihez; és az egygyik három szegű figura egészen a' másikhoz egészen egyenlő lészen; mert ha egygyik felvétetve gondoltatik 's a' másra tétetik, az egygyiknek részei a' másnak részeit bétakarják, sem kijebb nem esnek egymástól a' megadatott egyenlő részek, sem bejjebb.

Ha a' két három szegűeknek egygyikében a' két oldalak 's a' közikbe szorított szegelet nem egyenlők, a' másinak két oldalaihoz 's a' közikbe szorított szegelethez, ugy a' két figuráknak több részei is, 's magok a' figurák is nem lesznek egymáshoz egyenlők; mert egymást nem takarják be.

Ha az egygyik figurában a' megadatott részek nagyobbak; a' figura is nagyobb lesz.

Ha kisebbek a' megadatott részek; kisebb lesz.

Ha két három szegű figurákban egy oldal 's a' rajta fekvő két szegeletek egyenlők a' másinak egy oldalához, 's az azon fekvő két szegeletekhez; akkor a' több részei is egygyiknek a' másnak több részeihez, 's az egygyik egész figura a' más egészhez egyenlők lesznek; hasonló okbul.

Ha az egygyiknek megadatott részei nem egyenlők a' másnak megadatott részeihez, a' több részek sem lesznek egyenlők; a' figurák is egészen egyenetlenek lészenek.

Ha egygyiknek megadatott részei nagyobbak lesznek; a' figura is nagyobb lesz.

Ha kisebbek lesznek; kisebb lesz.

Ha egygyik három szegű figurának három oldalai egyenlők a' másíknak három oldalaihoz; a' több részek is egyenlők lesznek, az egész figurák is egymáshoz egyenlők: hasonló okbul.

Ha nem egyenlők egygyiknek oldalai a' másíkéhoz; a' figurák sem lesznek egyenlők egymáshoz.

A' mellynek nagyobbak az oldalai; az nagyobb lesz a' másíknál.

A' mellynek kisebbek; az kisebb.

Ha egygyik három szegűnek három szegeletei egygyikben egyenlők, a' másíkanak három szegeleteihez; a' három szegűeknek oldalai nem mindjárt lesznek egygyiké a' másíkéhoz egyenlők: az egészek sem lesznek mindjárt egyenlők; hanem csak hasonló, az az bizonyos egymáshoz mérsékelt nagyságban lesznek (propertióban), mert a' kisebb három szegűben is az három szegélet két egyeneshez (rectushoz) egyenlő, a' nagyobbban is; de a' kisebbben egy felvett szegélet ellenében fekvő oldal ugy van mérve a' nagyobbban felvett egyenlő szegélet' ellenébe fekvő oldalhoz, mint ismét a' kisebbben felvett szegélet' ellenébe fekvő oldal, a' nagyobbban ahoz egyenlő felvett szegélet' ellenében fekvő oldalhoz.

A' két egyenlő oldalu figurában (aequicrurumban) a' két szegeletek, mellyek a' számolyon feküsznek, egyenlők; mert ha a' tető szegeletről a' számolyra perpendicularis bocsáttatik le; ott két három szegűek formáltatnak, mellyeknek egygyikében három részek a' másíknak három részeihez egyenlők, a' perpendicularis magához egyenlő, e' pedig mind a' két három szegűben meg van; a' felvétetett első nagy három szegűnek két oldalai egyenlők, ezek az aequicrurumai, most pedig a' két kisebb három szegű figura oldalai; a' perpendicularis maga körül két felől egyenes szegeleteket 's egyenlőket csinált; melly szerint a' két kisebb három szegűekben a' több

részek is egyenlők lesznek; és így a' perpendicularis ellenébe lévő a' számostyon fekvő két szegeletek is egyenlők lesznek. — Így igaz, hogyha a' számosty két szegeletei egyenlők; az oldalak is egyenlők.

Ha egy három szegű figurában három oldalak egyenlők, annak három szegeletei is egyenlők; 's az egyenlő oldalú figura egyenlő szegű.

Megfordítva is igaz, hogy az egyenlő szegű figura, egyenlő oldalú lészen.

E' szerint igaz, hogy a' három szegű figurában egyenlő oldalaknak ellenében, egyenlő szegeletek fekszenek.

'S egyenlő szegeletek' ellenében, egyenlő oldalak nyulnak.

Nagyobb oldal' ellenében nagyobb szegelet esik.

Nagyobb szegelet' ellenében nagyobb oldal nyulik; kisebb oldalnak kisebb szegelet, és kisebb szegeletnek kisebb oldal felel meg.

Innen jön ki az a' mód is, hogy lehessen két egyenes linea közzé szorított szegeleetet két, három 's több egyenlő részekre elosztani; legyen az elosztani való szegelet a' tető szegelet, annak számosty oldalát oszszad annyi egyenlő részekre a' mennyi a' kérdésben van, az elosztás' pontjairól húzz a' tető szegeleetre lineákat, ott három szegű figurák lesznek, mellyeknek számostyai az az osztály részek, ezeknek ellenébe az elosztatott tető szegelet részei, az osztály részek egyenlők: ugy az általellenben lévő tető szegeletek is egyenlők lettek.

Minden három szegű figurának két oldalai egygyütt véve nagyobbak az harmadiknál, mert akármellyik oldalát vedd fel: az egy olyan egyenes linea, melly a' két végső pontok közzé rakott pontok egyenes sorából lett; melly mind azon több lineák között, mellyek ugyan azon két pontok között meghúzzattathatnának, legrövidebb

vagy legkisebb; és így a' többiek mind nagyobbak; ilyenek már az említett három szegű figurában, a' felvett oldalon felyül lévő két oldalok.

Ha a' három egyenlő oldalu három szegű figurának tető szegületiből a' zsámolyra perpendiculáris bocsáttatik le, az a' linea a' tető szegületet két egyenlő részekre osztja; mert ott két egyenlő három szegű figurák lesznek, mellyeknek három részeik egygyikben 's a' másikkban lévő három részekhez egyenlők, ugymint az első megadatott nagy három szegűnek két oldalai egymáshoz; a' perpendiculáris, melly mind a' két három szegűnek oldala, magához, a' perpendiculáris mellett alól csinált két szegületek egymáshoz; mert egyenes szegületek (rectusok), tehát a' több részek is egyenlők lesznek egymáshoz; 's így a' kétfelé osztott tető szegületnek egygyike a' másikához egyenlő.

Éppen úgy igaz az is: ha a' három egyenlő oldalu három szegű figurában a' tető szegületből a' zsámolyra perpendiculáris bocsáttatik le; az a' linea a' zsámolyt két egyenlő részekre osztja. Hasonló okbul:

Az is igaz, hogyha ugyan azon három szegűben hasonló perpendiculáris bocsáttatik le; a' nagy három szegűt két kisebb egymáshoz egyenlő három szegűekre osztja. Hasonló okbul:

Megfordítva is igazak; ha a' megadatott három szegűben a' tető szegületből a' zsámolyra bocsáttott linea vagy a' tető szegületet, vagy a' zsámolyt, két egyenlő részekre osztotta; vagy a' nagy három szegűt két kisebb három szegűekre, egyenlőkre; akkor az az ezeket csinált linea perpendiculárisnak mondattathatik. Hasonló módon 's okbul:

Ha egy más három szegű figura vétetik fel aequicrurum, mellynek csak két oldalai egyenlők egymáshoz; annak is tető szegületiből a' zsámolyra perpendi-

culáris bocsáttatik le. Hasonló állatási igazságok lesznek, hasonló módon 's hasonló okbul megmutathatók.

Itt is megfordítva hasonló állatási igazságok jönnek elő; hasonló módon 's okbul:

Ha egy egyenetlen három oldalu figura vétetik fel, annak tető szegéletiből lebocsátott perpendiculáris, ellenkező állatási igazságokat szül; mert mindeneket egyenetleneknek hágy.

Ha egy egyenes linea a' másikon perpendiculiariter áll, az maga körül két egyenes szegeleket (rectusokat) csinál; mert a' perpendiculáris másik lineát érintő pontjába szuratván a' czirkalom' egyik szára, a' másik forduló szárával mind a' két lineák' végső pontjain által csináltatván abroncs kerület' karimája; ez a' karima fél kerületi karima léssen, mellyet a' közép pontot magában tartó linea, diameter, határoz meg; a' fél kerületi karima pedig két egyenes szegeleteknek (rectusoknak) a' mértéke.

Megfordítva is igaz: hogyha egy linea a' másikon álva két egyenes szegeleket csinál maga körül, az a' linea perpendiculiariter lesz álva, az az: egyenesen, minden jobbra 's balra hajlás nélkül.

Ha egy lineán más állítatik, de meghajolva akár jobbra, akár balra; ez nem két egyenest, de két egyeneshez egyenlő szegeleket csinál, mert ezeknek is mértéke fél kerületi karima.

Ha több lineák állítatnak is fel akár hány számmal, a' megadatott linea' azon egy pontjából; valamenyi szegeleket csinálnak, mind azok egygyütt véve két egyenesekhez egyenlők, mert ezeknek is ugyan az a' mértékek.

Ha egy linea a' másikon nem csak áll, hanem azt keresztül is vágja; csinál alól is, felyül is véve, négy egyens szegeletekhez egyenlő szegeleket; mert felyül

is fél kerületi karima, alól is ugyan annyi lesz a' mértékek.

Ha egy lineát többek akár hány számmal, ha végetlen számuak lesznek is, vágnak keresztül; akár mennyi szegleteket csinálnak a' keresztül vágás' pontjánál alól is: felyül is; azok a' szegletek egygyütt véve, négy egyenes szegletekhez egyenlők lesznek, mert egyenlő lesz a' mértékek.

Ha két egyenlő lineák egymást a' közép pontjaikon keresztül vágják, 's ezen keresztül vágott pontbul a' lineák' végső pontjain általmenő kerület csináltatik, mellyben az egymást keresztül vágó lineák' végei egyenes lineákkal egybeköttetnek; ott formáltatnak négy három szegűek, mellyeknek ketteje egymáshoz rendre egyenlőknek mutattatnak, és így egymáshoz mind egyenlők; mert egyikben három részek, a' másiknak három részeihez egyenlők; tehát a' több részek is egyenlők, és így a' számolyok is egyenlők; azok pedig húrok; a' hűroknek megfelelő ívek is egyenlők; ezek az ívek négy számmal vagynak, mellyek négy negyed részeket csinálnak a' közép ponton két egymást középben keresztül vágó lineáktól csinált négy egyenes szegleteknek egyenlő mértékei; mellyekből kijön, hogy négy egyenes szegleteknek mértéke, a' kerület' egész karimájai ismét két egyenes szegleteknek mértéke, fél karima; ismét egy egyenes szeglet' mértéke, negyed rész karima.

Ha egy fekvő lineát más ahoz egyenlő akar rajta egyenesen álva, akár meghajolva fektüve a' közepin keresztül vág, ott két a' tetejekkel egymást éró szegletek formáltatnak a' keresztül vágás' pontjánál, 's ezek a' tetővel egymást éró szegletek lesznek egymáshoz egyenlők; mert a' czirkalom' egyik szárát szurván a' keresztül vágás pontba, a' másik forduló szárával csinálj kerület egész karimát a' keresztül vágó két lineák' vég-

pontjain általmenőt; azon karimának fele a' két szegele-
leteknek, az az: egyik tető szegeletnek a'' felsőnek és
 a' mellette valónak mértéke, és így azon két szegelet
két egyenes szegelethez egyenlő; ugyan azon mellette
fekvő szegeletnek s az alsó tető szegeletnek is mértéke
ugyan annyi, az az: fél kerületi karima; ugy már e'
kettő is két egyeneshez egyenlő, melly szerint az elsőbb
két szegeletek az utólszori két szegeletekhez egyenlők,
ha már ezen két egyenlőkből, a' melly mind a' kettőben
benne vagyon, az az: a' mellettek felvett szegelet kivé-
tetik, a' maradékok egyenlők lesznek; ezek a' maradé-
kok pedig a' tető szegeletek, mellyek tetejekkel egymást
érik.

Már lássuk a' három oldalú figurákba miképpen irat-
tik bé, s miképpen iratik körül a' kerület karima.

Csinálj egy három oldalú akármelley nemű figurát,
annak mind a' három oldaláról emelj fel befelé perpendi-
culárisokat, a' melly pontban azon lineák öszvetalálkoz-
nak; azt a' pontot vegyed középpontnak, azon pontból
írd kerületi karimát, melly a' három oldalú figura' sze-
geletein mennyen keresztül; ez a' kerület kívül lesz kő-
rül írva, a' három oldalú figura körül.

Ha az illy készületű három oldalú figurában az öszve-
találkozott perpendiculárisok pontjából, azon perpendi-
culárisok figura oldalát érő pontig kinyílt ezirkalommal
írod le a' kerületi karimát; ez a' karima belől esik, a' há-
rom oldalú figura' oldalain belől.

Amabban a' három oldalú figura' oldalai lesznek, a'
kerület' hurjai, ebben pedig a' kerület' érintői (tan-
gensei).

Egy három oldalú figurának három szegeletei egy-
gyütt, egyenlők két egyenes szegeletekhez (rectusokhoz);
erre végy akármelley három oldalú figurát, írd körülette
kerületi karimát a' fennebbi módon, abban a' három sze-

geletek, mind a' karimára esnek, és az egész kerület a' három szegeleteket csináló oldalak közzé; de a' karimára esett szegeletnek mértéke, fele azon karimának, mely a' szegelet' szárai közzé esik; és így a' három szegeleteknek mértéke az egész kerületnek fele; e' pedig két egyenesnek a' mértéke.

Csinálj két mejjékes (parallela) lineákat. Húzz egy akármely lineát; annak különböző távolságra lévő pontjaibul emelj fel egyarányu magasságu perpendicularisokat; ezeknek a' perpendicularisoknak felső végpontjokon húzz el más egyenes lineát: ez a' linea a' megadatthoz mejjékes parallela leszén, mert a' kettő egymástól egyarányu távolságra esik.

Igy lehet egy megadatott lineához három 's több mejjékeseket csinálni.

Igy lehet egy négy oldalú mejjékes lineákból álló figurát csinálni; akár mind a' négy oldalai legyenek egyenlők; akár csak az általellenben lévőek; akár mind a' négy szegeleitek egyenesek és egyenlők legyenek; akár ne legyenek egyenesek, de az általellenben lévőek, egyenlők.

Ha két mejjékes lineák adatnak, 's azokat egy harmadik linea akár egyenesen, akár meghajolva vágja keresztül; az ott csinált szegeletek sokak lesznek, egy külső a' mejjékes lineákon felyül; mások belsők, a' keresztül vágónak két belső végénél lévőek, nem egyféle, hanem általellenben lévőek; más két belsők a' keresztül vágónak egy felén esők, de mindketten benn a' mejjékesek között. Már ezek közzül a' szegeletek közzül, a' külső szegelet egyenlő, a' két belső általellenben eső szegeletek közzül az alsóhoz; mert ha a' mejjékeseket általvágó perpendiculariter vágta, mindenütt egyenes szegeleteket csinált; az egyenes szegeletek pedig egymáshoz egyenlők, ha meghajolva vágta, ugy is a' meghajlott-

nak keresztül vágása felső pontjárul le, alsó pontjárul felhúztassanak perpendiculárisok; ezek által két egyenlő három oldalú figurák lesznek ott, mert a' kettőben a' két perpendiculáris, mint mejjékes lineák' távolsága egyenlő egymáshoz; a' keresztül vágónak benne esett része, melly mind a' kettőben meg van, magához egyenlő; a' perpendiculárisok által csinált egyenes szegeletek is, a' millyen mind a' kettőben esik, egyenlők; és így a' több részek is egyenlők; tehát a' keresztül vágónak belsőjén két felől általellenben eső két szegeletek, melyek egyenlő oldalaknak tétetnek ellenébe, egyenlők; ugy de ezen két egyenlők között a' felső, a' külsőhez egyenlő, mert tetővel egymást érik; tehát az egyenlők között a' másik is, a' belső a' külsőhez egyenlő.

Most mutatom pedig meg, hogy a' mejjékeseket keresztül vágó, a' mellette két felől általellenben eső két szegeleteket egyenlőkké teszi.

Az is igaz, hogy a' két benn, de ugyan azon oldalon eső két szegeletek, két egyenes szegeletekhez, vagy 180 grádusokhoz egyenlők; mert a' keresztül vágón, a' vágás' pontjából csináltatván fél abroncs kerület, az a' külső, 's mellette lévőnek a' mértéke, a' pedig 180 grádust tézen; de a' külső magára akkora, mint a' keresztül vágó lineának belsőjén alól csinált szegelet; ezt az egyenlőt helyébe tévén a' külsőnek, mint egyenlőt egyenlőnek; a' két belső a' vágónak azon egy felén fekvő két szegeletek is 180 grádust tesznek.

Megfordítva is igaz; hogy ha két lineákat egy harmadik ugy vág keresztül, hogy a' benn általellenben eső két szegeletek egyenlők legyenek; továbbá a' külső egyenlő legyen a' belső egygyik általellenben lévőhez; végre a' két benn ugyan azon oldalon eső szegeletek 180 grádusokat csinálnak; akkor a' két harmadiktól kereszt-

túl vágatott lineák mejjékesek, paralellák lesznek, megfordított módon mutatva.

Már a' négy oldalú egyenes lineákból álló figurák, 's azoknak részeinek mérése következik.

Ha akarsz négy szegű figurát csinálni, mellynek mind a' négy oldalai egyenlők legyenek egymáshoz; mind a' négy szegeletei is egyenesek 's egyenlők; végy fel egy lineát, akár mekkorát, a' czirkalommal mérd meg, azon mértékre a' megadatott lineának két végső pontjából emelj fel perpendiculárisokat; ezen perpendiculárisoknak két felső pontjait kösd össze egyenes lineával; meg lesz a' négy egyenlő oldalú 's négy egyenes szegeletű figura.

Ennek két-két általellenben fekvő oldalai mejjékesek lesznek, mert egyenlő távolságra esnek egymástól; mivel egyenlő perpendiculárisok csinálják azon távolságot.

Hasonló módon csinálhatsz olyan négy szegű figurát, mellynek ne mind a' négy, hanem csak két-két általelleben fekvő oldalai legyenek egyenlők; kettő vagy kisebb a' más kettőnél, vagy nagyobb; azonban egyenes szegeleteket csinálók.

Ennek is két-két általellenben lévő oldalai mejjékesek; mert egyenlő távolságra esnek egymástól.

Ismét, ha akarsz olyan négy szegű figurát csinálni: mellynek két-két általellenben lévő oldalai legyenek egyenlők, de az egyenes szegeletnél vagy nagyobb, vagy kisebbet csinálók; hasonló módot követhetsz el.

Ennek is két-két általellenben lévő oldalai mejjékesek lesznek; hasonló okból.

Ha akarsz a' megadatott lineán olyan négy szegű figurát csinálni, mellynek minden oldalai egymáshoz egyenetlenek légyenek; a' megadatott lineánál nagyobb 's kisebb mértékét véve, csináld a' több oldalokat.

Ennek sem általellenben lévő oldalai nem lesznek mejjékesek, sem szegeletei egyenlők.

A' négy szegű, akár négy egyenlő oldalu, akár két-két általellenben fekvő egyenlő oldalu figurákban; a' keresztül vágó (diagonalis), melly belől húzatik 's a' két általellenben fekvő szegeleteket vágja keresztül; két három szegű figurákat csinál; mellyek egymáshoz egyenlők; mert egygyiknek három részei, a' másnak három részeihez egyenlők; melly részek a' figura' egyenlő oldalai, 's az azok közzé szorított egyenes szegeletek.

Ellenben az egyenetlen oldalu négy szegű figurákban, a' keresztül vágó két egyenetlen három szegű figurákat tanál; mert azoknak oldalai egyenetlenek, szegeleteik sem egyenlők.

Ha akarsz a' négy szegű figura körül abroncs kerületet írni körül: azt úgy teheted, mint fennebb mondatott a' három szegű figurák' előadásában; itt a' kerület a' szegeleteken megyen keresztül; mindenik oldal hurrá lesz, a' húrok az íveknek egy mérséklésbe felelnek meg mindenütt.

Lehet úgy is körül írni, ha a' négy szegű figurában két keresztül vágókat húsz, mellyek benn egymást is keresztül vágják; a' keresztül vágás pontot véve közép pontnak, abból a' keresztül vágó' végéig, vagy a' figura' szegeleteig nyitva ki a' czirkalmot; a' leírt kerület' karimája a' szegeleteken megyen keresztül, és így a' figura körül lesz írva.

Hasonló módon lehet, mind a' három szegűéknél előadott, mind ezen közelebbi módon, a' megadatott négy szegűbe béírni a' kerületi karimát; ekkor a' négy szegű' oldalai lesznek a' karimára érintők (tangensek.)

Ha akarsz négynél több oldalu, öt, hat, tiz, húsz 's a' t. oldalu figurákat csinálni, akár egyenlők, akár egyenetlenek legyenek azoknak oldalai; csinálj abroncs ke-

rületet; annak karimáját oszszad annyi egyenlő részekre, a' hány oldalú figurát akarsz csinálni; ha egyenlő oldalúat akarsz formálni, vagy annyi egyenetlen részekre oszszad, a' hány oldalú figurát akarsz csinálni, ha egyenetlen oldalút akarsz formálni; mindenik esetben az elosztás' pontjait kösd egybe egyenes lineákkal.

Ha a' megadatott több oldalú figura körül akarsz abroncs kerületet körül írni; a' fennebbi módon megteheted.

Ha a' figurába belé akarsz írni; azt is a' fennebbi módon teheted.

Ha a' több oldalú figurákban az általellenben fekvő szegletekből keresztül vágók húzatnak, azok annyi három szegűekre osztják a' figurát, a' hány oldalai vagnak a' figurának, kettőt elhagyva; — és így az öt oldalút, három-három szegűre; az hat oldalút négyre; a' tíz oldalút nyolczra osztják.

A' hat egyenlő oldalú figurának egy oldala akkora, mint a' körülötte íratott abroncs kerületnek küllője; mert ha a' hat oldalú figurának mindenik oldalára, mint számolyra három szegűek csináltatnak benn, a' mellyeknek tető szegeleiteik mind a' közép pontra esnek; azon hat közép ponton való szeguleteknek a' mértéke az egész kerület' karimája; az tészen 360 grádusokat, mellyet hattal elosztva, hogy egygyik szegület a' hat körül tudva légyen, lesz 60 grádus egygyik szegület, abban a' három szegűben; a' két oldalak küllők, egyenlők, egyenlő szeguleteknek ellenébe lévők; tehát mindenik szegület 60 grádusnyi lesz; tehát minden oldal egyenlő egymáshoz, a' hat oldalúnak egy oldala a' küllőhez.

Ha adatik egy négy szegű figura, mellynek oldalai mejjékesek, de belől az alsó oldalhoz is egy harmadik mejjékes linea húzatik, a' fennálló oldalhoz is egy harmadik mejjékes, úgy hogy ezen két új mejjékesek egy-

mást benn egy pontban keresztül vágják; ott négy, négyszegűek formáltatnak, mellyek között a' legkisebben 's legnagyobbban keresztül-keresztül vágó húzatik az általellenben lévő szegletekre; ekkor a' két négy szegűek, mellyeken a' keresztül vágó nem megyen keresztül, egymáshoz egyenlők lesznek; mert a' keresztül vágó az egész nagy négy szegűt, két egyenlő három szegűekre osztotta; ugyan az a' keresztül vágó, a' más két négy szegűeket is két-két egyenlő három szegűekre osztotta; kisebbekre, már ha ezen két-két egyenlő három szegűek, a' két legnagyobb 's egyenlő három szegűekből kivételnek, a' mik ott maradnak, egyenlők lesznek; maradnak pedig azon két négy szegűek, mellyeken a' keresztül vágó nem ment keresztül.

Már ezen lineák' mérése tudományában, az az: a' mérés' első részében, csupán csak a' lineák' egymással lett sokszorozásából származott mennyiségek, az az: a' potenciák' vagynak hátra; de azokat a' felsőbb mennyiség' tudománya, sublimior Mathesis adja elő.

Egy példát még is előhozok, mellyet Pythagoras talált ki, ez az: ha egy olyan háromszegű figura adatik, mellyben egy szegület egyenes (rectus), következésképpen a' más két szegületek egygyenkint az egyenesnél kisebbek; mert ketten tesznek egy egyenest, mert minden három szegűnek három szegületei egygyütt véve, két egyenesekhez egyenlők. — Már a' felvett három szegűben, egy lesza' legnagyobb oldal; az, a' melly a' legnagyobb szegületnek van ellenében; itt az egyenes szegület' ellenébe fekvő oldal, és ha ezen legnagyobb oldalon egyenlő négy oldalú figura csináltatik, a' más két oldalakon is hasonló módon két négy egyenlő oldalú figurák csináltatnak; a' legnagyobb oldalon csinált négy oldalú egyedül akkora lesz, mint a' más két oldalakon csinált két négy szegűek, mert ha a' három szegű egyenes

szegeletiből egy lineát húzz, a' legnagyobb négy szegűnek egygyik alsó szegeletire, és ismét a' három szegűnek felső szegeletiről mást, a' legkisebb négy szegűnek alsó egygyik szegeletire; itt két egyenlő három szegűek lesznek, melyeknek két-két oldalai mint ugyan azon négy szegűnek két oldalai, és két oldalak mint ugyan azon kisebb négy szegűnek két oldalai egymáshoz egyenlők, egy szegelet is egy szegelethez egyenlő. Ha ismét a' megadatott három szegűnek egyenes szegeletiből a' legnagyobb négy szegűnek alsó oldalához egy mejjékes linea húzatik, melly a' legnagyobb négy szegűt két négy szegűekre osztja, de nem egyenlőkre; a' közelebb egyenlőknek mutatott két három szegűek között az egygyik, ezen új a' legnagyobbban formáltatott négy szegűnek feléhez egyenlő, mivel mind a' négy szegűnek, mind a' három szegűnek ugyan azon 's egyenlő számolyok, a' mellett egyenlő mejjék vagy magosságok vagyon; már ha a' két egyenlő három szegűek között egygyik az egygyik négy szegűnek fele; a' másik is ugyan azon okbul a' másik négy szegűnek fele, 's a' jelek egyenlők, az egészek is egyenlők lesznek; és így a' legnagyobb négy szegűben formáltatott kis négy szegű akkora, mint a' három között a' legkisebb négy szegű; éppen így mutatódik meg, hogy a' legnagyobb négy szegűnek hátra maradt része egyenlő a' három között, a' második vagy középső négy szegűhez, ha a' két summák egybeadatnak; a' legnagyobb négy szegű egyedül akkora léssen, mint a' más kettő egygyütt véve.

Ha viszont egy három szegűben az egygyik szegelet nagyobb egyedül a' más kettőnél, 's az oldalakon négy szegűek formáltatnak; az a' négy szegű, melly a' nagyobb szegelet ellenében fekvő oldalon lesz, nagyobb lesz a' más két oldalakon csináltaknál egygyütt véve, hasonló módon 's okbul.

Ha a' három szegűben egygyik szegelet kissebb a' más kettőnél; az oldalokon formált négy szegűek közül is, az az egygyik kissebb lesz a' más kettőnél.

Megfordítva is igaz: hogy a' melly három szegűben, az egygyik oldalon formált négy szegű akkora, mint a' más két oldalokon formált két négy szegűek egygyütt véve; az a' három szegű, egy egyenes szegeletet magában formáló három szegű, — megfordított okbul

Ha nagyobb egy négy szegű a' más kettőnél vagy kissebb; a' szegelet is, melly a' nagyobbnak vagy kisebbnek ellenébe vagyon, nagyobb vagy kissebb lesz; 's a' három szegű vagy buta, vagy hegyes szegeletű lesz.

Következik a' mennyiség felmérése tudományának második része; mellyben a' lapok mérettetnek fel, ez a' planimetria; ebben a' lapok egygyenkint is, egymáshoz is mérve mérettetnek, méretnek pedig az abroncs kerületnek; három, négy 's több szegűeknek lapjai 's a' t.

Feltéven, mint a' felsőbb mennyiség Tudományában kitaláltatott, a' sublimior Methesisben, hogy az abroncs kerület karimájához ugy légyen mérsékelve a' kerület középben keresztül vágója, mint 100 a' 314-hez.

Már akármelly abroncsban megadatván annak keresztül vágója, (diametere), kitaláltatik maga a' kerület' karimája; mert így rakván a' mérsékelt számokat, a' mint vagyon 100 az 314-hez, ugy van az itt megadott keresztül vágó, a' kitalálni való kerületi karimához; a' hármas regulán kidolgozva kijön.

Ismét, ha megadatik valamelly kerület' karimája, kitaláltathatik annak keresztül vágója; illy rendbe rakván a' mérsékelt részeket, a' mint van a' 314 az 100-hoz,

ugy van az itt megadatott karima, a' kitalálni való keresztül vágójához; a' hármas regulán kidolgozva.

Már egy abroncs kerületnek lapja így mérettetik fel: vegyed annak az abroncsnak megadatott karimáját, ismét megadatott keresztül vágójának negyed részét, vagy küllőjének felét; e' kettőt sokszorozd egymással, a' kijött mennyi, megadja a' lapot.

A' kerület' lapja mérsékelve van a' maga keresztül vágójának négy annyiszorához (quadrátumához) is, mint maga a' karima, a' keresztül vágóhoz; mert az egyszerű részek úgy vagynak, mint azoknak négy annyiszorozatai (quadrátumi) egymáshoz.

A' honnan egy abroncsnak lapja úgy van más abroncs' lapjához; mint amannak keresztül vágójának quadrátuma, ennek keresztül vágójának quadrátumához.

Már ha akarsz egyenlő kerület' lapját csinálni a' megadatotthoz; vegyed ezen megadatottnak keresztül vágójának negyed részét, sokszorozd azzal a' megadatottnak karimáját, a' mi kijön; lesz egyenlő kerületi lap.

Ha több apróbb kerületi lapokhoz akarsz egygyet egyenlőt csinálni — az apróknak egygyenkint lapjait mérd fel, a' mondott módon; azután a' kijött mennyiket summázd össze, ezen összvesummázott apró lapok egygyütt egy nagy lapot csinálnak, mellynek keresztül vágójának quadrátuma mérsékelve lévén a' laphoz; azon keresztül vágó quadrátuma radix quadrátája, megadja magát a' keresztül vágót, ezen keresztül vágónak negyed részével; a' megadattakbul hasonló módon kitaláltatott új karimáját a' megadatott lapnak, sokszorozva; megcsinálod a' több apró kerületekhez egyenlő egy nagy kerületet.

Ha a' megadatott abroncs lapnál nagyobb akarsz csinálni, végy amannak vagy keresztül vágójánál, vagy küllőjénél nagyobb, vagy karimájánál nagyobb, 's a' negyed.rész de nagyobb keresztül vágó részével, vagy

az akkora, mint a' megadatott, vagy nagyobb karimát sokszorozva, csinálsz nagyobb lapot.

Ha kisebb lesz a' keresztül vágó' negyed része, vagy küllőjének fele; a' karima is vagy akkora, mint a' megadatott, vagy kisebb, 's egygyikkel a' másikat sokszorozod, lesz egy kisebb lap a' megadatottnál.

Egy négy szegű figurának, akár mind a' négy oldalai egyenlők, akár csak két ál alellenben lévő oldalai, akár mind egyenes szegeleteket csinálnak, akár csak az általellenben lévő szegeleteik lesznek egyenlők, lapját kitalálni, felmérni; minthogy ezek a' lapok ugy származnak, hogy a' méjj vagy magasság' lineája annyiszor vétetik, a' hány pontja vagyon a' hosznak vagy számoly-nak; tehát az egész méjj vagy magasság' lineájával sokszoroztassék a' hossz linea vagy számoly, kijön a' négy szegű akármelly figurának lapja; — így jön ki a' quadratum, rectangulum, rhombus, rhomboides, parallelogrammum' lapja.

Ha egyenetlen oldalú négy szegű figura' lapja ke-restetik keresztül vágó diagonalis által, osszad három szegűekre; mindenik három szegűnek lapját keresd ki egyenkint, ugymint a' négy szegűekbe a' hosszszat a' méjjel sokszorozva; a' mi kijön, annak felét véve, mert a' három szegű a' négy szegűnek fele, diagonalis által osztva, vagy fél hosszszat egész méjjel, vagy fél méjjét egész hosszszal sokszorozz; a' mi kijön, lesz a' három szegű' lapja; az így kijött lapokat add öszve; a' mi kijön lesz a' négy szegű lap, melly három szegű lapokra vala osztva.

Ha egy négy szegűhez akármellyik nemre tartozzék az, quadratum, rhombus 's a' t. legyen, egyenlő lapú négy szegűt akarsz csinálni; végy mind méjj vagy magas, mind hosszsz lineát a' megadatottéhoz egyenlőket, ezeket egymással sokszorozd; kijön az egyenlő lap.

Vagy a' méjj 's magas linea léssen nagyobb vagy kisebb a' megadatott négy szegűnél, megmaradván a' hosznak egyenlősége; vagy a' hosz linea lesz nagyobb vagy kisebb, megmaradván egyenlőségében a' méjj vagy magas linea; vagy mind a' hosszs, mind a' méjj lineák nagyobbak vagy kisebbek a' megadatott négy szegűnél; ugy az új csinált lap nagyobb vagy kisebb lesz a' megadatotténál.

Ha egyenlők a' négy szegűek 's azoknak lapjai, ugyan azoknak méjj 's hosszs lineái is egyenlők lesznek, vagy magasságok 's számolyaik is egyenlők lesznek; mert az egyenlők egyenlőkből lesznek, 's lettek.

Ha félhossz linea, megmaradván a' méjj vagy fél-méjj linea, megmaradván a' hosszs linea vétetik 's egyik a' másikkal sokszoroztatik, jön ki egy három szegű figurának lapja, melly egy akkora hosszs 's akkora méjj lineának, mint a' mellyek egymással sokszoroztatának, egészszen vételekből 's egymással lett sokszoroztatásokbul származott négy szegűnek fele léssen.

Ha három szegű a' négy szegűvel azon egy számolyon vagy hosszs lineán állanak, 's a' méjj vagy magosság' lineái is egygyek vagy egyenlők; a' három szegű 's ennek lapja, fele lesz a' négy szegűnek, 's ennek lapjának.

Ha a' négy szegűhez egyenlő három szegűt, 's annak lapját akarsz csinálni, végy egyenlő méjj 's hosszs lineákat, mint a' négy szegűé; sokszorozd egygyiket a' másikkal: a' mi kijön, lesz lapja egy három szegűnek, melly a' megadatott négy szegű lapjához egyenlőnek csináltatott.

Ha vagy a' méjj, vagy a' hosszs linea nagyobb lesz, vagy kisebb, mint a' megadatott négy szegűé; azoknak sokszoroztatásokbul nagyobb vagy kisebb lap származik, mint a' megadatott négy szegű lap; a' most csinált három szegűben.

Ha megadatik a' három szegűnek lassúja, és a' méjj vagy magas lineának fele, ennek számával amannak számát oszd el, kijön a' hosszs linea' száma, — vagy ha megadatik a' három szegűnek lapja és hosszs linea, ennek számával amannak számát oszd el: kijön a' méjj linea' száma.

Ha öt, hat, 's több egyenlő oldalú egyenes lineáju figura vétetik fel, annak a' lapja így találtatik ki: oszszad a' figurát diagonalisok által három szegű figurákra; annyi három szegűek lesznek, a' hány oldala van a' több oldalú figurának két oldalt kihagyván, mindenik három szegűnek lapját találd ki, mérjed fel azokat, add össze egy summába: meg lesz a' több oldalú figura' lapja.

Ha egyenetlen oldalúak lesznek, a' több oldalú figurák; ugy is e' szerint találtatik ki az egésznek lapja.

Ha egyenlő oldalúak a' több oldalú figurák, csináltassék körültek abroncs kerület; annak közép pontjából húzattassanak küllők a' figura oldalainak végső pontjaira, a' hány oldalai vagynak a' több oldalú figurának; annyi három szegűek formáltatnak ott, mellyeknek tető szegeletek mind a' közép ponton lesz; egygyenkint ezen három szegűeknek lapját keresd ki, mérd fel, add azokat egybe, a' summa teszi a' több oldalú figura' lapját; vagy ha egy három szegűnek lapját kitaláltad, a' több oldalú figurának oldalai számával sokszorozd: a' mi kijön, lesz a' több oldalú figura' lapja.

E' szerint egy több oldalú, de egyenlő oldalú figura egy olyan három szegűhez egyenlő, mellynek számolya vagy hosszs lineája akkora, mint a' több oldalú figurának minden oldalai egygyütt, vagy annak kerülete; a' méjj vagy magas lineája akkora, mint a' több oldalú figura körül iratott kerületnek küllője, vagy az a' perpendicularis, melly a' közép pontbul az egygyik oldalra bocsáttatik.

Ha már a' több oldalú figura' oldalai végtelenül kicsinyek, úgy hogy a' körületek irt kerület' karimájával csaknem megegyeznek; abból kijön, hogy az a'brons kerület egy olly három szegűhez lesz egyenlő, mellynek méjj vagy magas lineája akkora, mint a' kerület' küllője; számolya pedig vagy hosszs lineája akkora, mint a' kerület' egész karimája.

Ebből jön ki, hogy a' küllőnek felivel, vagy a' diameter negyed részivel kell sokszorozni az egész karimát, hogy a' kerület' lapja kitaláltassék.

Ha két mejjékes lineák között két 's több négy szegűek formáltatnak, ugyan azon egy hosszs lineán vagy egyenlően, 's azoknak méjj vagy magas' lineájok is vagy ugyan azon egyenlő, a' négy szegűek mind egyenlők lesznek egymáshoz lapokra nézve is; mert ugyan azon vagy egyenlő okbul lettek.

Ha egygyiknek vagy a' méjj, vagy a' hosszs lineája, vagy mind a' kettő nagyobb vagy kisebb, az nagyobb vagy kisebb lesz lapjára nézve is; ugyan hasonló okbul:

Ha két mejjékes lineák között két 's több három szegűek formáltatnak, 's azoknak vagy azon egy, vagy egyenlő a' hosszs lineájok; a' méjj vagy magas lineájok is vagy azon egy, vagy egyenlő; magok a' három szegűek is egyenlők lesznek lapjokra nézve is; ugyan azon okbul:

Ha azon három szegűek közül egygyiknek vagy a' méjj 's magas, vagy a' hosszs lineájok, vagy mind a' kettő nagyobb vagy kisebb lesz; a' három szegű is, melly azokból alkottatik nagyobb vagy kisebb lesz; hasonló okbul

Ha két mejjékes lineák között egy négy szegű, 's más három szegű formáltatik, de mind a' kettőnek vagy azon egy, vagy egyenlő hosszs lineájok, és vagy azon egy, vagy egyenlő méjj, vagy magas lineájok vagyon;

a' három szegű fele lesz a' négy szegűnek lapjára nézve is; hasonló okbul, mint a' diagonális által két egyenlő három szegűekre osztatott négy szegűben.

Ha az azon egy hossz lineán épült négy szegűek egymáshoz, úgy a' három szegű a' négy szegűnek feléhez egyenlők; akkor azon egyenlőknek egyenlő hossz 's egyenlő méjj, vagy magas lineájok léssen, 's a' két lineák is, mellyek között csináltattak mejjékesek lesznek, az az egyenlő távolságuk.

A' tökéletes gömbölyű golyóbisnak vagy sphaerának felső lapját úgy találhatni ki, ha a' legnagyobb kelet' fél karimája sokszoroztatik a' legnagyobb kerületnek egész karimájával, vagy megfordítva ez azzal; mert a' sphaera úgy származik, ha annak fel legnagyobb karimája maga tengelye vagy diametere körül annyi fordulást teszen, a' mennyi vagy mekkora az ő legnagyobb kerületi karimája.

A' négy szegű prismának külső lapját így lehet kitalálni: vegyed az alsó zsámoly' lapját, az négy egyenlő szegeletű négy lineáju figura; ennek mérjed meg az oldalait, a' mi ott kijön, azt sokszorozzad a' prisma magassága vagy hosszúsága lineájával; add ehez a' két végin lévő négy szegű figura' megmért lapjait; mert ez a' prisma úgy származik, ha a' négy szegű egymásra annyiszor rakatik, a' hány pont van az ő magasságában vagy hosszúságában.

A' három szegű prisma' külső lapja hasonló módon méretik meg, csak hogy itt mind a' fenék, mind a' tető lap három szegű, és ebben három szegű oldalait kell mérni, 's azoknak summáját a' magas lineával sokszorozni, 's ehez két három szegűnek alsónak, felsőnek lapját adni.

A' pyramis a' három szegű prismának harmad része; tehát mérd meg a' zsámoly' három oldalait, a' magos-

ság³ lineájával sokszorozd, add hozzá a³ zsámoly lapot; a³ mi kijön, annak vedd harmad részét; e³ lesz a³ pyramis³ lapja.

A³ cylinder³ külső lapját megmérni, vegyed a³ fenekit, annak kerületi karimáját mérd meg; a³ mi kijön azt sokszorozd a³ cylinder³ hosszával vagy magossága lineájával; a³ mi itt kijön, ahoz add hozzá, a³ fenék és tető két lapokat megmérve; mert a³ cylinder is ugy származik, ha a³ fenék lap egymásra rakatik annyiszor, a³ hány pont van, a³ cylinder³ méjj vagy magas lineájában.

Ha nem egyenlő domboruságú a³ cylinder, hanem mint a³ boros hordók, középben nagyobb karimaju; vedd a³ fenék karimát mint legkissebbet, a³ közép karimát, mint legnagyobbat, keress a³ kettő közt közép mértéket, medius proportionalist, ezt sokszorozd a³ magas lineával, 's a³ mi kijön ahoz adjad, a³ két fenék kerületi lapokat megmérve: így találod annak külső lapját.

A³ conus a³ cylindernek harmad része; vegyed hát egy akkora fenekű 's magasságu cylindernek mértékét a³ felső lapjában, ezt oszd három részekre: egy rész adja a³ conus³ külső lapját.

A³ cubus felső lapját így méred meg: ennek hat egyenlő oldalai vagynak, mindenik négy szegű, egyenlő oldalú 's egyenes szegületű; mérd meg egygyik oldal lapot, azt hattal a³ hat oldal száma szeriút sokszorozd, 's meg lesz a³ felső lap.

A³ parallelepipedum³ felső lapját így mérd: ennek is hat oldalai vagynak, mindenik négy szegű; négy egyenes szegű, 's az egész ugy származik, ha a³ fenék négy szegű, egymásra annyiszor rakodik, a³ hány pontja legyen a³ méjj vagy magas lineának; már a³ hat oldaluk közt a³ két fenék oldalak egymáshoz; a³ négy oldalvást fekvő oldalak is egymáshoz egyenlők; ezen négy egyenlők közül egynek felső lapját mérd fel, azt négygyel sok-

szorozd, kijön a' négy oldal lap' felsője; a' két fenék lapok közül is egygyiket mérd meg, azt kettővel sokszorozd; e' két rendben gyült számokat add egybe, meg lesz a' felső lap' mértéke.

Következik a' mennyiség felmérése Tudományának harmadik és utolsó része, melly a' (solidometria) merő megmérés; itt már nem csak lineák, nem csak figurák 's lapok jönnek elé, hanem merők, valóságos testek.

Ha akarod a' golyóbisnak vagy sphaerának merőjét megmérni; vegyed annak tengelyét vagy keresztül vágóját (diameterét); ehhez keresd ki a' legnagyobb kerület karimáját: a' diameter' negyed részével sokszorozd azt a' karimát, kijön a' legnagyobb karima' lapja; ezen lapnak felét vegyed annyiszor, a' hány pontja vagy a' legnagyobb kerület karimájának; vagy ezt amazzal sokszorozd, kijön a' sphaera' merője; a' sphaera' származása bizonyítja.

A' cylinder' merője megmérésére; annak akár fenék, akár tető kerületi lapját keresd ki, mérd meg; a' mi kijön azt a' cylinder' méjj vagy magas lineájával sokszorozd, kijön annak merője; a' cylinder' származása bizonyítja.

Közepében nagyobb domboruságu cylindert vagy hordót mérni, vagy illyennek merőjét; erre vegyed a' fenék kerek lap' mértékét; szintugy a' középső legnagyobb kerek lap' mértékét is, a' kettő közt keress közép mérséklésűt, medius proportionalist; ezzel sokszorozd a' hordó' hossz lineáját, avagy ha fenekire állítottad magas lineáját, kijön a' hordó' merője, azon okbul:

Ha akarod a' conusnak merőjét megmérni; vegyed annak fenék kerek lapját, azt sokszorozd a' conus' magossága' lineájával; a' mi kijön, a' lesz egy akkora fenékű 's magosságu cylindernek merője; ezt oszd három

egyenlő részekre, egy harmad rész lesz a' conus' merője, melly a' cylindernek harmad része.

A' cubus' merőjét így találod ki: a' hat egyenlő négy szegű oldalak közzül az egygyik négy szegű oldalt találod ki, mérd meg, a' mi kijön hattal sokszorozd; kijön a' cubus' merője.

A' prisma merőjét így találod ki: akár négy szegű, akár három szegű légyen, a' fenék lapját keresd ki, mérd meg; a' mi kijön, azt a' magas lineájával sokszorozd; kijön a' prisma' merője.

A' pyramis fenék lapját magas lineájával sokszorozva, kijön a' prisma' merője; ennek harmad része véve teszi a' pyramis merőjét, mert a' pyramis harmad része a' prismának.

A' parallelepipedum' merője így jön ki: vegyed egygyik fenekét, annak lapját találod ki, mérd meg; a' mi kijön azt sokszorozd a' magas lineával; kijön az egésznek merője.

Ha ezen testek közzül kettő-kettő olyan lészen, mellyeknek egygyikének feneké a' másikéhoz; és egygyikének magassága vagy mélysége a' másikéhoz egyenlők; a' testek is egymáshoz egyenlők lesznek; mert egyenlő okokbul származtak.

Ha egygyikének feneké nagyobb vagy kisebb, ámbár magasságok egyenlő, vagy magassága nagyobb vagy kisebb, ámbár feneké egyenlő, vagy feneké is, magassága is nagyobb vagy kisebb; a' mellyiknek mindenike nagyobb, akár egygyike nagyobb, az nagyobb lesz; a' mellyiknek valamelly része kisebb, az kisebb lesz; hasonló okbul:

Minden prismák, parallelepipedumok, cylinderek, pyramisok és conusok, ha egyenlő magasságuak egész merőjeekre nézve, úgy lesznek egymáshoz, mint azoknak fenekéi vagy zsámolyi; ha egyenlő fenekűek, vagy

számolyiak; ugy lesznek egymáshoz, mint azoknak gasságaik, vagy méjjségeik.

Ha az egész testnek merője 's feneke megadatik, a' fenékkal oszd el a' merőt, kijön a' magassága; mert a' merő a' fenéknek a' magassággal való sokszorozásából lett.

Ha viszont a' merő megadatott, 's annak magassága, oszd el a' merőt a' magassággal; kijön a' fenék' mértéke: hasonló okból:

Ha csak a' merő adatik meg; mind annak fenekét, mind magasságát hitalálni, a' merő negyedes gyökerének, quadrata radixának felvetéséből; a' feun járó Mennyiség'-tudományja, a' sublimior Mathesis tanítja.

Egyenetlen oldalú fenekű 's magasságu testnek merőjét kitalálni, így lehet: végy egy üres paralelepipedumot, mellynek fenekét 's magasságát kimérve, a' kétőnek egymással való sokszorozásával, belső üregét vagy merőjét kitalálhatod; tedd az egyenetlen oldalú testet annak üregébe: töltsd meg vízzel vagy fővényvel, azután vedd ki azon bétett testet, mérd meg az ott maradt víznek vagy fővénynek feneke 's magassága nagyságát: e' kettőt egymással sokszorozd; kijön a' víz vagy fővény' merője mértéke: e' pedig az a' mennyiség, mellyel a' paralelepipedum' nagysága meghaladta az egyenetlen oldalú test' nagyságát; ha ezen megmért víznek vagy fővénynek mértékét a' paralelepipedum mértékéből kiveszed, marad annyi, melly egyenlő lesz az egyenetlen oldalú figura merőjének mértékéhez.

Ezek szerint mérheted meg egy épületnek egy 's főbb oldalainak merőjét, hosszát, széjjét 's méjjét, vagy magasságát felvéve, 's azokat egymással sokszorozva; így jön ki: ha kőfal, hány téglá; ha fafal, hány borona-fa van benne.

Igy mérheted fel 's számíthatod meg, az alsó 's felső padlási a' szobának hány nagyobb; vagy ha aprókból rakattak, hány apróbb deszkákból állanak.

Igy veheted fel egy háznak egész fedelezetét; hány szaru-fákból, hány léczekből, lécz-szegekből; hány zsendelyből, zsendely-szegekből állottak egybe.

Igy becsülhetsz meg (aestimálhatsz) egy egész épületet; annak részeit felvéve, felmérve, árrokat feltéve.

Igy építhetsz egész új alkotmányt, megadatván a' hely, a' mellyen építeni kell; felméretvén annak hossza, széjje 's az üreg; annyi, 's olly tágasságu részekre osztatván, a' hány szoba lesz építeni való; mert a' felállítani való falaknak 's fedelezetnek mértéke szerint kitálatod, hány téglá, hány szál fa, hány zsendely, hány szeg kellezik; azt is, hány ember, hány nap dolgozza meg, ha az idő engedi; azt is, mennyi költség kívántatik reá; a' több apróbb részekkel egybe.

Csudálkozik talán valaki, hogy ezen Mérés'-tudományát az eddig bévett 's követett módtul elávozva készítem; a' mérni valóknak minden figuráit, rajzolatjait félre téve; én a' figurák' kihagyásában szintén, mint vagy az arabs számokkal, vagy betűs számokkal való bizonyítgatás, és a' hosszú sorú syllogizálás' félre tételében, az elme elfárasztást, emlékeztető tehetség' terheltetését akartam kikerülni; csupán a' képzelés szárnyaival való élésre akartam az olvasót reá birni; 's ugy is tartom, hogy sem többet, sem kevesebbet cselekedtem, mint azok az Írók, kik embereket, nemzeteket, vidékeket, városokat írnak le; azoknak részeivel; színével, formájával egybe, a' nélkül; hogy azokrul legkissebb figura rajzolatot tennének, még is tellyes Jussal kívánhatják, hogy előadásikban megértettessenek.

Készítette *Szigethy Gy. Mihály,*
Philos. és Mathesis' Prof. Székely-Udvarhelyt.

12.

Sétálás a' Holdvilágon.

Estve volt; a' teli hold legszebb pompájában ragyogott, 's bájvilággal csókolá a' természet' remekjeit. A' gerezdek' első virágzata édes illatot osztott. Az alkonyi levegő még nem veszté a' nappali melegtől kapott langyját. Embercsoportok jardaltak fel 's alá örvendő a' tessző békének, 's elfojtva a' szabad szív' viharjait; egy bölcs megállá, fejét hátra 's szemeit a' hold' karikájára szegzé; minden emberszemek rajta csüggének, 's a' leggyorsabb is megállá, kérdezni: „Mit lát?”

A' bölcs így szólla a' körülálló hamészekhoz: Nézzétek, olvastátok é valaha Fontenellet a' világok' sokaságáru? — „Micsoda? e' kérdés hangza minden felől, mit? hát egy Fontenelle van a' holdban?” — Nem, mond a' bölcs, hanem Fontenelle állítja több világok' lételét, hogy a' bolygó csillagokban emberek laknak, és hogy a' holdban az emberek szintolly kényelmesen sétálnak, mint mi itt a' földön. Tekintetek bár fel — ni hegyek, völgyek, tók, tengerek — a' holdban!

Bezzeg volt nézés, vizsgálat, kukucslás; mindenik mást meg mást láta a' holdban. A' tudósok minden tudományos ismereteiket szemek által a' holdba hintezék. Egy orvos, iszo-

nyú nagyságu kórházat láta ottan; egy gyógyszeráros pedig egy kristélyzó mív' munkálkodását. — Egy Theologusz templomokat, Vatikánt, sőt egy szószéket is láta a' holdban. — Né, egy nagy szövetséggyűlés! kiálta egy. — Egy törvénytudós előtt óriási törvényterem tűnt fel, óh mennyi akták! mennyi oklevél! a' holdi lakosoknak sok pereinek kell lenniük! — ott fenn bizonyosan ország-gyűlés van.

Most kalmárok jövének elő, és nézének, nézének — 's láttak sok terhelt hajót, portéka-csomót. Óh csuda! mond egygyik, amott van a' Börse; a' Bankrészevényeknek nagyra kellett a' holdban emelkedniük; és a' Státuspapirosok! egy nyolczadat? egy negyedet? nem 14 procentet nyernek a' holdban — mint most Angliában. Dicső speculatio — a' holdban?

És egy főrangú aszszony pillanta fel a' holdba — látok, ah látok két szerelmezt; ah milly kénytelenül ünek ott a' rózsalombozat alatt, be szép, hallom beszélni! sőt sóhajtozni, mennyi hévvel, milly szerelni olvadozásban! Óh csak a' holdban lakozik a' való szerelem. A' hölgy' kezében egy gerlicze nyögdel, az ifju egy szál rózsát tart — kedvesim! milly híven szeretek ti — a' holdban. Itt a' földön? — ah a' holdban, a' holdban...

Mit látok? kiált egy fuvaros; mint hajt ott egy a' holdban, 's feldül; a' lovak bószültlen rohannak — jaj! — Mit? közbeszóll egy hajós, ott egy hajó a' vámhivatal előtt; — nézzük csak, a' holdban sincs szabad hajózás.

Ott egy Kurir vágat, amott egy postalegény bördőjével. Óh milly furcsán foly minden a' holdban? tova egy levélhordó — né ujságokat és hírlapokat is árulnak a' holdban! de men-

nyi ott a' vevő, az előfizető! — be boldogok az Ujságírók — a' holdban! —

'S im amott Vendégfogadók, milly szépek, milly dicsők! a' vendégek az asztal körül milly vígak, be jó a' pezsgő bor 's milly olcsó — a' holdban!

Már ez csupa bámulásra méltó! mekkora nemzeti Színház, milly művészek! mennyi ott a' néző — most talán az első Hősné számára nyílt meg a' pénztár, — be gyönyg az élet és a' márvány menyaszszony — a' holdban!

Kiki maga módja szerint, a' mit ágyában képzelt, megvalósulva látá a' holdban. Végre egy Politikus jött elő 's feltekinte. Mi a' gutta! Londoni conferentia, — Spanyol öröklési vita, — Don Miguel 's a' szabadság' küzdései! — c'est tout comme chez nous — a' holdban! —

Fogarasy János.

F O G L A L A T.

	<i>Lap.</i>
Monyorókeréki Gróf ERDEÓDY GYÖRGY , Kology hegyének és Varasd Vármegyének örökös Fő-Ispánja', Cs. Kir. Kamarás', titkos Tanácsos' és Magyar Kir. Komornok - Mester' ábrázolatja, 1651.	
1. Ész és szív. (<i>Körmendy Camill.</i>) - - - -	383
2. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Harmincznyolczadik Levél. (<i>S. K. J.</i>) - - - -	403
3. A' Magyar-nyelv természetéről, és a' Magyar-szok' eredetéről. (<i>Prof. Szigethy Gy. Mihály.</i>) - - - -	415
4. Voltaire temetési pompája. (<i>Balajthy József.</i>) - - - -	426
5. Zagyva. (<i>Udvardy.</i>) - - - -	437
6. A' Magyar nyelv ügyében. (<i>Udvardy János.</i>) - - - -	446
7. Philisóphiai értekezés a' Mathesis vagy Mennyiség-tudományának fontos és könnyű voltáról. (<i>Prof. Szigethy Gy. Mihály</i>) - - - -	469
8. Emlékképek némelly híres férjfiakról. (<i>Hrabovszky Dávid.</i>) - - - -	483
9. Polykletus' útazása vagy Római Levelek. Harmintz-kilenczedik Levél. (<i>S. K. J.</i>) - - - -	515
10. Arab költészet Mohammed előtt. (<i>Kazinczy Gábor.</i>)	527
11. Nem csupán az elme élesítésre, hanem a' közhasznoua készítettett Mérés-tudománya. (<i>Professor Szigethy Gy. Mihály.</i>) - - - -	543
12. Sétálás a' Holdvilágon. (<i>Fogarasy János.</i>) - - - -	617

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
 Lett. 657 / 1980.

Kilenczedik évi Folyamat.

KASSÁN,

*Ellinger István' Cs. kir. priv. Könyvnyomtatás-
Intézetéből.*